

Algimantas Valantiejus

Fenomenologiškai grindžiamos socialinės teorijos sampratos klausimu.

I. Sociologija, fenomenologiškai grindžiama metodologija ir kriterijų radikalizavimas

Santrauka. *Pirmoje trijų dalių esė dalyje tikslinama fenomenologiškai grindžiamos sociologijos samprata eksplikuojant jungties taškus tarp dviejų metodologiškai radikalių – fenomenologinės filosofijos ir fenomenologinės sociologijos – nuostatų. Konkretinant racionalumo problemos sudedamąsias dalis, dėmesys sutelkiamas į „matomą, bet nepastebimą“ santykį tarp sveiko protavimo ir mokslinio protavimo struktūrų. Analizuojamos subjektyvumo bei inter-subjektyvumo dimensijos, reikšmingos veiksmo prasmės požiūriu. Teigiama, kad trijų kriterijų – a) racionalumo relevantiškumo socialiniame pasaulyje, b) radikalaus reflektyvumo ir c) natūraliosios nuostatos epochė – tikslinimas sudaro fenomenologinei sociologijai būdingo radikalumo (epistemologinio ir metodologinio) branduolį. Kriterijų tikslinimas teikia galimybę įvertinti vidinę fenomenologinių komponentų dermę fenomenologiškai grindžiamose sociologijos kryptyse. Trečioje šio teksto dalyje, orientuojantis į tris nurodytus kriterijus, eksplikuojamas santykis tarp Alfredo Schutzo konstitutyvios natūraliosios nuostatos fenomenologijos ir Haroldo Garfinkelio fenomenologiškai orientuotos rutininių socialinio veiksmo pagrindų sociologijos.*

Pagrindiniai žodžiai: *fenomenologiškai grindžiama sociologija, racionalumas, subjektyvumas, natūraliosios nuostatos epochė, metodologinis radikalizavimas.*

Key words: *phenomenologically grounded sociology, rationality, subjectivity, epoché of the natural attitude, methodological radicalization.*

I. Fenomenologinės filosofijos ir fenomenologinės sociologijos junglumo problema

„Nors pats horizonto apmatas visuomet yra netobulas, tačiau jo neapibrėžtume ryškėja apibrėžtumo struktūra.“

(HUSSERL 2005; 58).

I.1. Lietuviško socialinio pasaulio kalbos fenomenas, nustebinęs fenomenologijos sociologijoje pirmtaką Alfredą Schutzą: daug pilkų spalvų be pilkumos eidoso. Galbūt lituanistikoje eidetika sietina tik su situacijomis? O, šventas Mannheimai!

„Kaip tik dabar skaitau Jesperseno Kalbą¹ (p. 429): „Lietuviai, kaip daugelis pirmųjų genčių, turi daug įvairių konkrečių spalvų vardų, bet neturi bendrų. Vieną žodį, įvardijantį pilką spalvą, vartojamą kalbant apie vilną ir žąsis, vieną – apie arklus, vieną – apie galvijus, vieną – apie žmonių ir kai kurių gyvūnų plaukus, ir lygiai tas pat – su kitomis spalvomis. (J. Schmidt, *Kritik der Sonantentheorie*,² 37).“

Čia randasi aibė klausimų: a) ar taip iš tikro yra? Manau, Tu kalbi lietuviškai, b) jei taip, ar visi lietuviai yra „Schus“; ar Goldsteino „Schu“ yra lietuviškas?³, c) ir ar tai nepadedą spręsti išsiskiriančių mūsų nuomonių dėl specialaus eidetinio spalvų vardų pobūdžio? Galbūt netgi eidetika sietina su situacijomis,⁴ ir dėl to aiškintina remiantis „žinojimo sociologijos“ priemonėmis? O, šventas Mannheimai!“

(SCHUTZ 1989; 114
[Niujorkas, sausio 26, 1950])

„Šiltai Tau dėkoju už laišką. Ne, lietuviškai aš nekalbu, ir nedaug išmanau apie šią kalbą, išskyrus tai, kad tai yra viena seniausių kalbų, kuria kalbama Europoje ir kad ji tarp visų egzistuojančių indoeuropiečių kalbų artimiausia sanskritui. Iki 1918-ųjų ši kalba, kurią daugiausiai vartojo kaimiečiai, artėjo vis labiau ir labiau prie išnykimo ribos, kol ji netapo oficialia kalba, po valstybės steigimo akto. <...>

Aš linkęs pritarti teiginiams, kuriuos formuluoja Jespersenas ir J. Schmidtas. Bet netgi šie teiginiai, man rodos, neįstengia įrodyti to, kas iš jų išplaukia. Šie teiginiai patvirtina vieną iš mano tezių: kad spalvos pagal kilmę susijusios su objektais; tai labai tikėtina turint mintyse didįjį kalbos amžių. Jie taip pat liudija, kad kategorinė nuostata nėra būtina turint galvoje kasdienio gyvenimo ir poezijos (lietuvių liaudies poezija išties graži) tikslus. Galima sakyti, kad lietuviams, tuo laikotarpiu, kai jų kalba buvo artikuliuota, nebuvo reikmės parinkti žodžius spalvos kategorijoms kaip tokioms. Galima nurodyti analogiją Vakarų kalbose: ir mums ženklai, kurie žymi kvapus, visapusiškai susieti su objektais, kurie turi šiuos kvapus. Tai neįrodo, kad mes negalime priimti kategorinės nuostatos kvapų atžvilgiu, kaip kad unikalūs lietuvių kalbos aspektai neįrodo, kad lietuviai negali remtis kategorine nuostata spalvų atžvilgiu. <...>

¹ Čia ir kitose trijose išnašose – fenomenologo Richardo Grathoffo, leidėjo ir redaktoriaus, pastabas, tikslinančias kai kurias Alfredo Schutzo ir Arono Gurwitsch'iaus publikuojamos korespondencijos detales knygoje *Filosofai egzilyje* (žr.: Grathoff [ed.] 1989), išskyrus trečioje išnašoje papildomai įtrauktą Schutzo nuorodą apie prof. Kurto Goldsteino tyrimus: Otto Jespersen. *Language: Its Nature, Development and Origin*. (London: G. Allen, 1968 [1922]).

² Johannes Schmidt, *Kritik der Sonantentheorie*. (Weimar, 1855). Dr. Dogil [Bielfeld] komentuoja: „*Sonantentheorie* paskirtis – atrasti redukuotas balse indoeuropiečių, didžiąja dalimi graikų, kalbose.“

³ Schutzas tikriausiai ketino rašyti „Schn“, kaip nuorodą į Schneiderį, žymų Goldsteino pacientą, apie kurį kartotinais užsimena Merleau-Ponty savo *Suvokimo fenomenologijoje* [R. G.]. Papildomai žr. aptariamaisiais aspektais tikslinančią Schutzo nuorodą I-ame *Rinktinių raštų* tome: Goldsteino pacientai negeba įgyvendinti jokių *ideacijos* veiksmų, kadangi, visapusiškai persmelkti faktinio patyrimo aktualybių, jie neįstengia suvokti galimybių, t.y. vaizduotės operacijų, procesų ir transformacijų (Schutz 1962; 277).

⁴ Žr.: „Type and Eidos in Husserl's Late Philosophy“ (S1 1959b) ir Charles Hartshorne, „Husserl and the Social Structure of Immediacy,” in Marvin Farber, ed., 219–230.

Dalykas, man rodos, yra tas, kad tarp spalvų yra eidetinė tvarka, t.y. *grynai kokybinė tvarka* (nepriklausoma nuo objekto, turinčio būdingą spalvą) <...>. Atitinkamai eidetinė tvarka yra tarp muzikos garsų (paminėčiau skirtumą tarp muzikos garsų ir triukšmo; triukšmo istorijos teorija, beje, yra labai įdomi): gamos intervalai, atkartojami įvairiose oktavoje. Bet tokios tvarkos nėra tarp laikrodžių, stalų, rankinių laikrodžių ir pan. O tarp skaičių, geometrijoje, yra.“

(GURWITSCH 1989; 115–6
[Kembridžas, vasario 4, 1950])

Pagrindinis šios esė uždavinys (*bendrojo* pobūdžio, be „Santraukoje“ nurodytų *konkrečių* uždavinių) yra eksplikuoti *tęstinumo* tarp sveiko protavimo ir mokslinio protavimo komponentus, taikant fenomenologijai būdingus *radikalizavimo kriterijus*. Orientuojamasi, pirma, į *taikomąją* fenomenologijos prigimtį (sociologija *gali būti* intersubjektyviosios fenomenologijos atšaka; Husserl 2005; 192; fenomenologija *yra* taikomoji fenomenologija; Sokolowski 2000).⁵

„Fenomenologija yra žmogaus patyrimo ir būdų, kuriais daiktai pateikia save mūsų patyrimo ir per šį patyrimą, tyrimas. Ji siekia atkurti filosofijos prasmę, randamą Platono kūryboje. Be to, fenomenologija yra ne tik antikvarinis at-

gimimas, bet ir pastanga nagrinėti problemas, su kuriomis susiduria modernioji mintis. Ji žengia už antikos ir modernio ketindama pagyvinti filosofinį gyvenimą dabartinėmis sąlygomis. <...>

Vartoju filosofinį žodyną, plėtotą šioje tradicijoje. Vartoju tokius žodžius, kaip „intencionalumas“, „evidencija“, „konstitucija“, „kategorinė intuicija“, „gyvenimo-pasaulis“, „eidetinė intuicija“. Tačiau nekomentuojau šių terminų tarsi jie būtų mano mąstymui svetimi; aš juos vartoju.“ (Sokolowski 2000; 2)

Antra, remiamasi (tiksliau, daroma *taikomoji* prielaida) *pamatine* fenomenologiškai grindžiamos metodologijos nuostata, būdinga tiek Edmundo Husserlio fenomenologijai, tiek Alfredo Schutzo fenomenologinei metodologijai: kad prasmė gali būti fenomenologiškai *atskleista*, tačiau niekad negali būti *pakeista*. Šios „radikalios“ metodologinės nuostatos paskirtis – orientuojantis į fundamentalią skirtį tarp *racionalumo* ir *supratinumo*, eksplikuoti konkrečius būdus, priemonės ir sąvokų aibes, įgalinančias *subjektyvumo interpretacijos* komponentus integruoti į socialinių mokslų *metodologinę struktūrą*.

„Radikalaus požiūrio“⁶ paskirtis yra nuskaidrinti skirtį tarp *racionalumo* ir *supra-*

⁵ Plg.: „Aš pats, giliai nusivylęs, pripažįstu, kad didžioji dauguma *soi disant* fenomenologų apskritai neįgyvendina jokios fenomenologijos, bet veikia daro mokslą apie tekstus, filologiją, tarsi pagrindinė gairė būtų „Atgal prie pačių knygų!““ (Embree 2013; 396)

⁶ Kiek aš esu fenomenologas, įgyvendinu fenomenologinį *ἐποχή*“ (žr. Edmundo Husserlio *Idėjų* § 32 „Fenomenologinis *ἐποχή*“), kuris *mane visiškai astieja* nuo bet kokio sprendinio apie *faktinę socioerdvinę būtį*. Kiek aš esu fenomenologas-ir-sociologas (šis intarpas, žinoma, mūsų), aš neneigiu šio pasaulio (tarsi būčiau sofistas) ir neabejoju faktine šio *natūralaus daikto* būtimi (tarsi būčiau skeptikas). *Fenomenologinė redukcija* tampa taikomąja *metodologine redukcija*, nepažeisdama fenomenologinės redukcijos radikalumo akcentų: aš galiu nukreipti į *aną* pirmąpradį gyvenimą specialų pastebintį žvilgsnį, ir netgi su-laikyti, su-stabdyti tikėjimą patiriamo pasaulio egzistavimu, – vienu ir tuo pačiu metu tebeegzistuojant mano tikėjimui, kurį *mano* dėmesingas žvilgsnis išsąmonina kartu su *Kitu*. Tai rodo, kad fenomenologinė (radikalaus saviapmąstymo) ir sociologinė (radikalaus reflektyvumo) nuostatos viena kitai neprieštarauja: „Pasaulis, kurį patiriame šiuo reflektuojančiu gyvenimu, lieka man *tam tikru būdu tuo pačiu pasauliu* – kaip ir anksčiau patiriamu pasauliu, turinčiu lygiai tą patį šią akimirką jam būdingą turinį <...>“ (Husserl 2005; 27; kursyvas mano – A. V.)

tingumo vyraujančioje *metodologinėje-racionalistinėje*⁷ socialinių mokslų struktūroje. *Racionalumo* ir *supratingumo* dimensijų išskleidimo atveju, kaip ir kitais atvejais, prasmė gali būti fenomenologiškai *atskleista*, tačiau negali būti *pakeista*.⁸ Radikali nuostata skatina *metodologiškai nuosekliau* aprašyti *tikrovės konstituavimo būdų* natūralioje nuostatoje struktūras.

Teigtina, kad *racionalūs-analitiniai* komponentai tiek analitinėje filosofijoje, tiek analitinėje sociologijoje⁹ eksplikuojami išsamiau, negu *supratingi-fenomenologiniai*. Alfredas Schutzas skiria tris pagrindinius *racionalaus veiksmo* komponentus. *Racionalus veiksmas*

privalo turėti aiškų ir ryškų – artikuluotą – požiūrį į a) tikslus ir priemones, b) apimti racionalių samprotavimus, susijusius su alternatyvių priemonių ir tikslo santykio svarstymu, c) nuskaidrinti santykiškas skirtingų galimų tikslų reikšmes (Schutz 1962; 27–8).

Supratingi-fenomenologiniai (kaip ir *supratingi-hermeneutiniai*¹⁰) analizės komponentai, vadinami dar ir *praktinio racionalumo* tyrimais, metodologiškai eksplikuojami rečiau („Tik Schutzas yra nuostabi išimtis“, kaip lakoniškai septintajame dešimtmetyje pažymi Haroldas Garfinkelis, 2005; 37). *Supratingas veiksmas*, kaip pažymi Schutzas, yra tas, kurio motyvas ir veiksmo kryptis

⁷ Socialinių mokslų racionalistinėse metodologijose didžiąja dalimi vyrauja *objektyvistinis* požiūris. Matyt, neatsitiktinai per keletą pastarųjų dešimtmečių, kaip rašo Andrew Sayeris, sustiprėja skeptiškos nuostatos įvairių *tyrimo metodų* atžvilgiais. Dar daugiau. Klausimai keliami *iš esmės*: ar tikrai nėra *socialinių* (!) tyrimų metodo; ar tyrimai priklauso nuo *subjekto* ir *dalyko*, kurį tiriame; ar tikrai *nėra metodo*, kuris „pagrįstų tikrąjį kelią ieškant tiesos“? Paties Sayerio rekomendacija – kad ir ne fenomenologinė, bet orientuoja nuosekliai fenomenologiškai: „Nors mes neišvengiamai remiamės esamais mąstymo būdais interpretuodami objektus ir paprastai perimame ankstesniųjų kūrėjų požiūrius, svarbiausia yra dėmesingumas objektui ir atidžiam aprašymui, suporuojamas su reflektyvumu, kurio reikalauja dėmesingumo pasauliui būdai“ (Sayer 2010; vii).

⁸ Du įprasto pakeitimo („matomo, bet nepastebimo“) būdai vadintini „teoriniu“ ir „kontekstiniu“. *Pirma*. Nustatydamas *linijinį* tvarkos tarp teorijos, metodologijos ir metodo ryšį, ankstyvasis Talcottas Parsonsas, įtakingas analitinių metodologijų sociologijoje pirmtakas, pareiškia, kad faktai yra *nustatymo* ir *koregavimo* (*pa-kartotinai* nuo *prielaidų* einant prie tikslinamų *faktų*?!), o ne epistemologinių ir metodologinių svarstymų dalykas (Parsons 2011; 45). *Antra*. Jei teorinės prielaidos integruojamos („matomai, bet nepastebimai“) į normatyvinį kontekstą, randasi „kontekstinis“ pakeitimas, arba būdas, kurį Richardas Bernsteinas vadina *sociologizuota epistemologija*: kai *pagrįstumo* ieškoma remiantis veikiau *socialiniais*, o ne *loginiais* kriterijais (Bernstein 1983; 49–50). Natūralistiškai įsiverždamas į sudėtingą gyvenimo-pasaulio lauką, *kognityvinis teorinis* arba *kognityvinis kontekstinis* suinteresuotumas tampa viena ir ta pačia *socialinio konstrukcionizmo* ideologija.

⁹ *Analitinės sociologijos* terminas, kaip pažymi Peteris Hedströmas, nėra plačiai vartojamas. Šios krypties istoriją Hedströmas sieja su Maxo Weberio, Alexis de Tocqueville'io, ankstyvojo Talcotto Parsonso, Roberto Mertonso, Jono Elsterio, Raymondo Boudono, Thomas' Schellingo, Jameso Colemano metodologijomis (Hedström 2005; 6).

¹⁰ Šiomis dienomis *fenomenologinių* (ypač plėtotų Alfredo Schutzto) ir *hermeneutinių* komponentų sąveikos galimybės socialinių mokslų metodologijose svarstomos ir išsamiau, ir įvairiapusiškiau (žr.: Staudigl, Berguno 2014).

yra suprantama porininkams ir/arba stebėtojams, – čia supratimą vidujai „reguliuoja“ socialiai patvirtinamos taisyklės. Metodologiniu požiūriu, tai *ypatingas* momentas: čia susiduria ir susikerta dvi epochė: *fenomenologinė* ir *natūraliosios nuostatos* (Schutz 1962; 229). Ne kur kitur, o čia, metodologinio saviapmąstymo ir tikrovės *kaip* tikrovės įtampoje (radikalčiai suskliautus natūraliąją nuostatą ir drauge dėmesingai stebint jos potencialų *priešinimąsi*,¹¹ – *atskleidžiant* prasmines jos struktūras, bet jų *nekeičiant*) randasi arba sunyksta fenomenologijos ir sociologijos tarpusavio sąveikos galimybė.

Įmatyti, atpažinti ir aprašyti *abipusiškai orientuojančius* komponentus – tolygu vienu ir tuo pačiu metu dėmesingai išžiūrėti į *gyvenimo-pasaulį* ir atpažinti jame, kalbant metaforiškai, esminį „metodologinį mazgą“, arba socialinį geometrinį trikampį, kurio trys kraštinės *aiškiai matomos*, bet jungties taškai vidinių kampų viršūnėse *retai pastebimi*. Šiame „fenomenologiniame mazge“ (vargu ar išnarpliojamame vien tik analitinėmis priemonėmis) susikryžiuoja a) *veikiančio asmens*, b) jos ir jo sąveikos *partnerių*, c) *stebėtojų*, taktiškai neįsitraukiančių į konkrečias sąveikas, *tikrovės*, o tiksliau, šioms tikrovėms priskiriamos *tikėtinais skirtingos* prasmės. Racionalumo metaforą sukant apie

savo ašį randasi ir kiti galimi trikampiai: *sąmonės, pasaulio ir daikto; tikrovės, racionalumo ir subjektyvumo; veiksmo, socialinio veiksmo ir inter-subjektyvumo; natūralumo, natūralizmo ir reflektyvumo*. Fenomenologiniu požiūriu, svarbu yra tai, kad *sąvokos* šiuose trikampiuose – ne *natūralistinės* (kai formalizuotas mokslinis metodas sprendžia, kas yra *tikra*, o kas – *netikra*), o *intencionalios*, apimančios būdingas prasmų ir relevancijų struktūras. Kalbant trumpai, bet iš esmės:

„Adekvatumo postulatą reikalauja, kad tipiška konstrukcija būtų suderinama su tiek mūsų kasdienio gyvenimo, tiek mokslinio patyrimų *visybe* (angl. *totality*)“ (Schutz 1964; 88; kursyvas mano).

Fenomenologiškai grindžiamos sociologijos paskirtis – *sistemiškai*, kitaip tariant, neprarandant tęstinumo *natūraliosios nuostatos* atžvilgiu, aprašyti *sveiko protavimo pasaulį* kaip *socialinę tikrovę*. Kitaip tariant, atpažinti relevantiškas prasmines tikrovės jų pačių įgyvendinamų racionalumo struktūrų intersubjektyviuose „pakraščiuose“. *Visi socialiniai mokslai yra subjektyvios prasmės-kontekstų objektyvios prasmės-kontekstai* (Schutz 1967; 241). Šitai taupiai ir elegantiškai Alfredas Schutzas apibrėžia metodologinę *socialinių* mokslų, vargu ar reikia pridurti, kad *vėberišku*,¹² paskirtį. Kad *tai* pastebė-

¹¹ Aptariamuoju klausimu reikšmingoje išnašoje Schutzas pažymi: „Spiegelbergo teigimu, tikrovės kriterijai – tai pasirengimo, atkaklumo, suvokimo pakraščiai, ribų konkrečiuose objektuose, nepriklausomumo, priešinimosi, pritarimo fenomenai“ (Schutz 1962; 229).

¹² Tiksliau, *derinančių*, o ne atskiriančių ir suabsoliutinančių, dvi esminės metodologines galimybes. Modernūs socialiniai mokslai, kaip pažymi Schutzas, susiduria su rimta problema. Viena mąstymo mokykla siekia visiškai atskirti socialinio pasaulio ir gamtos pasaulio struktūras. Tai, anot Schutzto, verčia daryti klaidingą išvadą, kad socialiniai mokslai visiškai skiriasi nuo gamtos

tum, įmatytum, išvelgtum, reikia „specialaus pastebinčio žvilgsnio“, „mano dėmesio žvilgsnio“ (Husserl 2005; 26–7). „Tik“ tiek. Fenomenologinio tyrimo pradžių pradžia – *tikrovės pa-kraščiai*.¹³

Labai tikėtina, kad *fenomenologijos* ir *sociologijos* ryšių išskleidimas kartu gali padėti nušviesti natūralistinį, vienkryptį santykį socialinių mokslų srityje tarp *teorijos, metodo* ir *metodologijos*.¹⁴ Šio ypatingo, nors iš pažiūros, rodos, formalaus, santykio eksplikavimas teikia (ir dalinės sėkmės, ir net nesėkmės atvejais) *esminę nuorodą*. Kad, fenomenologiniu požiūriu, nieko nėra svarbiau už *sąryšio eksplikavimą* tarp, viena vertus, *sveiko-protavimo* kasdieniame natūraliosios nuostatos pasaulyje ir, antra vertus, *mokslinio* žmogaus veiksmų interpretavimo. Tikėtina,

kad *fenomenologijos* ir *sociologijos* tarpusavio ryšių išskleidimas gali padėti nuskaidrinti (be jau nurodytų *metodologinio radikalumo* kriterijų) dar vieną, bet ypatingą – *subjektyvumo prasmės interpretavimo* – principą. Bet kuris ir bet koks socialinės srities mokslas *subjektyvumo analizės* principą, – jei tik ir kai tik siekia priartėti prie socialinės tikrovės, – turi įtraukti į aiškinimo ir/arba aprašymo struktūras (Schutz 1962; 34).

Alfredo Schutzto, „noetinio fenomenologo“ (Natanson 1989; ix) ir Arono Gurwitsch'iaus, „noeminio fenomenologo“ (ten pat) tęstiniame susirašinėjime (žr.: *Filosofai egzilyje. Alfredo Schutzto ir Arono Gurwitsch'iaus korespondencija 1939–1959-aisiais*; Grathoff [ed.] 1989) pasirodęs, kad ir vos matomu pilku pakraščiu, lituanistinis stebinsys ir pasi-

mokslų. Kita mąstymo mokykla traktuoja žmogaus elgseną taip, kaip gamtos mokslininkas traktuoja savo mąstymo objektų „elgseną“, – laikydama savaime suprantamu dalyku, kad gamtos mokslų metodai (visų pirma matematinės fizikos), kurie leidžia pasiekti itin gerų rezultatų, yra vieninteliai moksliniai metodai ir kad jų taikymas socialinėje tikrovėje yra natūralus: „Norint išspręsti šią problemą reikia savitų metodologinių priemonių, tarp jų – racionalaus veiksmo konstrukcijų.“ (Schutz 1962; 6–7)

¹³ Žodis *tikrumas* rodo ir *pa-kraščius* (Williamo Jameso „fringes“ sampratą verta palyginti su Edmundo Husserlio *horizonto* samprata; plačiau apie tai žr.: Wilshire 1968). Tai fenomenologinė Williamo Jameso ir Alfredo Schutzto nuoroda (Schutz 1962; 207). Kiekvieną objektą, kurį mąstome, mūsų sąmonės intencionalumas – *sąmonė yra ko nors sąmonė* (Husserl 2005; 43) – susieja su tam tikrais gyvenimo-pasaulio *regionais* (Schutz 1962; 207). „Mūsų pirminis impulsas realumą to, kas yra suvokiama, patvirtina betarpiškai, iki kol tai išlieka neprieštaringa. Tačiau esti ne viena, o galbūt begalinis skaičius įvairių tikrovių tvarkų, – kiekviena jų turi savitą ir individualų egzistavimo stilių“ (ten pat). *Gyvenimo-pasaulio, subjektyvumo, intersubjektyvumo, objektyvumo, egzistavimo, racionalumo, prasmės, tikrovės* fenomenus nesunku paversti *natūralistiniais vaizdais*, vadinamosiomis *reprezentacijomis*, eksperimentiniais metodais verifikuojant esą *išorinę* mūsų atžvilgiu tikrovę! Tačiau natūralistinis natūralių gyvenimo-pasaulio fenomenų tyrimas įprastai praleidžia tai, ką minėtų tarsi trikampių ko-ordinatėse turėtų įžiūrėti *socialiniai mokslininkai* (jei juos pašaukia *socialinis* mokslas, jie privalo reflektuoti šio pašaukimo kilmę): „veiksmo krypties tipų *sveiko-protavimo patyrimo* konstravimo principus“ (Schutz 1962; 24–5; kursyvas mano – A. V.). Fenomenologiniai tyrimai sietini su *radikalija*, kalbant techniškai, *anti-natūralistine*, nuostata.

¹⁴ Keistą santykį išties keistų mokslų, natūralistiškai, todėl įtartina vadinamų *socialinių* mokslų vardu. Kur, kada ir kas jiems davė natūralią *socialumo* duotį?

girdęs kadais gilios lietuviškos olos kimtelėjęs aidas („Visa prapuolę; tik ant lauko pliko / Kelios pušelės apykravės liko!..“) teikia gerą proga išskleisti ir neskubriai apsvarstyti skirtį tarp *idealiojo* ir *empirinio* fenomenologiškai grindžiamos metodologijos lygmenų, tarp

fenomenologinio epoché ir *natūraliosios nuostatos epoché*, neišleidžiant iš akių nei *fenomenologinės-eidetinės* (čia: *transcendentalinio intersubjektyvumo*), nei *lituanistinės-situacinės* (čia: *neopraksiologinio intersubjektyvumo*) pusių.¹⁵

¹⁵ *Skirtis* tarp eidetinio ir empirinio lygmenų yra *skirtis*, be kurios, kaip tikslina Alfredas Schutzas, nesuprastume Edmundo Husserlio fenomenologinio požiūrio į metodą: „Anot Husserlio, fenomenologija siekia tapti eidetiniu mokslu, nagrinėjančiu ne egzistavimą, o esmę (*Wesen*). Fenomenologiniai metodai, žinoma, labai sėkmingai gali būti taikomi ir empirinėje sferoje. Bet tik remiantis į eidetinę sferą, galima užtikrinti aprioristinį fenomenologijos kaip *prima philosophia* ir netgi fenomenologinės psichologijos pobūdį“ (Schutz 1962; 113). Kai kuriose fenomenologiškai orientuotose sociologijos kryptyse šioji *esmė* vs. *patyrimą* skirtis sunyksta (šis klausimas iš dalies svarstomas II-oje šio teksto dalyje). Darytina prielaida, kad empiriniai mokslai, nors ir orientuoti fenomenologiškai, pasuka kryptimi, kurią Husserlis *Idejų* „Įvade“ vadina „vienpusiška kryptimi“ (Husserl 1983; xix). Užtuot saugodami „radikaliausius esminius fenomenologijos pagrindus“ (ten pat; xviii), kurie rodo, kad „pirmoji“ filosofija yra ne *statiškas pagrindas*, o *nuosekliausias metodas* (dėl savo esmės fenomenologija siekia būti „pirmąja“ filosofija ir siūlyti priemones įgyvendinant kiekvieną galimą proto kritiką; Husserl 1983; 148; žr. taip pat Schutz 1962; 114), empiriniai mokslai fenomenologiškai grindžiamus tyrimus sieja su unikaliu „tik aprašymu“ (Garfinkel 2002). Kadangi čia minimas *vienpusiškumas* visad tikėtinas, čia siūloma tikslinti minimos skirties *metodologinę variaciją*: santykį tarp *radikalios* fenomenologinio epoché ir *radikalios abejonės vengiančio* natūraliosios nuostatos epoché. Kad žmogus natūralioje nuostatoje naudoja *specifinį epoché*, „žinoma, kad visiškai kitokį, negu fenomenologas“ (Schutz 1962; 229), yra euristiškai išradinga Alfredo Schutzas nuo-roda. Šioji nuoroda, – kad žmogus natūralioje nuostatoje, priešingai nei fenomenologas, *sulaiko* tikėjimo išoriniu pasauliu ir jo objektais *abejonę* (ten pat), – atveria kelią empiriniams *praktinio racionalumo (tikrumo konstitucijų, vadinamų atskaitomis)*, skirtino nuo *specifiškai racionalių*, tačiau „sveiko proto požiūriu, keistų mokslinės veiklos taisyklių“ (Garfinkel 2005; 252), tyrimams. Metodologiniu požiūriu, problema yra ta: praktinio racionalumo tyrimai, priskirtini radikaliojo empirizmo tradicijai, išleidžia iš akių perskyrą ir santykį tarp *eidetinio* ir *empirinio* lygmenų. Socialinių mokslų metodologijos, kurias su kai kuriomis išlygomis galima priskirti kryptčiai, kurią Edmundas Husserlis *Idejų* § 19 vadina „empiristiniu natūralizmu“, viena vertus, kyla iš kilnaus motyvo (kad mokslas, priešpriešiną save stabams, tradicijos ir prietarų galioms, turi rasti iš *patyrimo*), kita vertus, klaidinančiai sutapatina *tikrąjį mokslą* ir *patyrimo mokslą* (Husserl 1983; 35–7). Fenomenologinio aprašymo tikslas, kaip formuluoja Edmundas Husserlis, yra tapti radikalios ir universalios kritikos pagrindu, *ir a)* griežtai laikantis absoliutaus nepriekaištumo, *ir b)* gryniosios evidencijos principų (Husserl 2005; 46–7). Jei tik ir kai tik sociologija grindžiama fenomenologiškai, ji jokiū būdu negali sudaryti mokslo sąvokų *palyginamosios abstrakcijos* būdu, remiantis *faktiškai egzistuojančiais* mokslais (ten pat; 15). Fenomenologiškai grindžiamos sociologinės kryptys tęsia metodologiškai unikalų Husserlio kelią, tačiau, visapusiškai orientuodamosi į empirinio aprašymo sritį, kartu su faktiškai egzistuojančių mokslų (formaliosios teorijos, ypač pozityvizmo) kritika, atmeta ir eidetinio pagrindimo reikmę. Išleidžiama iš akių, pirma, eidetinė orientacija: „Aš galiu tapti savęs paties nesuinteresuotu stebėtoju ne tik detalių, bet ir visumos požiūriu <...> (ten pat; 48). Antra, „nepaprastai svarbi“ (ten pat; 50)

Lituanistinė dviejų žymių fenomenologų nuo-roda rekomenduoja svarstyti ir bendruosius (priklausomybės fenomenologinei vidinio laiko bendruomenei), ir lituanistinius (socialinio pasaulio kalbos fenomenologijos) aspektus. Alfredas Schutzas ir Aronas Gurwitsch'ius kitą pirmą kartą atkreipia mūsų dėmesį į esminę skirtį tarp *concretum* ir *abstractum*. Ar iš tikro *lituanistikoje* (Alfredas Schutzas, matyt, neatsitiktinai teikia šį klausimą senam vilniečiui Aronui Gurwitsch'iu) netgi eidetika sietina su *konkrečiomis situacijomis* ir dėl to apribotina, sakykim, *žinojimo sociologijos* arba *tik aprašymo* (skirtino nuo *eidetinio aprašymo*) priemonėmis?

Abu ką tik paminėti *kontekstiniai* aprašymo būdai aiškiai arba implicitiškai apima stiprų *reliatyvistinį* akcentą, kurio taikymas, kiek jis laikomas *savaime suprantamu*, kelia esminių abejonių *eidetinio mokslo*, t.y. *fenomenologijos*, taikymo galimybėmis konkrečiose aprašomosiose socialinių mokslų metodologijose. Darkart atkreiptinas dėmesys į klausimą, sietiną su *radikalumu* tarp feno-

menologijos ir sociologijos tęstinumu: ar ir kaip konkrečių situacijų tyrimuose galima taikyti radikalius *suskliautimo (redukcijos, epoché)* būdus, būdingus *eidetiniam* fenomenų mokslui?

Viena aišku: klausimas dėl situacinės lituanistikos yra *tinkamas*. (Čia nevertosime natūralistinio žodžio *savalaikis*, o ir kitų erdviškai nusavinamų laiko abstrakcijų.) Darytina prielaida: jei fenomenologinė redukcija (liet. savi-graža) nuo *faktų* eina prie *esmių*, siekdama į-matyti pasaulio kaip patiriamo pasaulio *a priori eidetiką*, tai pusiaukelėje neturėtų sustoti ir lituanistinė fenomenologija. Apsiribodama svarbiu, bet nepakankamu, *tik aprašymo*, uždaviniu ir atsiribodama nuo eidetikos, *situacinė reliatyvistika* vargu ar gali tapti *fenomenologine*. Veikiau atvirksčiai: *esminių ryšių* su individualiomis gyvenimo-pasaulio formomis trūkumas situacinę reliatyvistiką gali paversiti pozityvizmu siaurąja šio žodžio reikšme, *tik aprašymu*.¹⁶

Rūpinimasis *transcendentalinio epoché* grynosios metodinės prasmės išskleidimu

Husserlio pastaba, kad, šliedamiesi (ir netgi tik artėdami) prie visagalės sensualistinės tradicijos, rizikuojame patekti į natūralistinio aprašymo lauką, „tarsi tai būtų savaime suprantamas dalykas“ (ten pat). Fenomenologijoje „eidetinė intuicija šalia transcendentalinės redukcijos yra pagrindinė bet kokių specialių transcendentalinių metodų forma“, „abi jos nustato visą teisėtą transcendentalinės fenomenologijos prasmę“ (ten pat; 91). Empiristinės praktiologinės kryptys atsisako kelti *esminį saviapmąstymo klausimą*, nuo kurio tik ir gali prasidėti mokslas, ar ir kaip galima *aprašomoji eidetika*, – argi tai nėra kažkas klaidinančio (žr. Husserlio *Idėjų* § 71; 160-1)? Nors mūsų žvilgsnis, kaip pažymi Husserlis, nevalingai krypsta į *jau egzistuojančias* eidetines disciplinas, ypač geometriją ir aritmetiką, tačiau fenomenologinė eidetika yra *visiškai naujos eidetikos* kelias (ten pat).

¹⁶ Sukonkretinusi „pilkų“ spalvų skalę ir įmačiusi *šviesėjančius* arba *tamsėjančius* atspalvius „pačiuose pakraščiuose“, situacinė lituanistika neturėtų daryti skubotos išvados, kad dera nutraukti *pilkumos* kaip *concretum esmės* paieškas ir užsiimti jau kitų konkrečių spalvų aprašymu. Tai reikštų ne artėti, o tolti nuo pačių daiktų atiduodant fenomenologiškai grindžiamos lituanistinės sociologijos galimybę tiesiai į *ne lituanistinių* metodologijų (pozityvistinių-verifikacinių) rankas.

yra ir fenomenologinės filosofijos, ir fenomenologinės sociologijos rūpestis. Jau pačioje pradžioje, jei tik ir kai tik kalbame apie fenomenologinę metodologiją, svarbu atsigręžti į huserlišką *radikalaus saviapmąstymo* momentą. Metodiniai svarstymai fenomenologijai yra tokie svarbūs, kad eiti į fenomenų mokslo pasaulį rekomenduotina (ir, ko gero, reikalautina) tik „žingsnis po žingsnio“ (Husserl 1983; xix; Schutz 1962; 16).

Jei *eidetika* ir sietina – darykime tokią prielaidą (žr. Schutzo cit. aukščiau) – su *situacijomis*, tai dar nereiškia, kad fenomenologiškai grindžiama metodologija turi būti suprantama kaip empirinės sociologijos, empirinės antropologijos, empirinės psichologijos „substratas“ (Husserl 1983; xviii). Socialinių mokslų metodologijos nuo pradžios susiduria su *natūralizmo* pagunda: nauji tyrimų laukai atsiveria prieš mūsų akis kaip „reljefiškos duomenų aibės“, kurias reikia kažkokiais būdais pasiekti, padaryti jas mokslinių tyrimų objektais radus specialiuosius metodus, kurie derėtų su įprastais, bendraisiais, mokslinio tikrinimo būdais (ten pat; 147–8). Nėra paslaptis, kad socialiniai mokslai didžiąja savo istorijos dalimi

šliejasi prie *naivaus objektyvizmo* nuostatos (*filosofiniu požiūriu*, tačiau argi filosofinis požiūris nėra svarbus socialinių mokslų metodo-logikai?).¹⁷

Nelengva suskliausti racionalų kolektyvinį *į-protį*: aiškinamųjų mokslo *modelių konstravimo logiką*, orientuotą į racionalų žmogaus veiksmą (*idealiųjį tipą*, taikytiną *planavimo* ir saugotiną *estetiniu požiūriais*). Šis į-protis racionalizuojamas aiškių statybinių blokų (*sąvokų*) ir jungiamųjų grandžių (*įrodymų*, arba *užglaištymų*) logistikoje, tampančioje *grynosios konstrukcijos* pavydžiu, arba *pačiu protu* (dažniau: *pozityvistiniu protu*). Tačiau *paties proto* visur ir visada tyko *naiviojo objektyvizmo* spąstai. Tai, ko gero, esminis dalykas: statybinių blokų ir jungiamųjų grandžių logistikoje (*paties proto* faktų, tampančių *pačia tikrove*) ilgainiui sunyksta *metodologijos eidos*.¹⁸

Socialinės srities *mokslininko konstrukcijų* turi būti relevantiškos *patyrimo konstrukcijų* socialinėje sveiko-protavimo tikrovėje atžvilgiu (Schutz 1962; 44), – kaip teigia Schutzo *adekvatumo postulas*. Natūralizmas, arba loginė natūralizmo provincija – scientizmas, net neabejojantis, kad *tik* gamtos mokslų priemonėmis galima pati-

¹⁷ Filosofinę kritinę A. Schutzo nuorodą dėl galimai „naivos“ objektyvizmo nuostatos T. Parsonso socialinio veiksmo teorijoje T. Parsonsas priima ne metodologiškai, o „pernelyg asmeniškai“ (plačiau apie tai žr. Grathoff 1978).

¹⁸ Suabsoliotinama *formalioji*, bet sunyksta *eidetinė* regioninės disciplinos dalis. Kaip pažymi Edmundas Husserlis, bet koks *konkretus objektyvumas* randa savo vietą *aukščiausioje* materialioje rūšyje, empirinių objektų „regione“. Grynąją regioninę *esmę* čia atitinka *regioninis eidetinis mokslas*, arba *regioninė ontologija*. Bet kuris empirinis mokslas, kognityviškai giliai išsišakojantis regione, esmingai susijęs ne tik su *formalioomis*, bet ir *ontologinėmis* disciplinomis. *Bet kuris faktinių dalykų mokslas* (bet kuris patyrimo mokslas) *turi esminius teorinius pagrindus eidetinėse ontologijose* (Husserl 1983; 18).

krinti tikrumą (natūralizmo teorema: tikrumas – lygu gamtos mokslai), randasi ne per toliausiai. *Naivus objektyvizmo* nuostata į savo natūralistinius spąstus vilioja ir fenomenologą: *prasmingumo struktūros*, kurias tiria fenomenologinė sociologija, kaip daugkart pažymi Schutzas, nėra natūrali kokybė, būdinga mūsų sąmonės srauto patyrimui, bet ankstesnio patyrimo *interpretavimo* žvelgiant iš esamo Dabar su reflektivia nuostata, rezultatas (ten pat; 210).

Kitaip sakant, fenomenologijos paskirtis – aprašyti ne tik prasmines patyrimo, bet ir pagrįstumo gyvenimo-pasaulyje sąlygų struktūras.¹⁹ Kaip tik todėl svarbu skirti *logistikos* (racionalistinių konstrukcijų) ir *objektyvumo* (inter-subjektyvaus patyrimo natūralioje nuostatoje *abipusiško suderinamumo* galimybės) dėmenis. *Objektyvumas*, kuris galioja gyvenimo-pasaulyje, yra *socialinis įgyvendinimas*. Atitinkamai *objektyvumas* kaip socialinio mokslo pasiekimas – ne tik ir ne tiek racionalistinių konstrukcijų išsklaida, o *konstituojamų inter-subjektyvumo struktūrų*, tai yra gyvenimo-pasaulio pagrįstumo prie-laidų, tyrimo rezultatas.

Analitinės kilmės metodologijos fenomenologines gyvenimo-pasaulio struktūras – relevantiškas sąmonės ir pasaulio prasminių

sąryšių konstitucijas – linkusios „praleisti“.²⁰ Fenomenologiniu požiūriu, svarbu ne tik ir ne tiek patys objektai, kiek *jų prasmė*, kurią *konstituoja mūsų sąmonės aktai* ir *praktiniai veiksmai*. Kitaip sakant, *konstitucijos*, arba *prasmės suteikimo, subjektyvios sintezės* įgyvendinimo, – objektams pasirodant taip, kaip jie pasirodo, – bruožai. Objektams pasirodant taip, kaip jie pasirodo, iš akiračio įprastai išslysta gerai mums pažįstamo gyvenimo-pasaulio pasirodymo „esmė“, savaime suprantamo konstituvimo sąlygos (matomas, bet retai pastebimas gyvenimo-pasaulio *brūkšnelis* rodo, kad santykis tarp *mokslo* ir *patyrimo* gali būti primirštas, ir netgi užmirštas). Iš akiračio tikėtinai išslysta savaime suprantamas pagrindas, kurį Robertas Sokolowski's apibūdina kaip fundamentalų santykį tarp *sąmonės, daikto* ir *pasaulio*:

„Pasaulio, daikto, sąmonės sąvokų tyrimas neturi būti laikomas grandiozine spekuliacija, – bet kuri pastanga mąstyti apie tiesos įgyvendinimą turi remtis požiūriu į jas; keldamas šiuos klausimus Husserlis skaidriai mato tai, kas dažnai laikoma, ir netgi filosofų, savaime suprantamais dalykais“ (Sokolowski 1974; 6).

Fenomenologija siūlo galimybę *kitą pirmąkart* prasmingiau apibrėžti *ne tik* mokslinių racionalumo modelių, *bet ir* gyvenimo-

¹⁹ „Žmogus randa save bet kuriuo savo kasdienio gyvenimo momentu biografiškai apibrėžtoje situacijoje, t.y. fizinėje ir sociokultūrinėje aplinkoje, kaip ji ar jis apibrėžia šią situaciją, kurioje turi savo padėtį, ir ne tik padėtį fizinėje erdvėje ir išoriniame laike arba statusą ir vaidmenį socialinėje sistemoje, bet ir savo moralinę ir ideologinę laikyseną. Sakyti, kad šis situacijos apibrėžimas yra biografiškai nulemtas – tolygu sakyti, kad šis apibrėžimas turi savo istoriją; tai yra žmogaus viso ankstesnio patyrimo sedimentacija, organizuojama parankinių žinojimo atsargų įpročiuose, kurie, kaip unikalūs įpročiai, yra šio žmogaus, ir tik šio žmogaus.“ (Schutz 1962; 9)

²⁰ Kalbant trumpai, analitikas-ekspertas, kaip, beje, kasdienybės analitikas-ekspertas, *praleiskime* ir kitus, ne tik *atrankos*, metodus įprastai linkęs panaudoti *savo formuluotės racionalumo įrodymo* sumetimais (žr. Garfinkel 2005; 8–9).

pasaulio prasmingumo struktūras (sakykim, Alfredas Schutzas pasiūlo originalią sociologinę *praktinių tipizacijų gyvenimo-pasaulyje aprašymo*, skirtino nuo Maxo Weberio *idealiųjų tipų analizės*, samprata). Nurodytu aspektu svarbu išsiaiškinti racionalumo reikšmingumo socialiniame pasaulyje ir natūraliosios nuostatos epochė įgyvendinimo bruožus, kuriuos aprašyti vargu ar įmanoma be radikalaus reflektavimo nuostatos. Išskleidžiant *fenomenologiškai grindžiamos sociologijos* idėją būtina laikytis atsargumo: į priekį žengti neskubriai; susi-laikyti nuo skubotų sprendinių; nepradėti nuo savaime suprantamų taisyklių, o ypač „grynojo metodo“ (Schutz 1964; 8), prie-taro.

Intencionalumas kaip principinė fenomenologijos tema (Husserl 1983; 199–200) regioninėse disciplinose reikalauja *savito* požiūrio ir *savito* stiliaus neskubriai išskleidžiant *nuo-savybės* (toli gražu ne tik ekonominio, o visų pirma *auto-bio-grafinio* fenomeno: ne „kūnas“ čia pagrindinis dalykas) atžvilgius. Kompleksiškų „būti ko nors sąmone“ (savastimi, nuo-savybe, savimi kaip kitu kintančiose biografinėse situacijose) atžvilgių išsklaida reikalauja kognityvinio stiliaus, kuris būtų vertas gyvenimo-pasaulio.

Gyvenimo-pasaulis – ne natūralistinė stotelė, pro kurią pravažiuoja traukiniai, ištįsusiais, perpildytai nuo begalinio faktų tikslinimo, vagonais. Darytina prielaida, kad socialinių mokslų „atnaujinimas“ (nuo

pradžios iki šių dienų) pasiekiamas „pasen-dinant“ gyvenimo-pasaulį; panaudojant, moksliniu ir praktiniu požiūriais, neprie-kaištingą *atrankos* metodą, kuri etnometo-dologai vadina „praleiskime“ metodu. Nuo pradžios „labai nauji“²¹ socialiniai mokslai vengia pripažinti „labai seną pradžią“, ankstesnę už juos pačius, reikalaujančią, be kitų dalykų, keisti požiūrį į kognityvinį stilių:

„Iš tikrųjų Descartes'as davė pradžią visiškai naujo tipo filosofijai: filosofijai, kuri, pakeisdama visą filosofavimo stilių, nuo naivaus objektyvizmo radikaliai pasuko transcendentalinio subjektyvizmo link <...>“ (Husserl 2005; 10).

Metodologinė socialinių mokslų, jei tik jie siekia įmatyti natūralioje nuostatoje konstituojamas struktūras, pradžia toli gražu ne „naujausiuose“, kaip dažnai ir privaloma teigiama, metoduose. Fenomenologija – tai ne tik filosofija, ne tik metodas, bet ir požiūris (nesenstantis tiek, kiek nuoseklus). Psichologija įprastai apibrėžiama kaip psichinių „reiškinių“ mokslas, gamtos mokslas – kaip fizinių „reiškinių“ mokslas, istorinis mokslas – kaip istorinių „reiškinių“ mokslas, tačiau *fenomenologijos*, kaip pabrėžia Husserlis, – *visiškai kitas požiūris*, iš esmės modifikuojantis žodžio „reiškinys/fenomenas“ prasmę (Husserl 1983; 1).

Kalbant apie *sociologiją* kaip savitą fenomenologijos galimybių išsklaidos regioną (vienos tarp daugelio kitų „iššįsakojančių

²¹ „Kas rytą atsivertęs laikraštį randu vis naują dėsni ir naują socialinių mokslų metodą“, – šiek tiek papildę seną Tocqueville'io pastabą neatnaujinamoje, bet dėl to galbūt ir nesenstantioje, knygoje (Tocqueville 1996), pradėdame geriau suprasti objektyvizmo, įgyjančio pagreitį, *vaizduotės polėkį*, ir dėl to visai ne keistą *kasdienio metodinio naujumo* potroškį.

apriorinių mokslų“; Husserl 2005; 192), svarbu atsižvelgti į Edmundo Husserlio pastabą dėl *pirmapradiško* intencionalių horizontų *neapibrėžtumo*. Sąvokos, kurios persmelkia mokslą ir apibrėžia mokslinių kaip pa-mokslinių (*a priori*) teorijų prasmę, atsiranda naiviai, jų intencionalūs horizontai neapibrėžti:

„Pirmaprads sąvokos, kurios kiaurai persmelkia visą mokslą ir apibrėžia jo objektų sferos bei jo teorijų prasmę, atsiranda naiviai, jų intencionalūs horizontai neapibrėžti, jos yra dariniai, atsirandantys iš nepažinių, su primityviu naivumu atliekamų intencionalių atlikčių“ (Husserl 2005; 190).

Suteikti paprastiems žodžiams prasmę, – štai kokia ne paprasta pradedančiojo *užduotis*, – žinoma, kad *fenomenologinės metodologijos!* Tai yra pagrindinis fenomenologinės sociologijos *rūpestis*, į kurią čia orientuojamasi tikintis neišleisti iš akių atviro – pasirodančio kartu su fenomenologija ir išnykstančio drauge su aprioristine metodologija – *dėmesingumo horizonto* (žr. Husserlio cit. teksto pradžioje): „Nors pats horizonto apmatas visuomet yra netobulas, tačiau jo *neapibrėžtume* ryškėja *apibrėžtumo struktūra*.“ Fenomenologinės sociologijos *rūpestis* (objektyvistinėse metodologijose tai vadinama tyrimo *objektu*) randasi *ne per toliausiai*.

Galbūt todėl fenomenologinę kelionę reikėtų pradėti nuo *šios* pradžios pradžios: „Palyginti su kitomis tikrovės provincijomis, turinčiomis baigtines prasmingumo-struktūras, kasdienis gyvenimo-pasaulis yra pirmoji tikrovė“ (Schutz, Luckmann 1973; 35). Šioje, *man* įvairiais atžvilgiais *relevan-*

tiškoje, tikrovėje *primityviai naiviai skęstu* arba *esu paskendęs* (ir ne tik mintyse, dar giliau – natūralioje nuostatoje): įprastai tol, kol skęsdamas tvirtai laikau rankose gelbėjimosi ratą, *natūraliosios nuostatos epochė*. Šiame aki-ratyje praktinis mano patyrimas išsaugo *tikrovės akcentą*, patvirtinantį tikrovės vienovę ir jos darną. Tačiau tik iki „kitų pirmų“ prasminių tikrovės *pakraščių suvokimų*, skirtingo laipsnio *transcendencijų*, kalbant etnometodologiškai, *šoku*. Plg.:

„Aš žinau, kad mirsiu, ir bijau mirti. Ši esminį patyrimą siūlome vadinti *fundamentaliu rūpesčiu*. Iš šių pirminių lūkesčių kyla visi kiti. <...>“; Schutz 1962; 228; kursyvas autoriaus.)

Štai čia – fenomenologiškai grindžiamo požiūrio, filosofinio rūpesčio ir metodo pradžia. *Niekad nėra per daug šitai pabrėžti*, – šis budrus ir visad tikslinantis „huserlianos“ motyvas (o esą tik *tarp kitko, tarp eilučių* įskaitytas intarpas) laikytinas, gyvenimo-pasaulio fenomenologinės išsklaidos požiūriu, pradžių pradžia. Fenomenologija, – „niekad nėra per daug šitai pabrėžti“ (šis intarpas vertas *sociologinio šauktuko* ar kokio kito *intuityvaus jaustuko*), – apsiribojanti tik išskleidimu prasmės, kurią tas pasaulis turi mums visiems „<...>“ anksčiau, negu pradedame koku nors būdu filosofuoti, bet kurią jis, žinoma, turi tik iš mūsų patirties, ji išskleidžia prasmę, kuri gali būti filosofškai atskleista, tačiau niekad negali būti pakeista <...>“ (Husserl 2005; 187).

Šioji *prasmės tekstūra*, kaip galbūt pridurtų Alfredas Schutzas, skirianti *kultūros* ir *gamtos* (o, kaip žodžiui *gamta* reikėtų dar ir relevantiško lietuviško fenomenologinio

atitikmens, – *natūralaus pasaulio!*) sritis, steigiama žmonių veiksmuose, mūsų pačių, porininkų, amžininkų, pirmtakų (Schutz 1962; 10). Sociologo ieškojimai ir atradimai turi būti relevantiški *relevantiškų prasmės provincijų* gyvenimo-pasaulyje atžvilgiu:

„Pasaulis šia prasme yra kažkas, ką mes savo veiksmiais modifikuojame, arba tai, kas modifikuoja mūsų veiksmus“ (Schutz 1962; 209).

Inter-subjektyvumo kaip relevantiškos *socialumo* formos, bruožus tiriantys mokslai turi kelti esminį klausimą, *ar ir kaip* jie eksplikuoja veikiančio asmens *patyrimo* ir veikiančiojo *elgsenos* tarpusavio ryšius? Kad „veikiantis asmuo susieja prasmę su veiksmu“, yra pagrindinis Maxo Weberio *supratumo sociologijos* postulas. Tačiau tai tik „lingvistinė metafora“ (Schutz 1996; 84–5). Juk, kalbant griežtai, tik veikiantis asmuo, tik ji, tik jis, žino, ką daro, kodėl tai daro, kada ir kur prasideda ir baigiasi veiksmas (Schutz 1962; 60). Jei „faktai“ jau nuo pačios pradžios yra „atrinkti, visad interpretuoti faktai“ (ten pat; 5), kaip prie šių *faktų*, arba *interpretacijų* (o tai yra viena ir tas pat) galima tiesiogiai prieiti?

Alfredo Schutzto ir Arono Gurwitsch'iaus lituanistinė nuo-roda, jei tik ir kai tik ją traktuojame kaip *galimai įsivaizduojamą fenomeną*,²² – teikia šansą, pirma, išskleisti regio-

ninio aprašomosios eidetikos metodo (fenomenologiškai grindžiamos socialinių mokslų metodologijos) bruožus, neišleidžiant iš akių fakto, kad fenomenologinis „radikalios vienovės“, arba „aukščiausių konkrečių rūšių, regionų, struktūros“ (Husserl 1983; 162) pagrindas, kitaip nei „matematiškai prisodrinto įvairiarūšiškumo formos“, neturi „visapusiško savaime pakankamumo“ (ten pat), antra, nuskaidrinus, kodėl socialiniams mokslams, empiriniams konkrečiosios tikrovės mokslams, *empirische Wirklichkeitswissenschaft*,²³ reikia fenomenologinių pagrindų, grįžti prie *lituanistikos* kaip *socialinio-kalbinio fenomeno* ir neskubriai, žingsnis po žingsnio, lašas po lašo skleisti fenomenologiją kaip *taikomąją fenomenologiją*.

Iš pirmo žvilgsnio banali (todėl ir reikia antro žvilgsnio) lituanistinė nuo-roda yra tinkamas momentas, „visiško pažintinio neturto pradžios taškas“ (Husserl 2005; 8), nuo kurio reikėtų pradėti fenomenologinės sociologijos galimybių aptarimą tiek *konkrečia*, lituanistine, tiek *bendraja* – fenomenologijos ir sociologijos tarpusavio santykio – prasmėmis. Tai galimybė į socialinių mokslų metodologijos akiratį (neskubriai išskleidus specialiąsias sąvokas) įtraukti *natūraliojo pasaulio*, – apimančio tris metodologiškai skirtinas *faktinio realumo, praktinę egzisten-*

²² „Eidetiniai tyrimai neapsiriboja konkrečiais realiais daiktais, bet tyrinėja galimai įsivaizduojamus daiktus. Būtent šia prasme mes turime suprasti dažną kritinę Husserlio nuorodą, kad fenomenologija tiria ne tik suvoktus, bet ir įsivaizduojamus objektus, ir kad pastarieji turi netgi didesnę reikšmę fenomenologiniam požiūriui“ (Schutz 1962; 114).

²³ „Socialinio mokslo tipas, kuris mus domina, yra empirinis konkrečios realybės (*Wirklichkeitswissenschaft*) mokslas. Mūsų tikslas – suprasti būdingą tikrovės, kurioje mes judame, unikalumą“ (Weber 1949; 72).

cinę ir mokslinę teorinę nuostatas, – konstituojamas struktūras.²⁴

Abipusiški ryšiai tarp fenomenologijos ir sociologijos – ir *pagrindžiamieji*, ir *dėmesingi fenomenams* (kviečia grįžti atgal prie pačių daiktų). Niekad nėra per daug šitai pabrėžti: „Fenomenologija – ne pagrindžiama: ji išauga“ (Spiegelberg 1975; 3). Fenomenologiškai grindžiama sociologija tikisi skirti daugiau dėmesio kasdieniui žmogiškai *tikrovei* ir fenomenaliai jos prigimčiai. Tai, kaip minėta, yra *ir* fenomenologinė, *ir* sociologinė užduotis, kaip primena fenomenologas Schutzas savo ruožtu primindamas sociologo Williama Thomas'o teorema: „Jei žmonės apibrėžia situacijas kaip realias, jos ir jų pasekmės yra realios“ (Schutz 1962; 348).

Norėdami išplėtoti fenomenologinės lituanistikos *pradžią*, inicijuotą Alfredo Schutzto, turime šiek tiek apsidrausti. Kitaip nei „tikslūs“ tyrimai, griežtais formalizacijos būdais sumažinantys arba netgi ignoruojantys *subjektyvumo* ir *intersubjektyvumo* kriterijų aibes, ir teikiantys „tiksliai“ realistines atskaitas („pagrįstus“ požiūrius į tikrovę) politinėms, ekonominėms, teisinėms, biurokratinėms struktūroms, fenomenologija nesuteikia potencialiems jos vartotojams

„patogaus pasitikėjimo“ (Husserl 1983; 148) arba „pagrįsto tikrumo“ garantijų; tariant Herberto Spiegelbergo žodžiais, „pigaus komforto“ (Spiegelberg 1975; 5).

Kartu pridurtina, kad fenomenologija yra ir taikomoji, ir pozityvistinė (tąja prasme, kurią nuosekliai išskleidžia Edmundas Husserlis). *Taikomasis* ir fenomenologinės filosofijos, ir fenomenologinės sociologijos pobūdis – tai *patyrimo inter-subjektyvumo* išsklaida. Čia svarbu nurodytas *brūkšnelis, tarpelis-ir-tiltas*, liudijantis potencialias *subjektyvių* sąveikos momentų objektyvias sanglaudas. Žingsnis po žingsnio konkretinamas santykis tarp bendrosios, filosofinės, ir specialiosios, sociologinės, fenomenologijos dalių traktuotinas kaip *euristinis metodologinis*. Sociologija ir fenomenologija *sensta drauge* būtent šia prasme: nuskaidrindama empirinius *intersubjektyviojo supratimo teorijos pagrindus* (Schutz 1967; 97).

Pradžia (čia – *taikomoji metodologinė*) visuomet yra tik pradžia. Dalyvauti fenomenologinėje vidinio laiko bendruomenėje – tolygu ją steigti neskubriais būdais. Tad: neskayk visko iš karto. Ženk mažais žingsniais, o dar geriau – žingsneliais. „Štai dabar – geriau.“ O tai reiškia: sociologijos ir fenome-

²⁴ *Lituanistika* traktuotina kaip *socialinio pasaulio konstituojamos kalbos* aplinkoje pasirodanti *pliuralistinės kilmės tikrovė*, kuri, skleisdama intencionaliuose sąmonės ir pasaulio sąryšiuose, randasi kaip reikšmingas intersubjektyvumo struktūros, – *jau nuo pačios pradžios* (čia reikėtų vidinio metodologinio šauktuko). Vidinis metodologinis šauktukas – tai nuoroda į bendrąją gyvenimo-pasaulio, fenomenologijos ir sociologijos kilmę. Pliuralistinės kilmės tikrovė, prasminių struktūrų pasaulis, „<...> nuo pradžios yra intersubjektyvus kultūros pasaulis“ (Schutz 1962; 10; kursyvas mano – A. V.). *Tikrovė*, pagrindinis vartojamasis gyvenimo-pasaulio fenomenas ir pagrindinis socialinės fenomenologijos tyrimo dalykas, – lygu *tikrovės*. Tai „po-visatės“ (vartojant Williama Jameso konkrečiosios ontologijos terminą), arba „daugeriopos tikrovės“, „kognityviniai stiliai“ (vartojant Alfredo Schutzto socialinius epistemologinius terminus), struktūrizuojami intersubjektyvios sintezės būdais, arba etnometodais.

nologijos tarpusavio santykių istorija *konstituoja* pačią save intencionalumo – sąmonė yra *ko nors* sąmonė – aktuose ir veiksmuose.

Kitų man-buvimo-čia tematika skleistina ir *subjektyviai*, ir *inter-subjektyviai*: „Tik nurodęs į patį į save santykyje su kitais įgyju savitą prasmę, kurią įvardiju žodžiu *Mes...*“ (Schutz 1962; 15). Savi-monė, konstituo-dama objektus, fenomenologinėje vidinio laiko bendruomenėje konstituoja ir pačią save. Štai kodėl fenomenologija kaip konkrečioji ontologija negalima ir neišsivaizduojama be lituanistikos: *individuali* vaizduotė susijusi su *socialinio* pasaulio kalbos tipizacijomis.

Relevantiškas fenomenologinis požiūris apima *abu* – universalų (intersubjektyvų) ir lituanistinį (subjektyvų) – aspektus. Kalbant konkrečiai, man reikia ne tik ir ne tiek *už-klausti* bendrai galiojančią fenomenologinę tekstūrą (jau po to), o *prieš-klausti* (prieš tai):²⁵ ar ir kaip mano žiūra yra nuosekli ir adekvati esminiais, subjektyvumo ir intersubjektyvumo dimensijų (*ko nors* sąmonės ir *kam nors* sąmonės intencionalumo), aspektais?

Fenomenologijos ir sociologijos tarpusavio santykių tęstinės istorijos *viltis*, kalbant

trumpai, yra ta: dėmesingai išsižiūrėti į laikinį ir erdvinį gyvenimo-pasaulio aki-ratį. Ar ir kaip ji atliepia žmonių, gyvenančių šiame – gyvosios dabarties – pasaulyje, išgyvenamą patyrimą? Fenomenologiškai grindžiamos sociologijos paskirtis yra ta: gilinti sociologinės žiūros atvirumą objekto sąmonę konstituojančių elementų ir jų tarpusavio sąryšių, t.y. *pasirodančių fenomenų*, atžvilgiu; gebėti įmatyti tai, kaip pasirodo daiktai ir kaip įgyvendinami reiškiniai bei įvykiai; eksplikuoti, kaip *eidetika*, skirtina nuo reliatyvistinės *žinojimo sociologijos*, o ypač populiarus *socialinio konstrukcionizmo*, leidžia įžvelgti *esminius* dalykus, neempirinius, idealius, tipiškus (bet ne fiktyvius-racionalistinius), – *konkrečiose* situacijose.

Ir dar. Radikalizuoti *savi-ap-mąstymą* kaip *auto-bio-grafiją* (teatleidžia mums klasiikinę lituanistiką už ne visai estetišką žodžių išnarstymą į dalis). Tai neišvengiama akistatoje su *savimi* kaip *tavimi*. Ne pakankamai saugiam socialiniame aki-ratyje (skęstu rankose laikydamas socialinį ratą), o aki-statoje su manimi kaip kitu (skęsdamas išgyvenu šoką). Nuo-savybės išnarstytoje vidinio laiko trukmėje, kuriai būdingas *begalinis regresyvumas*.²⁶ Radikalizuoti savia-

²⁵ Kai klausiantysis, pasak Martino Heideggerio, pats įtraukiamas į klausimą: „Taip mes gauname nuorodą: metafizinis klausimas turi būti orientuotas į visumą ir iškilti iš esminės klausiančiosios čia-būties situacijos. Mes klausiamo čia ir dabar, dėl mūsų pačių (Heidegger 1992; 112–3).

²⁶ „Tačiau kadangi tie būdai, kuriais pasireiškia vidinis laiko suvokimas, patys yra intencionalūs išgyvenimai ir patys būtinai turi būti refleksijoje pateikti kaip laikiniai dalykai, tai čia susiduriame su tam tikra paradoksalia esmine sąmonės gyvenimo savybe, būtent – su tuo, kad jai būdingas begalinis regresyvumas. Paaiškinti ir suprasti šį faktą yra nepaprastai sunku. Tačiau kad ir kaip ten būtų, tas faktas yra evidentiškas, net apodiktiškai evidentiškas, ir jis nusako tam tikrą ego nuostabaus sau-pačiam-buvimo (*Für-sich-selbst-seins*) aspektą, būtent – čia visų pirma jo sąmonės gyvenimo buvimo-į-save-patį-intencionaliai-atsigrėžusiu (*Auf-sich-selbst-intentional-zurück-bezogen-seins*) pavidalu.“ (Husserl 2005; 56)

pmąstymą – tolygu prieš-klausti *savęs* kaip reflektuojančio *tavęs*. Tariant tiksliais Alfredo Schutzo terminais: *savęs* kaip *tavęs-kursai-kartą-buvo-manimi* (Schutz 1996; 202).

Fenomenologijos savitas – dėmesingumo *pasaulio* ir *sąmonės* abipusiškumo koreliacijoms – tyrimų laukas. *Saviapmąstymo radikalizavimo* požiūriu, tai paprasčiausiai reiškia: *tikrovei* privalu *žiūrėti į akis*. Tačiau tai nėra paprasta: „<...> kaip gyvenantis natūralioje nuostatoje Aš, esu vienu metu ir kiekvieną kartą ir transcendentalinis Aš, tačiau sužinau apie tai tik atlikęs fenomenologinę redukciją“ (Husserl 2005; 48). Metodologiniu požiūriu, tai reiškia: *reflektyvi fenomenologijos savi-grąža į save* (Husserl 1983; 149–51) gali būti įgyvendinta, viena vertus, kaip *naivi procedūra* (stebint naują provinciją, įgyjant stebėjimo praktiką, išvelgiant ir ją analizuojant, renkant jos duomenis), kita vertus, kaip mokslinė pačios procedūros *esmės refleksija* (duotybių funkcionavimo šioje provincijoje būdų, skaidraus aiškumo ir įžvalgos esmės bei sąlygų,

konceptualaus apibrėžtumo, t. y. bendrojo ir logiškai griežto *metodo pagrindimo*).²⁷

Nebus per daug pakartoti (šio paprasto, mėgstamo ir Husserlio, ir Schutzo, metodo čia tikrai nevensgime), kad nelengvos yra *visos* pradžios, ir fenomenologinė: „Kaip rasti tinkamą pradžią? Dalykas tas, kad pradžia ir yra tai, kas sunkiausia, o pati situacija yra neįprasta“ (Husserl 1983; 147). Ne mažiau sunki pradžia ir metodologiniu požiūriu: „Kaip subjektyvią prasmę galima apčiuopti moksliskai?“ (Schutz 1962; 35).

Nėra nuostabu, kad net ir filosofija, pirma, darosi atsargesnė ir skeptiškesnė kalbėdama apie sąmonės fenomeno ir savaties sąryšį, antra, siūlo vis daugiau *ne egologinių* (nebūtinai sociologinių, dažniau neurobiologinių) teorijų. Tai Danas Zahavi's vadina šiandienos „ne-egologiniu iššūkiu“ (Zahavi 2005; 99–103), kuris savo ruožtu reikalauja nuskaidrinti skirtingas (kartais prieštaringas, kartais viena kitą papildančias) *savaties* sampratas, o visų pirma tirti suvokimą ir supratimą kaip

²⁷ Jei grįžtume prie „lituanistinio“ klausimo: ar net *eidetika* tam tikrais atvejais gali būti susiejama su *situacijomis*? – atsakymas glūdėtų *radikalioje savi-grąžoje*, reikalaujančioje eidetinio požiūrio. Fenomenologiniu požiūriu, *situacija* yra *pagrįsta tikrovė* (etnometodologiniu požiūriu, *tikrovės atskaita*). Situacijoje konstituojama konkretaus objekto *duotis* (tarkime, „pilka spalva“), kuri *jo-kiu būdu* netapatintina su situacija, apimančia *daugelį objekto konstitucijos galimybių*: „Socialinis pasaulis, kuriame žmogus randa save, turi sudėtingą struktūrą. Savasčiai porininkas pasirodo skirtingais atžvilgiais; juos atitinka skirtingi kognityviniai stiliai, kuriais remdamasi savastis suvokia ir įvertina *kito* mintis, motyvus ir veiksmus“ (Schutz 1964; 20). Kitaip tariant, situacija yra *ne-artikuluota dalykų būklė*, kurioje konkretūs objektai pasirodo turėdami ir *vidines determinacijas* (požymius), ir *išorines determinacijas* (santykių su kitais objektais aibes). Viena vertus, stebint ir aprašant situaciją *naiviai procedūriškai*, eidetinio požiūrio mums neprireiktų. Kita vertus, fenomenologinė pačios procedūros *esmės refleksija* negalima be empirinio ir eidetinio lygmenų kompleksiško santykių išskleidimo. „Esmė“, kaip artikuluoja Husserlis, visų pirma žymi tai, ką vadintume „individumo Kas“. Tačiau bet kuris Kas gali būti „*įtrauktas į idėją*“. *Patyrimas*, arba *ko nors individualaus intuicija*, gali virsti *eidetine žiūra (ideacija)*. Galimybė, kuri suvoktina ne kaip empirinė, bet kaip eidetinė. Tai, kas į-matoma, kai tai įvyksta, yra atitinkama *grynoji esmė*, arba *eidos*: ar tai būtų aukščiausia kategorija, ar partikuliarizacija iki pilnojo konkretumo (Husserl 1983; 8).

patyrimo struktūras, ir atvirščiai, patyrimo struktūras kaip suvokimą ir supratimą:

„Koks yra santykis tarp (fenomenalios) sąmonės ir savimonės? Ar turime sužadinti patyrimo srautą tam, kad atsižvelgtume į patyrimo vienvė ir tęstinumą, ar patyrimas – tai tiesiog anoniemiški mentaliniai įvykiai, kurie paprasčiausiai vyksta, be kieno nors sužadinančių būsenų? Kai kalbame apie savi-voką, ar būtinai kalbame apie savastį? Ar savastis visada įtraukta į savi-voką; ar galima kalbėti apie savi-voką neteigiant ko nors kaip save-suvokiančio egzistavimo? Atsakymai į šiuos klausimus yra svarbūs, kai norime tinkamai suprasti tiek sąmonės struktūrą, tiek tai, ką reiškia būti savi.“ (Zahavi 2005; 99)

Kas yra *savastis* kaip savi-graža, be kurios nėra nei subjektyvumo, nei inter-subjektyvumo? Šio išties mielo klausimo nesame linkę nagrinėti *subtiliai*: į tai atkreipia dėmesį dar Davidas Hume'as (Hume 2007; 207). Savasties klausimą – ar ir kaip galima *transcendentalinė ego-logija*? – filosofškai atsakingai kelia ir išskleidžia filosofinė fenomenologija. O kas yra socio-loginė savastis

ir kuo ji skiriasi nuo ego-loginės? Ar ir kaip galima socio-logija? Viena aišku: fenomenologiškai grindžiama sociologija šių klausimų neturi (nors ir gali) praleisti.²⁸

Jei mums rūpi ne tik ego-logija, bet ir socio-logija, susiduriame su papildomais keblumais. Atskleidžiant, veikiau išskleidžiant, ribinę „realiai egzistuojančio Kito“ (Husserl 2005; 184) sąvoką prireikia *ypatingo atsargumo*. Fenomenologiškai grindžiama sociologija, kaip ir filosofija, reikalauja nuolatinės *savi-gražos*: išskleidžiamos *mentaliųjų procesų esmės* esti ne *abstracta*, o *concreta* (Husserl 1983; 164).²⁹

Atsakymas į klausimą: „Ar ir kaip galima fenomenologinė sociologija (o jei *taip*, tai kaip galima biografinė jos pradžia, aktuali ir potenciali partnerių, porininkų, amžininkų, pirmtakų, įpėdinių vidinio laiko bendruomenėje)?“ – randasi, iš pirmo žvilgsnio, *toliau*, o iš antro žvilgsnio *arčiau*, nei įprastai tikimės, – savasties *egzilyje*.³⁰ Nereikia toli

²⁸ Savi-voka: kuriuo vidinio laiko momentu ji *pasirodo*? Ir kiek *gyvos dabarties atžvilgių* vienu metu apima išgyvento patyrimo sekose? O kur savi-voka *nusėda*? Apsunkusiuose nuo *socialinio* patyrimo *individualiuose* vokuose? Natūraliosios nuostatos aki-račiuose, – matomų, bet nepastebimų minties skenduolių gelbėjimosi ratuose? Į-pročiuose: pra-gyvenimo, pro-fesijos, pa-šaukimo? Budriose dėmesingumo raukšlėse (įtartinose, natūraliosios nuostatos požiūriu, intelektualių senolių užėgose)? Ir kiek savi-voka *trunka*? *Kol persirengia* kaip socialinis vaidmuo, padėtis, funkcija? Gal ji tik tai? Introspekcijos iliuzija, kalbant ne natūraliai? Gal *tai* – net ne savimonė, o „tik tai“ (Wittgenstein 2009)? O *tai* daug? Ar pernelyg mažai? Tačiau (šis vienišas *žodis-priešgyna* tikrai nusipelno pagarbos). Kai esu, būdamas-prie nesu, kieno gi daugiau, jei ne mano (o ne mūsų), *tai* laikiškumas? O kai esu, būdamas prie esu, įgyju daugiau pilnumo, savęs: *man analogiškų* socialinių vaidmenų, padėčių ir funkcijų. Tačiau. Kai *mūsų* analogija slysta arba atrodo, kad slysta, *man* iš po kojų, kieno gi daugiau, jei ne *mano*, kojos jaučia pilnumo tuštumą? Ir ar ne po kryčio, vidinio laiko tėkmės patyrimo, išgyvento tik individualiai, randasi socialinės *artimo, svetimo, tolmo, savo* figūros?

²⁹ Kalbant „lituanistiškai“, tai reiškia: *concreta* (konkretus lietuviškas *pilkis*; žr. Schutzto cit. straipsnio pradžioje) mano akirytyje intuityviai pasirodo – jei akys mano dar mato, o ausys mano dar girdi – kaip pilnoji konkretybė (pilkis kaip eidetinė pilkuma).

³⁰ Alfredas Schutzas ir Aronas Gurwitsch'ius atsiduria negailestingų pasaulio įvykių susikirtimo vietoje: europiečiai, priversti palikti savo kultūros namus, – ne tik savo žemes, bet ir pačią Europos tradiciją, – ir tapti egzilais, kaip rašo Schutzto mokinys Amerikoje Maurice'as Natanson'as (Natanson 1989; vii).

ieškoti: „Egzilis – subrendimas žmoniškai denatūralizuotos egzistencijos realybei <...>“ (Kavolis 1994; 69).

Kad nesusipainiotume patys (skaitytojo nesusipainiosi), čia pat ir tuoj pat pridursime: Vytautas Kavolis griežta šio žodžio prasme nėra susijęs nei su fenomenologijos, nei fenomenologiškai grindžiamos sociologijos tradicijomis. Tačiau tai dar nereiškia, kad nuo lituanistinio Alfredo Schutzto intarpome negalime pereiti prie lituanistinių, nors ir ne fenomenologinių, Vytauto Kavolio sociologijos intarpų. Tezė – maloni ausiai ir protui (juk pirmoji šalia antrojo) – yra ta: lituanistinio sociologinio sąlyčio su bendresne fenomenologinės sociologijos tradicija taškų vis dėlto (šiek tiek apsidrausti reikia) esama.

Kad ir *plačiausiąja prasme*: o argi šito maža?³¹ *Pradžia*, apie kurią jau kurį laiką ritmingai kalbame, – nei solipsistinė, nei išgalvota. Pradžia, be kita ko, paliudijama bent jau nominaliai (žr. Kavolio knygos *Meninė išraiška: sociologinė analizė* skyrių „Vaizduotės sociologija“).

Nominaliai paliudyta tezė turi ir lyginamųjų metodologinių akcentų. Dviejų sociologų, Alfredo Schutzto ir Vytauto Kavolio, aktualiame ir potencialiame akiračiuose –

fenomenologinė *subjektyvumo* problema. Alfredas Schutzas sociologo Maxo Weberio ir dviejų filosofų – Edmundo Husserlio ir Henri Bergsono – metodologinių akcentų sandūroje ir atkuria, ir parengia (štai ką reiškia tinkama atranka) natūraliosios nuostatos tyrimų sociologijoje gaires (Schutz 1967), ir eksplikuoja antropologinį principą, – kad privalome paisyti subjektyvumo, ne tik ir ne tiek kaip „spręstinos“ problemos, kiek esminio žmogiško rūpesčio. Vytautas Kavolis, skleisdamas mokslines socialinio pasaulio analizės galimybes, savo knygos *Meninė išraiška: sociologinė analizė* paskutiniuose puslapiuose daro griežtą (fenomenologija yra griežtas mokslas), ir mums privalomą išvadą: *subjektyvumas* – neredukuojamas:

„Iš pirmo žvilgsnio nelengva suprasti, kodėl subjektyviam požiūriui taškui turėtų būti teikiama pirmenybė socialiniuose moksluose. Kodėl visuomet turime domėtis šiuo mistišku ir ne pernelyg įdomiu socialinių mokslų tironu, vadinamu veikiančiojo asmens subjektyvumu? Kodėl garbingai, remiantis garbingai objektyviais terminais, neaprašius to, kas realiai vyksta, – o tai reikštų kalbėti savo kalba, kvalifikuoto ir mokliškai įgudusio socialinio pasaulio stebėtojo kalba?“ <...> Kiek šiuo keliu einama prie loginės išvados, tai suponuoja biheiviorizmo metodą. <...> Radikalus biheiviorizmas ir keliasi, ir eina miegoti su savo pagrindine prielaida, kad nėra jokios galimybės įrodyti „porininko“ supratin-

³¹ Žr.: Spiegelberg 1965; 6–7. Nurodomos keturios kryptys: 1) fenomenologija *plačiausiąja* prasme, įtraukiant ir tuos autorius, kurie, nors ir atitinkdami nurodytus kriterijus, patys savęs fenomenologiniam sąjūdžiui nepriskiria; 2) fenomenologija *plačiaja* prasme, – kaip nusakyta 1913-ųjų „platformoje“; 3) fenomenologija *griežtąja* prasme (šiuo atveju svarbu ne tik intuityvaus patyrimo, neapsiribojant tik jusliniais šaltiniais, ir intuityvaus esmių tyrimo nuostatos, bet ir esminių būdų, kuriais objektai – bet kokios prigimties – pasirodo subjektyviai patyrimo, išsklaida; 4) fenomenologija *griežčiausia* prasme (kaip ją palaiapsniui išplėtoja Husserlis); pastaruoju atveju svarbu specialusis metodas, vadinamas „fenomenologine redukcija“ ir būdai, kuriais objekto iš-raiškos, pasi-rodymai konstituojaami sąmonėje ir sąmonės.

gumo. Labai tikėtina, kad tai yra supratingas žmogus, bet tai tik „silpnas faktas“, kurio negalima verifikuoti (Russelas, panašiai ir Carnapas).“ (Schutz 1964; 3–4)

„Analizė būtinai reikalauja tirti subjektyvumą, t.y. interpretuoti veiksmą ir veiksmo aplinką remiantis veikiančiojo asmens požiūriu.“ (Schutz 1962; 34)

„Toks analitinis modelis, be to, turi apimti visiškai aiškų vaizduotės subjektyvumo pripažinimą. Teorija, ketinanti paaiškinti elgsenos, kurios skiriamasis bruožas yra neredukuojamas subjektyvumas, tipą, turi įtraukti teiginius, nurodančius jos numatymo gebėjimų, integruotų pačioje struktūroje, *apribojimus*.“ (Kavolis 1968; 208; kursyvas mano – A. V.)

Iš to, kas pasakyta, darytina išvada, kad pokalbis *apie* fenomenologinę sociologiją jokiū būdu neturi būti vien tik savitiksliis kalbėjimas *apie*: kaip apibrėžia Edmundas Husserlis pačioje *Idėjų* pradžioje fenomenologija yra *fenomenų mokslas*, o ne mokslas *apie fenomenus* (Husserl 1983; 1). Savitų socialinių fenomenų, ikipredikatiniuose kasdienio pasaulio lygmenyse pasirodančių *tipizuotais būdais*, mokslas jokiū būdu neturi būti vien tik savitiksliis kalbėjimas *apie* pagrindžiamus arba nepagrindžiamus fenomenologijos ir sociologijos tarpusavio ryšius.³²

Pokalbis „apie“ – tik įvadas, veikiau daugelis įvadų. Jei esi *pradedantysis*, arba

fenomenologas griežta šio žodžio prasme, tai gręžiesi, labai tikėtina, į gyvenimo-pasaulį: [*tikrumas*], fenomenologiniu požiūriu, juda kartu su mano ir Tavo biografine situacija [laužtiniuose, arba redukciniuose, skliaustuose].³³ Viena aišku: mūsų *epistemo-nulinis taškas* – ne natūralistinis geometrinis, o konkretus fenomenologinis, lituanistinis.

I.2. Racionalumo relevantiškumo teorinio ir sveiko protavimo struktūrose fenomenologiniai bruožai

„Neseniai kalbėjaisi su istoriku Karlu Deutschu (kilusiu iš Prahos), dirbančiu Masačusetso Technologijos institute. Jis man pasakė, kad Tavo *tekstą* perskaitė su didele pagarba ir kad Tavo tezė, jog problema yra pats racionalumas, labai stimuliuoja. Pats Deutschas yra labai išsilavinęs žmogus, kuris, deja gyvena pernelyg arti kalkuliuojančios mašinos; ši nuostata išryškėja jo esė *Filosofija*. Labai stebina, kad būtent ne gamtos mokslininkai tampa žavėjimosi mechanizmais aukomis.“

(Iš ARONO GURWITSCH'IAUS laiško Alfredui Schutzui: Gurwitsch 1989; 172.)

Racionalumo termino užimama padėtis sociologijos mokslo, netgi dar plačiau – socialinių mokslų, sandaroje yra reikšminga. Šią graudžiai banalią tezę (nuo trivialumo jos, rodos, negelbsti net paslaptingos ka-

³² Ne tik ir ne tiek svarbu atsakyti į vadinamųjų „apie“ (pasakojamųjų) lygmenų klausimus, – pavyzdžiui, „Ar Husserlio būta realisto?“ (Drummond 1988; 87), – kiek neskubriai eksplikuoti temines filosofinio ir sociologinio požiūrių puses.

³³ Jei jau pradėti nuo įvadų (o tai labai gera pradžia), tai nenuostoti. *Gręžtis pas daiktus* – lygu gręžtis pas prasmes konstituojantį gyvenimą socialiniame pasaulyje. Ir klausiti: kaip aš galiu pasiekti *Kito* patyrimą, kaip konstituojamas bendruomeninis *Mes-santykis*? Kaip erdvės bendruomenėje apibrėžiamas *tam tikras* išorinio pasaulio regionas, esantis kiekvieno porininko akiratyje, kaip randasi *bendri interesai* ir *relevancijos*? Kaip laiko bendruomenėje mes *senstame-drauge*? (Schutz 1962; 16–7.)

butės) čia ir įrodinėsimė: racionalumas yra „pagrindinis“ terminas socialinių mokslų struktūroje.³⁴ Nors tezė seniai įrodyta, tačiau, mūsų laimei, iš dalies primiršta, iš dalies modifikuota. Todėl papildomai plėtotina *tam tikrais atžvilgiais*, rieškučiomis semiant išteklius iš nesenkančios fenomenologijos: visad galiu tai įgyvendinti *darkart, kitą pirmąkart...*

„Racionalumas turi daug laipsnių“ (Schutz 1964; 32–3), – pradėti reikėtų šia Alfredo Schutzo (ir, sakytume, pagrindine *fenomenologiškai grindžiamos metodologijos*) teze. „Racionalumas“ yra, drįstume sakyti, matomiausia, bet nepastebimiausia (ir netgi bendrosios sociologijos istorijos požiūriu!) *įvairovė vienovėje*. Racionalumas – tai begaliniai fenomenalių skirčių socialinėje tikrovėje ištekliai: jei tik ir kai tik pripažįstame ne tik racionalistinę (logiškai nuoseklia), bet ir supratingą (praktiškai nuoseklia) šio fenomeno prigimtį. Verta nurodyti bent ke-

letą savitų sociologinių vedinių, arba intakų, kurie išplaukia iš socialinės psichologinės Racionalumo upės, – vienintelės visiems mums, *moderniems*, bet nebūtinai *vienodai sumodernintiems*, žmonėms.³⁵

Pirma, racionalumo problema glaudžiai susijusi, ypač socialinių mokslų srityje, su *socialinio veiksmo* teorija. Antra, Maxo Weberio (*socialinio veiksmo* sociologo tikrąja šio žodžio prasme) metodologijoje, akcentuojančioje ir *priežastingumo*, ir *supratingumo* komponentus, randame dviejų skirtingų – *analitinės* ir *fenomenologinės* – sociologijos praktikų pradus (jūdviejų vieni ir tie patys istoriniai ir metodologiniai atskaitos pagrindai – Maxo Weberio *socialinio veiksmo* samprata). Trečia (skaitytojo tuoj pat atsiprašome dėl akiplėšiškų *brūkšnelių*), racionalumo daugiabriauniškumas reikalauja fenomenologijos. Kitaip sakant, stokoja metodologinio radikalumo, reikalaujančio su-laikyti vientiso racionalumo prie-tarus (prielaidas,

³⁴ Racionalumas yra „key concept“ (Schutz 1964; 68). Nereikia ir vertimo: natūrali (kaip „žuvis vandenyje“, „paukštis ore“, žmogus politikoje“) žodžių samplaika pažįstama iki saldaus skausmo: kuri ar kuris nėra šė standartinio straipsnio dar iki mokslinio arba ne mokslinio straipsnio? Tik įsisąmoninę savo priklausomybę natūralioms „pagrindinėms struktūroms“ (kur daugiau, jei ne mintyse?), pradedame suvokti ypatingą minėtos *pagrindinės sąvokos* (čia: *objektyvaus racionalumo*) galią. Kai tik „key concept“ įtraukiama į mokslinio aiškinimo elementų gamybos procesą, aktualūs tyrimo lygmenys priklauso nuo *jos* diktuojamos tvarkos, kaip liudija akademinė – stabdoma dar pusiau-kelėje – Alfredo Schutzo šypsena: „Pagrindinėms sąvokoms būdinga tai, kad jos, kartą įtrauktos į akivaizdžiai uniforminę sistemą, diferencijuoja požiūrius, kuriuos mes vadiname lygmenimis. Todėl tokių pagrindinių sąvokų reikšmė nepriklauso nuo aktualaus tyrimo lygmens, bet, priešingai, lygmuo, kuriame gali būti įgyvendinamas tyrimas, priklauso nuo reikšmės, priskiriamos pagrindinei sąvokai, kurios įtraukimas pirmąkart padalija tai, kas buvo laikoma homogenišku tyrimo lauku, į keletą skirtingų lygmenų“ (Schutz 1964; 68–9).

³⁵ Bet kuri ir bet kokia *vientiso racionalumo* tezė laukia, kaip įspėja Maxas Weberis, „savo diletantų“: „Būtų lengvai toliau pereiti prie „konstrukcijos“, kuri *visus* „būdingus“ moderniosios kultūros bruožus logiškai *kildintų* iš protestantiško racionalizmo. Tačiau šį dalyką geriau palikti tiems diletantams, kurie mano, kad „socialinė psichika“ yra „vientisa“ ir kad ją galima išreikšti *viena* formule“ (Weber 1997; 335; skiriamieji akcentai autoriaus).

teiginius, sąvokas). Kalbant trumpai, bet iš esmės: fenomenologija yra radikali taikomoji saviapmąstymo metodologija. Šis lygybės ženklas – praviri *tęstinio įvado į fenomenologiją* vartai:

„Tad vėl pradėdame nuo pradžios, kiekvienas sau ir savyje, kaip radikaliai nuo pradžių pradantieji filosofai, būdami pasiryžę atmesti visus įsitikinimus, kuriuos ligi šiol laikėme mums reikšmingais, taip pat visus mūsų mokslus.“ (Husserl 2005; 13)

Dėl *tęstinio* dėmesingumo racionalumo (*teorinio lygmens*, griežta šio žodžio prasme) ir socialinio veiksmo (*praktinio lygmens*) problemoms, sociologija yra ir turėtų būti socialinių mokslų metodologijų ir galbūt filosofijos dėmesio centre, kaip čia teigiame, visai ne solipsistiškai ar narciziškai. Sociologijoje iki šių dienų vyrauja *analitinis požiūris* į racionalumo problemą.³⁶ Tai yra gerai (bent jau profesinio solidarumo požiūriu), tačiau, kalbant fenomenologiškai, toli gražu dar ne viskas.

Fenomenologiniai racionalumo problemos bruožai atsiskleidžia tik tuomet, kai

racionalumo fenomeną artikuluojame kaip *sąmonės* fenomeną: kai atpažįstame *są-ryšius* tarp proto ir racionalumo, tarp racionalumo ir supratingumo, tarp socialinių mokslų pasaulio ir kasdienio gyvenimo-pasaulio. Racionalumo prie-tarai (*vardai*, gana iškilmingai teikiami *socialinių mokslų pasaulyje*) yra tik vardai (kartais net negirdėti ir neatpažįstami) kasdieniame gyvenimo-pasaulyje, – nors jie *apy-tikriai* (*tikrovė* yra intersubjektyvi) žymi *sąmonės įtampas* savitose baigtinių prasmų provincijose:

„Kol mūsų patyrimai dalyvauja tame pačiame išgyventame patyrimo, kognityviniame stiliuje, kol jie lieka baigtinėje prasmės provincijoje, šių patyrimų tikrovė mums tęsiasi“ (Schutz, Luckmann 1973; 24).

„Baigtinės prasmės provincijų nedera laikyti atskiramis mentalinio gyvenimo būklėmis: taja prasme, kad pereiga iš vienos į kitą reikalauja sielos persikėlimo ir visiško atminties ir sąmonės užgesimo mirties atveju, kaip taria metempsichozės doktrina. Tai tik vardai, žymintys skirtingas vienos ir tos pačios sąmonės būsenas; tai yra tas pat gyvenimas, kasdienis gyvenimas, nepertraukiamas nuo gimimo lig mirties, dalyvaujantis skirtingose modifikacijose.“ (Schutz 1962; 258)

³⁶ Tai, manytume, yra pernelyg *racionalu*, bet, dalyko istorinės raidos požiūriu, visai *suprantama*. Racionalumo analitinėje sociologijoje principus dvidešimtam amžiuje artikuluoja T. Parsonsas, dalyvavęs, kaip ir reikėtų tikėtis šito nežinant, specializuotoje akademinėje „grupėje racionalumo klausimu“ (tiksliau, neformaliame seminare, socialinių mokslininkų steigtame Harvardo universitete), kuriai be daugelio kitų, priklausė T. Parsonsas ir J. Schumpeteris (Parsons 2011; 5), o paskui – R. Mertonas. Ankstyvasis Parsonsas pakloja *teorinius racionalumo pamatus*. Talcotto Parsono intencija yra „parašyti ne tik antrinę studiją“ (Schutz 2011b; 8), – kaip komentuoja Alfredas Schutzas, – o parodyti, kad, *iš esmės sutampa* (socialinių mokslų *epistemologijos* ir *metodologijos* atžvilgiais) keturių Europos socialinių mokslų klasikų (skirtingos socialinės kilmės, skirtingo išsilavinimo, skirtingos tautybės, skirtingų požiūrių į eksplikuojamą mokslą) nuostatos, kurias T. Parsonsas integruoja į *socialinio veiksmo teoriją*. Tai: 1) bendroji santykio tarp socialinių mokslų teorijos ir empirinių socialinio gyvenimo faktų teorija; 2) esminė socialinių mokslų teorijos konceptualioji schema kaip socialinio veiksmo teorijos schema; 3) socialinio veiksmo teorijos, vadinamos „voliuntaristine veiksmo teorija“, principai (ten pat).

Kaip tvirtina racionalumo kaip „pagrindinio“ termino tyrėjai sociologijoje (nuo Maxo Weberio, Alfredo Schutzto iki Rogerso Brubakerio ir daugelio kitų, įskaitant Haroldą Garfinkelį, postfenomenologą, gebėjusį atskleisti, kad potencialiai egzistuoja begalinės praktinio racionalumo formos su „atsitiktinių tvarkų“ kabutėmis), skiriamieji *racionalumo* (ir netgi konkretesnio vieneto, *racionalaus veiksmo*) bruožai atpažįstami apytikriai (tikrumas apima ne tik sprendinius apie *kito elgseną*, bet ir sprendinius apie *kito žinojimą*). Racionalumo rūšys ir laipsniai pasmerkti (ne)apibrėžtumui: racionalumas *mums* yra visad racionalumas *iš dalies*. (Nors, neslėpsime, šis principas yra keistokas: argi viskas pasaulyje – tik iš dalies?)

„Sociologijos, kaip disciplinos, programa reikalauja, kad sociologas moksliskai aprašytų pasaulį, kuris apima kaip probleminį reiškinį ne tik kitų asmenų veiksmus, bet ir kitų asmenų žinojimą apie pasaulį. Dėl šios priežasties sociologas negali išvengti *tam tikro* darbinio pobūdžio sprendimo apie įvairius reiškinius, nusakomus „racionalumo“ terminu.“ (Garfinkel 2005; 235)

Dalies ir visumos santykio problema, kaip rodo ir ankstesnė diskusija *lituanistinė* tema, ir dabartinė *tęstinumo* tarp sveiko proto minties ir mokslo minties tema, yra supainiota ir sudėtinga, betgi įdomi. Plg. dviejų fenomenologų, Alfredo Schutzto ir Arono Gurwitsch'iaus požiūrius kalbamuoju klausimu:

„Problema, nusakoma remiantis „racionalumo“ arba „racionalaus veiksmo“ terminais, kaip ji vartojama dabartinėje literatūroje, yra neabe-

jotinai kartinė metodologinė ir epistemologinė mokslinių socialinio pasaulio tyrimų problema. Tačiau patys terminai vartojami ne tik skirtingomis reikšmėmis (o tai kartais randama to paties autoriaus, pavyzdžiui, Maxo Weberio, raštuose), bet jie vis tik labai neadekvačiai perteikia pagrindžiamąsias conceptualias schemas.“ (Schutz 1964; 64)

„Aš analizavau Prinstono tekstą³⁷ keturis ar penkis kartus. Pirmasis išpūdis – visiškas užtemimas. Manau, kad Tavo iškelta racionalumo problema (dėl kurios aš paskui užsiminiu apie kitą problemą), pabrėžiant tam tikrą tęstinumą tarp *sveiko-proto*-minties ir mokslo, yra aukščiausios prabos pasiekimas mokslo teorijoje, nes ji atskleidžia problemos dimensijas, kurios svarbios ne tik *socialiniams mokslams*. (Gyvenimo-pasaulis ir fizika!) Šiame kontekste visapusiškai išskleidžiamas subjektyvumo interpretacijos postulatas. Susieti su minėtu tęstinumu – tai išties genijaus bruožas [*ein Ei des Columbus*]. Dabar galima sakyti: *kadangi* realūs žmonės suvokia save tam tikrais būdais, „interpretuoja“ pasaulį ir pačius save, dėl šios priežasties visuose moksluose, kurie nagrinėja žmogų, objektas turi pasirodyti būtent taip, kaip šį objektą suvokia dalyvaujantis subjektas arba subjektai. O tai atskleidžia skirtį tarp objekto, kurį suvokia subjektas, ir objekto, kaip jį supranta mokslininkas.“ (Gurwitsch 1989; 172)

Iš to, kas pasakyta apie socialinę svarsotomo reiškinio kilmę, darytina preliminari (kol kas) išvada. Bet kokį „naują teorinį“ racionalumo pagrindimą, reikia vertinti atsargiai, supratingai. Mokslo istorijos požiūriu (mokslas ir racionalumas eina koja kojon), racionalumas – ir senas, ir jaunas. Pirmiausiai (mums, o ne pačiam reiškiniui) labai senas: „Nuo graikų“, – kaip tartų lakoniškasis Haroldas Garfinkelis (žr.: Garfinkel 2002). Bet ir labai jaunas (juk racionalumas *nepa-*

³ Žr.: Schutz 1962; 3–47 („Common-Sense and Scientific Interpretation of Human Action“).

liaujamai randasi kitą pirmą kartą). Empiriniai „jaunumo“ ir „senumo“ modusai liudija, kad racionalumas, kaip ir žmogus, gimsta, gyvena, miršta, ir vėl atgimsta.

Paprastas šiandienos pavyzdys: *teorinis racionalumas* pasensta (per pastarąjį šimtmetį *filosofinio racionalizmo* kryptys, o ypač anglosaksų intelektualiuose ratuose, ne itin remiamos; Brandom 2009; 1), bet randasi naujas ir jaunas *praktinis racionalumas*. Kai *laikas* esti liberalus demokratinis, tai ir *racionalumas* – liberalus demokratinis, remiamas demokratinės ir visad teisingos daugumos: „Kurio teisingumas; katros racionalumas?“ (MacIntyre 1988), – kaip elegantiškai (retoriškai) klausia Alasdairas MacIntyre'as.

Racionalistinės lygybės iš viršaus (akis badančios, bet ilgą laiką nepastebimos *nelygybės*) atmetimas suteikia begalinių išteklių praktikos teoretikams. Praktika tampa postpozityvistinių socialinių mokslų „mantra“, kaip sąmoningai apytikriai apibūdina socialinių mokslų filosofai (Turner 1994; Fuller 1997). O kaip praktiškai pažymi patys praktikos teoretikai, pagal taisyklės nugvelbę iš vėlyvojo Wittgensteino subtilų retorinį argumentą (kad jei šiuolaikinis protas ir turįs būti aistrų vergas, tai tik turėdamas ypatingą aistrą, *praktiką*) laikai demokratiškai

keičiasi. *Praktiniai požiūriai* – ilgą laikotarpį ne visai teisingai nuvertinti racionalistų – dabar patys „linkę minimizuoti proto veiklos sritį ir išakmį jo galią“ (Schatzki 2001; 14).³⁸

Senus laikus, – kai mąstytojai dūmodavę apie „struktūras“, „sistemas“, „prasmes“, „gyvenimo-pasaulį“, „įvykius“, „veiksmus“ (ten pat; 10), – daugiau ar mažiau pagarbiai laidoja pati praktika. *Praktikos laukas* apibrėžiamas kaip *ypatinga* – įkūnytų, materialiai artikuliuojamų praktinio suvokimo būdų – *socialinė ontologija* (ten pat; 12). *Tradiciniam protui*, arba *sąmonei*, – *esą mistiškiems* reiškiniams (Coulter, Sharrock 2007; 85), – vietos, o ypač vadinamosiose *materialistinėse* koncepcijose, beveik nepaliekama.³⁹ Kone visus racionalistinius proto kriterijus plukdo į artimą praeitį naujoji „žinojimo sociologijos banga“. Labai stipri, nes *labai banali*, banga, kurios paskirtis yra „<...> atimti iš epistemologijos bet kokią normatyvinę galią“ (Fuller 1991; 17).

Skirtini du – *pozityvus* ir *negatyvus* – praktinio racionalumo kaip *natūralaus banalumo* aspektai. Pozityvus aspektas yra metodologinis reikalavimas, kad „mąstymo įrankiai“ turi sąveikauti su praktiniu patyrimu (įsivaizduokime naujas sociologines

³⁸ Praktiškai grindžiami požiūriai atmets tradicines proto kaip *vidinio mentalinio gebėjimo* koncepcijas ir naujai apibrėžia protą kaip *praktikos reiškinį*, 1) priklausomybės nuo kintančių praktikos procedūrų būdą, 2) veiklos praktikose būdus, t.y. racionalias procedūras ir argumentacijas (ten pat).

³⁹ Taikydama laikui į koją etnometodologinės krypties mokslo sociologija prieina prie išvados, kad „sąmonės problema“ nėra „atskira problema“, kad problemos, nuolat kamuojančios šios srities, įskaitant mokslą, tyrėjus, kyla *vien tik iš filosofinių šaltinių*: „Vadinasi, tai apskritai nėra tikroji (angl. *genuine*) problema“ (ten pat).

žemes atradusį asmenį, kuris, užuot mosavęs kauptuku, tik mąsto apie kauptuką kaip galimą darbo įrankį): šiuo aspektu įtakingiausią žodį taria Pierre'as Bourdieu (žr.: Bourdieu 1977; Bourdieu 1991; Bourdieu 1992; Bourdieu 1998). Negatyvus aspektas yra tas, kad socialinių mokslų praktikoje išsikristalizuoja *aprašomojo empirizmo* tendencija, atitrūkstanti nuo filosofinio proto kriterijų, nepaisanti įtampos tarp filosofinių *normatyvumo* ir tik aprašomųjų *natūralistinių* principų.⁴⁰ Mokslininkas, atsikratęs slėgusios įtampos tarp *normatyvumo* ir *natūralistinių* principų ir operuodamas tik faktiniais kriterijais, „mato, tačiau nepastebi“, kad tuos pačius *kognityvinius* mokslinės provincijos kriterijus taiko kaip *pagrindžiamuosius* skirtinguose gyvenimo-pasaulio regionuose:

„Galima įrodinėti, kad tiek gamtotyrininkai, tiek daugeliu atveju socialinės srities mokslininkai visai sėkmingai įgyvendina savo uždavinius netgi tuomet, kai juos praktikuodami neturi labai gero arba jokio supratimo apie filosofinius šios praktikos pagrindus. Išties, mes visi žinome, kad mokslo filosofijoje yra mažai sutarimo dėl korektiškų filosofinių, arba ne empirinių mokslo pagrindų (netgi dėl to, ar pati ne empirinio pagrindo idėja turi kokią nors prasmę). Tačiau mokslininkai nepaliaujamai įgyvendina savo eksperimentus, plėtoja naujas teorijas ir naujas technologijas, gauna atitinkamus grantus ir daro tai, kas paprastai vadinama „progresu“ daugelyje sričių.“ (Nenon 1999; 175)

Kai sociologija visiškai susiaurina arba netgi atmets filosofinius išteklius, jai praktiškai belieka du pasirinkimai: arba natūralistinė kintamųjų dydžių filosofija, arba sveiko proto perrengimas teoriniais rūbais (o tai yra viena ir tas pat).⁴¹ Natūralizmo ir

⁴⁰ Nors filosofijoje įtampa tarp *natūralizmo* ir *normatyvumo* principų nuo seno konceptualizuojama, tačiau kartu pridurtina, kad *natūralizmo* kaip jaunesniojo pozityvizmo giminaičio – *visų pirma* filosofinės (Carnap 2003; Hempel 2001; Quine 1969, Papineau 1993) ištakos. Dar pridurtina, kad natūralizmo, kaip mados (Moser 1993, Moser, Yandell 1996), plintančios tarp socialinių mokslų ir prilygstančios nebent visa apimančiai loginio empirizmo madai, implikacijos – ideo-loginės. Dabar ne tik „viskas socialiai konstruojama“, bet ir „viskas yra natūralu“. Natūralu visur, kaip apibendrina Barry Stroudas: „natūralizuotoje semantikoje“, „natūralizuotuose įsitikinimuose“, netgi „natūralizuotame intencionalume“ ir „natūralizuotame prote“ (Stroud 2011; 223).

⁴¹ *Skeptiška* ir *kritiška* filosofijos nuostata (nebūtinai fenomenologijos) jau seniai atskleidžia, etnometodologiniu požiūriu, įdomią socialinės fizikos, arba natūralizmo, teorijų tendenciją: kad įtakingoji T. Parsonso socialinė teorija, kuri grindžiama pamatine *fizikos teorijos analogija*, teorinių teiginių lygmenyse yra panaši į sveiko protavimo lygmens postulatą. Pavyzdžiui, filosofas Maxas Blackas teikia argumentus, rodančius, kad T. Parsonso sociologijos teorija persmelkta paprastų psichologinių prielaidų. Sudedamosios Parsonso schemas sąvokos, – prieina prie išvados Maxas Blackas, – yra sveiko protavimo lygmens (angl. *laymen*) sąvokos, kurioms tik suteikiama specializuota reikšmė: 1) „Kad ir ką bedarytum, tikiesi tam tikrų rezultatų“, 2) „Tai, ką darai, priklauso nuo to, ko nori ir kaip žvelgi į daiktus bei savo padėtį jų atžvilgiu“, 3) „Niekas negali daryti be minčių ir be jausmų vienu ir tuo pačiu metu“, 4) „Žmogaus gyvenimas – tai ilgai trunkanti pasirinkimų aibė“, 5) „Tinkamas dalykas yra pasirinkti tokias priemones, kurios tau atrodo tinkamiausios arba kitų žmonių laikomos tinkamomis“, 6) „Turėdamas reikalų su kitais žmonėmis, visada turi atsivėlgti į tai, ko žmonės iš tavęs tikisi“, 7) „Egzistuoja ilgalaikiai būdų, kuriais žmonės remiasi, pavyzdžiai“, 8) „Šeimos, verslo grupės bei kitos žmonių grupės dažnai elgiasi nuostabiai kaip asmenys“ (Black 1961; 279).

technologijos suporavimo rezultatas yra tas, kad sociologijoje randasi natūralistinių *pseudo-problemų* aibės (kaip pereiti iš „mikro“ į „makro“; kas yra „pirmesnis“: individas ar visuomenė; kaip formalizuoti metodologiją; ir t.t.?).

Kadangi racionalumo problemos analizės paskirtis yra artikuliuoti *teorinius* ir *metodologinius* socialinių mokslų principus, o kiekvienas mokslas privalo eksplikuoti *savitą* kognityvinį stilių, modifikacijų tipus, specifinius metodus, būdingus konkrečiam mokslui, teigtina, kad fenomenologinis Alfredo Schutzio metodologijos variantas, mūsų požiūriu, tinkamai formuluoja klausimą: ar analitinė sociologija ir fenomenologinė sociologija gali dirbti petys į petį? Čia esminis akcentas yra tas: *socialiniai mokslai* yra *teoriniai mokslai* (sakykim, vėlyvoji etnometodologija *teorijos principų* kaip esą tik analitinio argumentavimo būdų visiškai atsisako). Alfredas Schutzas *modifikuoja* Maxo Weberio idealiųjų tipų koncepciją ieškodamas papildomų, šikart fenomenologinių, išteklių.

Pseudo-problemas, kurios neretai randasi dėl neeksplikuojamų skirčių tarp *mokslinės* ir *praktinės* racionalumo sampratų, gali nuskaidrinti *fenomenologiškai grindžiama metodologija*, <...> atsigręžianti į esminius sąmoningo gyvenimo faktus“ (Schutz 1967; xxxii). Vien *sociologijos sociologija*, kaip pažymi vienas pirmųjų *fenomenologinės sociologijos* dalyko formuotojų George'as Psathas, *episteminių* ir *ontologinių* disciplinų pagrindų nuskaidrinti negali:

„Bet kokių mąstymo sistemų kaip mokslų pagrindai randami filosofiniuose klausimuose, o ne

socialinėje mokslinėje analizėje (t.y. sociologijos sociologija negali nuskaidrinti *episteminių* ir *ontologinių* disciplinų pagrindų; to, kas laikoma žinojimu, arba tiesa, ir to, kokiomis priemonėmis remdamiesi galime įgyti šį žinojimą). Vienu ir tuo pačiu metu pažymėtina, kad filosofinių klausimų išsklaida nebūtinai teikia savaiminį supratimą, kaip, panaudojant filosofinių tyrimų rezultatus, galima sukurti geriau informuotą ir netgi modifikuotą socialinį mokslą.“ (Psathas 1989; 8)

Bendras filosofijos ir sociologijos rūpestis yra *praktikos logika*: šitaip priartėjame prie *abipusiškumo savivokos* momento, kuris toli gražu ne visada tinkamai įvertinamas. *Filosofinių* ir *sociologinių* tyrimų (vargu ar reikia pridurti, kad *racionalumo* klausimais) kryptis yra *praktikos teorija*, arba *metodologija* (aiškumo dėlei galime atsakyti ir tautologinės „etno-“ naštos). Socio-logija atsiduria abiejų suinteresuotų pusių viduryje. Ji, kalbant taip, kaip ir reikėtų kalbėti, ranka pasiekama (filosofiniu požiūriu, *dar prieš*, o sociologiniu požiūriu, *už* brūkšnelio). O jei taip, tarp filosofijos ir sociologijos *jau yra*, o ne tik *turėtų būti*, metodologinis darbo pasidalijimas.

Gera, mūsų požiūriu, metodologija (dėl „blogos“ šio tikslinimo nebūtume pradėję) yra toji *tęstinė* metodologija, kuri *savaimę suprantamą žinojimą* verčia *supratingu nežinojimu*: iki nuolat metodologiškai atnaujinamo *kito pirmo* pastebėjimo. Metodologinės *socialinių mokslų sąvokos* ir gali, ir turi būti vertos *socialinio pasaulio*, t.y. *iki-mokslinio pasaulio* (Schutz 1962; 57, 120), žmonių. O tai reiškia: tikrovei privalu žiūrėti į akis supratingai, – kad ir kaip nerišliai (neracionaliai, bet nebūtinai nesupratingai) ji mums

pasirodytų. Užduotis yra gerokai *artimesnė*, nei gundo manyti *pernelyg toli* siekiantys formalizacijos būdai: įmatyti reikšmingas gyvenimo-pasauliui struktūras.

1.2.1. Skirtis tarp daiktų, turinčių prigimtį, ir daiktų, turinčių istorijas

Kalbant preliminariai: jei tariame, kad *racionalumas yra pagrindinis terminas*, mūsų akcentas yra *analitinis*; kai sakome, kad *racionalumas yra „pagrindinis“ terminas*, mūsų akcentas – *fenomenologinis*. *Pirmasis* aiškiai girdimas ir matomas, o *antrasis* – matomas, bet nepastebimas (racionaliūs žodžius dar iki *r. ž.* ženklinių tuščiame popieriaus lape gaubia nepastebimos socialinės kilmės kabutės).

Darkart: *racionalumo* problema yra *pagrindinė* sociologijos problema, – pagrindinė tezė skamba ritmiškai. O ritmas, kaip ritualas, migdo, t.y. glaisto visas skirtis, įskaitant profesinio darbo pasidalijimo tarp filosofijos ir sociologijos. Pažymėsime (dar prieš teikiant priekaištą oponentui): taip, *racionalumo* problema yra pagrindinė filosofijos, tiksliau, filosofijos istorijos, problema. *Tačiau*: ir filosofija, kad ir kokia ji būtų sena, žingsnis po žingsnio eina ta pačia kryptimi, kaip ir sociologija. Tai paliudyti galime pasitelkdami tinkamą Roberto Brandomo skirtį, brėžiamą veikale *Protas ir filosofija*.

Tai perskyra tarp daiktų, turinčių *prigimtį*, ir daiktų, turinčių *istorijas*: „<...> tarp

daiktų, kuriuos tiria *Naturwissenschaften*, ir daiktų, kuriuos tiria *Geisteswissenschaften* kaip kultūros formacijas, daiktų rūšis, turinčias *veikiau* istoriją, negu *prigimtį*“ (Brandom 2009; 111; kursyvas mano – A. V). Šios skirties viduryje paliktas mažas tarpelis, žodelis „veikiau“. Yra tik trumpas žingsnis (nors ir neįpareigojantis), – priduria Brandomas, – iki teiginio, kad pačios *prigimtys* yra daiktų rūšys, kurios *turi istoriją*. Neplėtodami filosofinės temos, vedančios *istorizmo* problemos link, *veikiau* atkreipsime dėmesį į čia ginamą teiginį. Racionalumo problema yra pagrindinė *sociologijos* problema todėl, kad ją domina ne tik ir ne tiek lyginamoji *racionalumo sampratų* istorija, kiek lyginamoji *gyvenimo formų* istorija. Sociologiją iš principo domina socialinės racionalumo *prigimtys rūšys*, turinčios *savo*, taigi *savitas*, istorijas skirtinguose sveiko protavimo pasauliuose.⁴²

Būtent sociologijoje – ne tik teorinės logikos, bet ir empirinių tyrimų lygmenyse – nuo pačios pradžios išskleidžiamos racionalumo „laipsnių“ skirtys ryškėjant, rodos, trivaliai tiesai, kad „žinojimo sritis“ (praktinis protas) yra platesnė ir įvairiapusiškesnė, negu „mokslo sritis“ (teorinis protas). Štai kodėl filosofija ir sociologija eina, nors ir ne privalėtų (jei remtumėmės tik filosofijos istorijos požiūriu), koja kojon. Tačiau tik po to, kai į dienos šviesą ir kasdienybėje, ir moksle (juk mokslininkai irgi žmonės, ir ne

⁴² Istoriskai pirmojo sociologo Ch. Montesquieu intuityvi išvalga *Istatymų dvasioje* į gilų *racionalumo* ir *gyvenimo formų* tarpusavio priklausomybės ryšį – anglų *tikslingo racionalumo* ir *pamaldumo rekordo* (Weber 1997; 36–7) – tampa Maxo Weberio, o kartu ir sociologinių racionalumo tyrimų atskaitos pagrindu.

tik po darbo), iškyla matomi, bet nepastebimi „švelnaus racionalumo reiškiniai“ (plg. su Tocqueville'io „švelnios demokratijos reiškiniais“). Kai išaiškėja, kad racionalumas turi daug laipsnių, o tarp socialumo kaip savito racionalumo formų ir socio-logijos yra tik nedidelė perėja, prisiekusiais sociologijos gynėjais tampa net ir mokslo filosofai: „Visos epistemologijos ateitis yra socialinė epistemologija“ (Fuller 1991; x).⁴³

Atsakyti į klausimą: kodėl *socialinė epistemologija* yra ateities, kuri per keletą dešimtmečių *jau atėjo*, mokslas? – galima visai paprastai. Socialinė epistemologija yra arti *savitų* (jei nesibodėsime banalaus teiginio, kad *socialumas* yra *savitas*) praktinio racionalumo formų. Socialinei epistemologijai, tariant asketiškai, skirta atpažinti ne apskritai racionalumo, o *savito racionalizmo* (kad ir Maxo Weberio vartojama prasme), bruožus. Tiksliau, nustatyti ryšį tarp *savitų* racionalumo būdų, kuriuos konstituuoja subjektai, ir *subjektų*, konstituojančių šiuos fenomenus. Maxo Weberio *racionalumo tezė*

yra sociologinė tikraja šio žodžio prasme (ne teorinė, ne ideologinė, ne biurokratinė, t.y. ne diktatoriška, ne salsva ir ne vienodinanti): a) racionalizmo istorija *visai nėra* atskirų gyvenimo sričių lygiagrečiai vykstančių racionalizacijų visuma; b) „racionalizmas“ yra istorinė sąvoka, kurioje glūdi priešybių pasaulis (Weber 1997; 65).

Integruojanti racionalumo tyrimų reikšmė sociologijoje, o kartu ir sistemingas sociologų įnašas šioje srityje, dažnai primirštami. Kitaip nei filosofijoje.⁴⁴ Tarp trijų kertinių racionalumo sociologijos istorijos momentų – *mokslinio empirinio, fenomenologinio* ir *etnometodologinio* (Maxo Weberio, Alfredo Schutzo ir Haroldo Garfinkelio metodologijų) – ypatingas, mūsų požiūriu, yra fenomenologinis Alfredo Schutzo intarpas, sistemingai nuskaidrinantis santykį tarp „yra“ ir „turėtų būti“ (žr. 43-ąją išnašą).

Specifiškai sociologinio – racionalumo relevantiškumo teorinio samprotavimo ir sveiko protavimo *sandūroje* – klausimo nagrinėjimą pradėsime ne itin savarankiška

⁴³ „Šią knygą parašė mokslo filosofas, ginantis žinojimo sociologiją“ (ten pat). Čia minima stipri Steve'o Fullerio tezė – tai oponavimas Richardo Rorty teiginiui, kad „epistemologija neturinti ateities“ (Rorty 1979). Fullerio tezė sociologiškai įkvepianti: jei filosofija yra *normatyvinė* disciplina, o sociologija – *empirinė*, tai 1) norint pasiekti racionalaus žinojimo politiką (tikslus ir priemones siekiant žinojimo), reikia atidžiau tirti aktualią „žinojimo gamybos“ socialinę istoriją, 2) jeigu sociologai bei kiti aktualios žinojimo gamybos tyrėjai nori, kad jų tyrimai įgytų didesnę svarbą, „kurios jie nusipelno“ (ten pat), jie turi praktikuoti tam tikras „natūralistinės epistemologijos“ rūšis ir ieškoti galimybių „pereiti nuo *yra* prie *turėtų būti*“ (ten pat).

⁴⁴ Richardas Bernsteinas dvidešimtojo amžiaus devintojo dešimtmečio pradžioje pažymi, kad tarp filosofų randasi *nauja diskusija*, kuri atskleidžia *naujus* supratimo apie racionalumą bruožus ir teoriniame, ir praktiniame gyvenime. Trikampyje tarp *mokslo, hermeneutikos* ir *praxis* (Bernstein 1983; 1–2) randasi vietos ir sociologijai, kurios vienas pagrindinių uždavinių, kaip ir mokslo bei filosofijos, – ieškoti diskursyvių būdų, rodančių kelią „už objektyvizmo ir reliatyvizmo“ (ten pat). Tarp gausių filosofinio racionalumo problemos tyrimų žr.: Brandom 2009; Davidson 2004; Elster 2009; Hollis 1987; Laudan 1996; Putnam 1981; Searle 2001; Turner 2010.

teze. Supratingai diskutuoti galima *racionalumo teorijų*, bet ne *racionalumo*, klausimais (Searle 2001; xiv), – tarsime kartu su *kalbinės*, veikiau *socialinės* (*kalba* nuo pačios pradžios yra *socialinė*), krypties filosofais.⁴⁵

Racionalumas reikalauja aiškių skirčių ir pa-grindžiamojo (priešdėlis kreipia į savi-gražą) požiūrio. Čia svarbi *pagrindimo* ir *pa-grindimo* perskyra. *Pagrindimas* orientuotas į *teorinį* lygmenį: čia *racionalumas* apibrėžiamas kaip *mokslinio stebėjimo* kategorija, skaidoma į elementariusius racionalaus

veiksmo vienetus. *Pa-grindimas* orientuotas į *sąvokų konstitucijos* – ir teoriniame, ir natūraliosios nuostatos pasauliuose – lygmenis, o ypač į jų tarpusavio santykį, vadinatiną sulaiKANČIU, arba neskubriu, žingsnis po žingsnio santykiu: „Nors pats horizonto apmatas visuomet yra netobulas, tačiau jo *neapibrėžtume* ryškėja *apibrėžtumo struktūra*“ (Husserl 2005; 58).

Mokslinio pagrindimo, arba skaidymo į *elementariąsias sąvokas*, procedūros sietinos su *analitiniu* lygmeniu. Siekiant užtikrin-

⁴⁵ Atkreiptinas dėmesys į *santykį*: svarbu *racionalumo relevantiškumas* teorinio samprotavimo ir sveiko protavimo struktūrų sandūroje. Įžvelgę santykį, išsąmoniname *subjektyvią* racionalumo problemas pusę: a) kad racionalumas yra daugiabriaunis reiškiny, b) kad reikia skirti objektyvaus racionalumo (*socialinio susitarimo* racionalumo klausimais) ir subjektyvaus racionalumo (racionalios vertės laipsnių nustatymo saviapmąstymo ir sąveikos procesuose) aspektus. Kaip pataria Donaldas Davidsonas, jei sunku, racionaliai nuosekliai samprotaujant, atsakyti į epistemologinį klausimą: „Koks yra pagrindinis skirtumas tarp to, kuo esame įsitikinę, ir to, kaip yra?“ – pradžioje mėginkime išnarplioti ne *objektyvios tiesos* sampratą, o apsvarstyti klausimą: „Kaip samprotaujame?“ (Davidson 2004; 4). Tarus, kad racionalumas yra *santykio* dalykas, tenka atsakyti į kitą klausimą: jei sociologija yra *empiriškai grindžiamas* mokslas, ar jai reikia *fenomenologinio pagrindimo* ir ar jai reikia *filosofinio pagrindimo*? *Vėlyvoji etnometodologija* prieina prie išvados kad empiriškai grindžiamo mokslo *teoriniai* pagrindai turi būti *specifiškai empiriniai*, o ne teoriniai ir ne filosofiniai (plačiau apie tai žr.: Valantiejus 2012b). Čia teigiame, kad *atskirumo nuo filosofijos* kelias yra klaidinantis, – atitolina nuo *aiškių skirčių* ir *testinio dialogo*: „Filosofija įprastai eina pirmyn diskutuodama“ (Searle 2001; xiii). Atsisakydama *diskusijos* sociologija praranda specifinius *filosofinio klausinėjimo stiliaus* bruožus ir nuskurdina *metodologinius išteklius*, – išleidžia iš akiračio *atrankos kriterijus*, kurie reikalingi empiriniam pagrindimui. Kalbant glaustai, sunyksta *santykis*. Kritikuoti *klasikinį* racionalumo modelį, kaip pažymi Johnas Searle’as, – tolygu kritikuoti Vakarų filosofijos tradiciją: nuo Aristotelio teiginio, kad *samprotavimo akiratyje įprastai yra priemonės, o ne tikslai*, einant prie Hume’o teiginio, kad *proto paskirtis – tarnauti aistroms*, Kanto teiginio, kad *norintis tikslų, nori priemonių*, o taip pat – prie šiuolaikinių *sprendimų priėmimo* bei *racionalaus pasirinkimo* teorijų. Tačiau vien tik *filosofinio argumentavimo* formų, plečiantis ir gilėjant *santykiškų* racionalumo aspektų savivivokai, nepakanka. Kritinis oponento klausimas: „Koks tavo argumentas už racionalumą?“ – yra, pasak Searle’o, beprasmiškas iššūkis, nes „argumento“ sąvoka suponuoja racionalumo standartus. Racionalumo „gynyba“, kuri remiasi „argumento“ forma, racionalumą suvaržo (Searle 2001; xiii–xiv). Kitaip tariant, „argumento forma“, kiek ji remiasi vien tik nuoseklus mokslinio samprotavimo (formaliosios logikos) principais, išleidžia iš akių santykio, diskusijos, atrankos, relevantiškumo, adekvatumo, subjektyvumo dimensijas. *Racionalumo relevantiškumo* mokslinio ir sveiko protavimo sandūrose problema sociologiškai orientuoja į *pakraščių* (angl. *fringes*; Schutz 1964; 84) regionus, kuriuose reflektvyviai organizuojamas intersubjektyvus patyrimas.

ti šio lygmens kategorijų kaip *specialiųjų mokslinio stebėjimo* kategorijų adekvatumą, daroma prielaida, pasitelkiant savitą „realistinę“ analogiją, kad *analitinė racionalumo struktūrizacija* gali būti *adekvačiai taikoma* įprastose praktinėse situacijose. Šios analogijos taikymo implikacijos tiesiogiai susijusios su tuo, ką čia vadintume *objektyvistine* racionalumo samprata. *Elementariausias* pagrindimo lygmuo, kurio reikšmingumą ir adekvatumą realiai ar tariamai pateisina minėta *analogija* tarp analitinio ir realistinio lygmenų, vadintinas, vartojant Husserlio terminą, *tik-faktiškumą*, arba *objektyvaus racionalumo*, lygmeniu.

Fenomenologinio pa-grindimo (kalbant universaliau, *filosofinės antropologijos*) kategorija, kitaip nei pirmuoju atveju, *nuo pačios pradžios* orientuoja į racionalumo ir tikrovės *santykį*: „Adekvatumo postulatą reikalauja, kad tipiška konstrukcija turi būti suderinama su mūsų – tiek kasdienio gyvenimo, tiek moksliniu – patyrimu“ (Schutz 1964; 88). Filosofinis antropologinis *tęstinumo* tarp sveiko protavimo ir mokslinio protavimo santykis su-laiko (rekomenduoja suskliausti) taikomąją analitinio-realizmo analogiją ir teigia, kad svarstant *tęstinumo* klausimus kaip *perėjimo iš vieno lygmens į kitą* problemas, – ir konceptualios schemas, ir interpretaciniai terminai turi būti *modifikuojami* (Schutz 1996; 8).

Tai jokiū būdu nereiškia, kad nuo šiol remiamasi visiškai kitokiais (sakykim, tik *grynaisiais aprašomaisiais*) principais. Norint suprasti *subjektyvią racionalios tikrovės* praktiką svarbu ir *loginio nuoseklumo*, ir *subjektyvumo*, *relevantiškumo*, *adekvatumo* principai. Ir dar. Fenomenologinis pagrindimo principas teigia: *eidetinė* savianalizė, jau įgyvendinta transcendentalinės redukcijos sferoje, galioja ir natūraliosios nuostatos lygmenyje. Akcentuotina antroji šio sakinio dalis: siekiama ne pagrįsti idealiąsias socialinių mokslų konstrukcijas (*kognityvinę nuostatą* tiesmukai ekstrapoliuojant į *praktinės nuostatos* sritį), o *suprasti pagrindžiamuosius dalykus*.⁴⁶

Socialinių mokslų sąvokos stinga filosofinio pagrindimo: štai kur neišsemiami fenomenologijos ištekliai, – visad galiu tai įgyvendinti dars, kitą pirmąkart... Socialinės srities mokslininkas kaip *teoretikas* vadovaujasi *tam tikrų relevancijų sistema*, kuri skiriasi nuo *relevancijų sistemų* kasdienėse situacijose. Įtampa tarp dviejų relevancijų sistemų, kiek ji įsisąmoninama, padeda suprasti, kad nepakanka apsiriboti, viena vertus, empiriniu *mokslinio racionalumo*, kita vertus, kontekstiniu *praktinio racionalumo* lygmenimis. Sąvokoje kaip esą grynojoje duotybėje visad stinga dar ir filosofinio *priešdėlio*, arba *saviapmąstymo*, akcento. Tam, kad gebėtume nuskaidrinti sąvokų konstituavimo bruožus,

⁴⁶ Plg.: „Mano instinktas kužda: suprasti pagrindžiamuosius (angl. *foundational*) dalykus yra gera idėja“ (Searle 2010; 200). Kartu tikslintina: fenomenologiškai grindžiamai sociologijai svarbu – a) eidetinis požiūris ir b) *santykis* tarp iki-predikatinio ir predikatinio pažinimo lygmenų: socialiniams mokslams iš tikro reikia fenomenologinių pagrindų, bet traktuoti *idealiųjų tipų* kaip *eidos* yra klaidinga (Nenon 1999; 184).

mums reikia *filosofiškai grindžiamo metodo teorijos* (Schutz 1967).

Filosofinis antropologinis racionalumo akcentas, skirtinas ir nuo *racionalaus kasdienio*, ir nuo *mokslinio empirinio* (čia: teorinio) racionalumo akcentų. Nepaisydami šios skirties rizikuojame prarasti *metodologinio radikalizavimo* komponentą. Stingant šio komponento tikėtina prarandama ir kita skirtis: tarp mokslinio empirinio ir praktinio empirinio lygmenų. Tik metodologiškai radikalus atžvilgis leidžia suprasti, kad mokslinio empirinio racionalumo samprata socialinio patyrimo srityje negalioja, o jei ir galioja, tai *supratingai ją diferencijuojant* paties socialinio pasaulio rankomis (atranka *visur* yra atranka, kartais net dviem darbščiomis rankomis).

Supratingai – *dėl to* ir racionaliai – diskutuoti, kaip suponuoja minėta Johno Searle'o tezė, galima esamų racionalumo koncepcijų, jų teorinių sandarų, netgi joms būdingų aplinkų, bet ne universalių racionalumo algoritmų, grindžiančių bet kokias racionalių sprendimų sekas, klausimais. Nors racionalumo, kaip ir tiesos, standartai, kalbant ir apie konkrečius individus, ir netgi kultūras, yra pagrindžiami universaliai (ne visur formaliai galiojančių vienu ir tų pačių *standartų*, bet nuoseklus racionalumo ir aplinkos *sąryšio*

atžvilgiu), vis dėlto nesutarimai – ir racionalumo apibrėžimų, ir standartų formulavimo atžvilgiais – ir galimi, ir netgi neišvengiami dėl skirtingų ir nesutaikomų vertybių bei interesų. Vertybės *gali būti* racionaliai pagrindžiamos kiekvienu konkrečiu (išoriniais atžvilgiais galimai prieštaringu) atveju, sietinu su asmens arba kultūros sprendiniais bei vertinimais. Vertės, įskaitant *grynujų epistemologinių normų (natūralizmo filosofijos idealo)*, gali būti racionaliai pagrindžiamos kognityviniame ir įvertinamos praktinio racionalumo lygmenyse.

Esminis klausimas yra *santykio* klausimas: kiek toli *gali* (tai *mokslinio empirinio* lygmens nuoroda) ir *turi siekti* (tai *filosofinio antropologinio* lygmens nuoroda) mokslinio procedūrinio racionalumo struktūros, kiek giliai jos *turi* (technologiška *gali daug*) skverbtis į praktiškai racionalų gyvenimo-pasaulio aki-ratį? Lygybės ženklas (*analitinio realizmo analogija*) tarp *teorinio racionalumo elementų* ir *veiksmo racionalumo elementų*, viena vertus, siūlo universaliai taikyti profesionalias technologijas, apibendrintai vadinamas *konstruktyviaja analize* (Garfinkel, Sacks 1986; 158–9), kita vertus, universaliai apriboja pažinimą ir atriboja jį nuo diferencijuotų praktinio racionalumo, veikiau *supratumo*, dimensijų.⁴⁷

⁴⁷ Minimos *epistemologinės lygybės (technokratinės demokratijos iš viršaus) požiūris*, griežtai skiriantis *objektyvias išraiškas* (pagal *mokslinio racionalumo* apibrėžimus) ir *indeksines išraiškas* (esą *liekamąsias, atsitiktines, tik tarp kitko* sampratas), profesionaliems socialiniams mokslams teikia *begalinius* – tyrimų kaip socialinės teorijos interesų gynybos, modelių konstravimo, sąnaudų ir naudos analizės, natūralių metaforų panaudojimo renkant duomenis lokaliuose aplinkose, laboratorinių eksperimentų kaip išvadų darymo schemų – išteklius (ten pat). Tačiau programinė konstruktyviosios analizės perskyra tarp *objektyvių* ir *indeksinių* išraiškų ir *analitinis pakeičiamumo* modelis, kaip pabrėžia Haroldas Garfinkelis, *neįtikina* (Garfinkel 2005; 9–12).

Jei tarsime, kad mūsų formalioji, arba teorinė, logika yra racionali, turėsime žengti kitą, aiškų arba numanomą, žingsnį, – daryti prielaidą, kad kitos racionalumo formos, sakykim, „modifikuotos kasdienio gyvenimo logikos“ (Schutz 2011b; 20), gali būti arba racionalios *tik labai siaura* technine priemonių-tikslų prasme, arba (kadangi *naivi* kasdienio gyvenimo nuostata apima tik *dalinį žinojimą*) *ne racionalios* ir *ne logiškos*. Nepaisydami skirties tarp *mokslinio proto kriterijų* ir *praktinio supratimo kriterijų* (moksliškai neartikuliuotų *teiginių*, kurie formuluojami ne siekiant apibendrinti, o tik sprendžiant atsitiktines praktines problemas konkrečiose situacijose), susiduriame su *specifiškai moderniu natūralistiniu polinkiu*, „universalistine filosofijos užduotimi, formuluojama moderniojo amžiaus ištakose“ (Husserl 1970; 21).

Natūralistinių modernybės polinkį (čia: „racionalizmą“), kurio skiriamasis bruožas yra aksiominių sąvokų ir principų „visybės, formuojamos iš grynųjų racionalumo principų“ (ten pat), sukonkretinkime kaip „metodologinio nihilizmo“ tendenciją socialinių mokslų metodologijų srityje. „Netikslus“ ir „atsitiktinius“ praktinio racionalumo teiginius arba kasdienės elgsenos taisykles, iš atsitiktinio patyrimo išplaukiančius „tik receptus“, kaip teigia grynasis mokslinis požiūris, privalu verifikuoti remiantis *pagrįstai racionaliais* mokslinio lygmens kriterijais. „Metodologinis nihilizmas“ randasi tuomet, kai sunyksta perskyra tarp racionalumo ir supratingumo; kai lieka *tik* mokslinio racionalumo relevancijos. Drauge „išnyksta“ esminė fenomenologinė nuoroda: kad ne metodas,

o mokslininkas reflektuoja savitą užduoti, tiksliau, teorinius *modifikacijos tipus*, kurių paskirtis yra transformuoti sveiko proto pasaulyje konstruojamus *supratimo tipus*. *Kiekvienu konkrečiu atveju!* Tai fenomenologiškai grindžiamoje metodologijoje vadinama „transformacijos lygties“ galvosūkiu:

„Pavyzdžiui, socialinės srities mokslininkas netiria žmogaus konkretaus veiksmo (vok. *Handeln*), – kaip tu ir aš ir bet kuri ar bet kuris mūsų kasdieniame gyvenime, – kartu su mūsų viltimis ir baimėmis, klaidomis ir neapykantomis, sėkmėmis ir nesėkmėmis. Mokslininkas analizuoja tik tam tikras apibrėžtas veiksmo vystymosi (*Handlungsabläufe*) sekas kaip tipus, kartu su priemonių-tikslų sąryšiais ir jų motyvacijų grandimis. Mokslininkas konstruoja (akivaizdžiai, pagal pakankamai apibrėžtas struktūrines taisykles) tinkamus idealiuosius asmenybių tipus, kuriais užpildo socialinio pasaulio segmentą, atrinktą kaip savo mokslinio tyrimo objektą.“ (Schutz 1962; 138)

Čia išryškėja mokslinių interesų ir mokslinių kriterijų relevantiškumo ir, atitinkamai, sveiko proto interesų ir sveiko proto kriterijų relevantiškumo *santykio* problema. Mokslinių interesų paskirtis yra apibendrinti konkrečių patyrimo situacijų aibes: eiti *už* apytikrių kasdienybės teorijų reliatyvizmo. Sveiko protavimo interesų paskirtis – racionalizuoti veiksmo vystymosi kryptis *tik* konkrečiose situacijose. Tai santykio tarp *dalies* ir *visumos* problema, kuri gali būti sprendžiama arba pabrėžiant radikalų saviapmąstymo komponentą, arba matomais, bet nepastebimais etnometodologiniais būdais, – kai tiek praktinių, tiek mokslinių kriterijų at-ranka tvarkoma „mano paties ranka.“ Vienaip ar kitaip, *analitika* aiškiais arba numanomais būdais sukimba su *praktika*: analitinė teorijos arba

praktikos ranka rūšiuoja „pagrindines“, „priklausomas“, „kintamąsias“, „liekamąsias“, „atsitiktines“, „paraštės“ ir „už paraštės“ sąvokas. Teorinės logikos atrankinis, nors nebūtinai parankinis, darbas teisėtai vadinamas *analitiniu realizmu*, o praktinės logikos – *konstituojamu realizmu*.

Jei kažkaip (juk fenomenologija – ne vienintelis būdas) susilauksime nuo natūralistinių *analitinio realizmo* prie-laidų, paaiškės, kad praktinė tikrovė nesutampa su specialiaisiais mokslinio racionalumo kriterijais ir, kiek įmanydama, priešinasi teorinei prie-vaizdai, prie-žiūrai ir prie-vartai: „Įprasta kalba griežtai neskiria nuovokaus, supratingo ir racionalaus elgesio būdų“ (Schutz 1962; 27). Nors išskleidžiami mokslinio racionalumo kriterijai teikia šansų atrasti daug *formaliojo tikslumo* išteklių, tačiau *tikslumas*, išvedamas pro natūralistinių samprotavimo struktūrų vartus, – nelygu *tikslumas* sveiko protavimo struktūrose. Mokslinis tikslumas, tik-faktiškumas, gali nesutapti su praktinių tipizacijų kasdieniame pasaulyje apytikrių tikslumu. O jei *kasdieniai dokumentinio interpretavimo metodai* labai skiriasi nuo *mokslinio dokumentavimo* būdų (Garfinkel 2005; 75), ar ir kodėl reikia ir, jei reikia, tai kaip reikia ir iki kokio lygmens reikia tobulinti procedūrinius formalaus mokslinio samprotavimo komponentus? Tik *dėl jų pačių*: kad

tikslinti natūralistinius kriterijus yra idealus tipiškasis mokslinis darbas?

Fenomenologiniu požiūriu, *teorinės logikos* (racionalumo *mokslinio žinojimo* struktūrose) ir *racionalių veiksmo elementų* (griežtų mokslinio žinojimo atitikmenų *praktikoje*) tapatinimas, yra *naivus*, arba *natūralistinis*, t.y. nenuskaidrinantis prielaidų. Mokslinė konstrukcija, užuot su-laikius ją mintyse (kaip *tik antrojo laipsnio* konstrukcija), natūralistiškai tapatinama su „tikrove“. Dar daugiau: natūralizmas ne tik postuluoja teorines lygtis, bet ir siekia pakeisti ne racionalią *tikrovę* racionaliomis *tikrovės* konstrukcijomis. Analitinės *homologijos* (programiniai mokslinio žinojimo *atitikmenys*, techno-logiškai randantys vietą gyvenamojoje erdvėje) virsta realistiniais homunkulais, marionetėmis, laukiančiomis sisteminių, ir nebūtinai mokslininko, virvučių: *vaidmenų, padėčių, racionalių pasirinkimų, funkcijų*. Šitaip priartėjame prie sterilios natūralistinės išvados: kad *racionalumo* klausimus galime nagrinėti tik, griežta šio žodžio prasme, *teorinio mokslo struktūrose*, o kasdienybėje griežtas racionalumo analizės požiūris negalioja.

Fenomenologiškai grindžiamos metodologijos požiūris yra kitas: *eidetinis mokslas* galimas ir *kasdienybės sferoje*.⁴⁸ Kaip pilnumo tipologija. Kaip tik todėl filosofinę tezę – *kad supratingai diskutuoti galima*

⁴⁸ „Pasak Husserlio, fenomenologija siekia tapti eideciniu mokslu, nagrinėjančiu ne egzistavimą, o esmę (*Wesen*). Fenomenologiniai metodai gali, žinoma, būti itin sėkmingai taikomi taip pat ir empirinėje sferoje. Bet tik atsigręžiant į eidecinę sferą galima užtikrinti aprioristinį fenomenologijos kaip *prima philosophia* ir netgi fenomenologinės psichologijos pobūdį. Aš noriu stipriai pabrėžti, kad skirtis tarp empirinio ir eidecinio požiūrių neturi nieko bendro su iki šiol nagrinėta perskyra tarp kasdienės ir redukuotos sferų. Eidetinis mokslas (*Wesenswissenschaft*) galimas ir kasdienybės sferoje.“ (Schutz 1962; 113)

racionalumo teorijų, bet ne racionalumo, klausimais – tikslinsime atsižvelgdami į pagrindinę fenomenologinės metodologijos užduotį: „<...> tirti bendruosius principus, pagal kuriuos žmogus kasdieniame gyvenime organizuoja savo patyrimą, ypač socialinio pasaulio“ (Schutz 1962; 59).

Labai tikėtina, kad kruopštas minėtos filosofinės racionalumo tezės *tikslinimas* – tik šitaip galime bent laikinai išsivaduoti iš priklausomybės nuo geros filosofijos – netrukus mums atsidėkos. Gręždamiesi savęsp galbūt rasime adekvačių išteklių, leidžiančių konkretinti: galima supratingai diskutuoti *ir racionalumo* klausimais, jei tik ir kai tik pripažinsime, kad racionalumas ne tik teorijoje, bet ir kasdienybėje turi *teorines* formas: „silpnas“, „stiprias“, „vidutines“, – o koks skirtumas *iš principo* (juk diferenciaciją randame ir kognityvinės nuostatos pasaulyje)? Koreguotoji tezė, tiesą sakant, yra labai stipri (po transcendentinio šuolio iš teorijos į banalumo terpę net „galva svaigsta“): *racionalumas* yra *teorinis jau nuo pačios pradžios*. (Plg. *racionalus individas* yra *socialinis nuo pačios pradžios*.)

Kad įmatytume ne tik stipriųjų ir galingųjų racionalumo formas, vadinamas bendrinio *racionalizmo* vardu, bet ir *kasdieniškai dokumentuojantį racionalumą* – „faktų konstravimo veiklą“, „tam tikrų dalykų nuorodas“, „numanomo pagrindžiančiojo modelio pakaitus“ (Garfinkel 2005; 75) – reikia, kaip ne kartą minėta, ne tik „pirmo“, bet ir „antro“ žvilgsnio, fenomenologijos. Jei, be racionalumo „savo mintyse“ (intencionalumo nuostatos požiūriu, tai prieštaringa: sąmonė yra *ko nors* sąmonė),

papildomai tirsime *sveiko protavimo* pačioje kasdienybėje bruožus, bent jau racionalumo analizės šia kryptimi galimybes, šioji savityra, labai tikėtina, atskleis, kad perspektyvūs esti – tiek filosofijoje, tiek sociologijoje – *etnometodologiniai racionalumo tyrimai*.

Iš to, kas čia pasakyta, randasi ir daugiau tikslinimo išteklių. *Matomos*, bet *nepastebimos* teorijos, kurios natūralioje nuostatoje artikuliuojamos *nerišliai*, bet *apdairiai* (*nerišlumas* galbūt randasi iš *apdairumo*, praktinio racionalumo rūšies?) gali ir likti matomos, bet nepastebimos, jei tik metodologas apsiriboja vien tik *kognityviniais* akcentais. Teikdami nuorodą į Edmundo Husserlio – *nuo pradžių pradedančio filosofo radikalizmo* (Husserl 2005; 12) – nuorodą, reikia tikslinti *sociologinę* šios nuorodos reikšmę.

Nuo pradžių aspektą sociologijos srityje vadintume *aukščiausiojo laipsnio radikalumo* nuostata. O tai reiškia, kad be šios, *bendros* filosofijai ir sociologijai, metodologinės nuostatos neįstengtume įmatyti *matomų*, bet *nepastebimų* kasdienybės teorijų. Tai, kas esti sociologo – nuo pradžių pradedančiojo – akiratyje, yra *matoma, bet nepastebima*. Fenomenalų *nepastebimumo akivaizdume* bruožą Alfredas Schutzas tinkamai vadina „natūraliosios nuostatos epochė“: natūrali natūraliosios nuostatos paskirtis – susklistinti kabutėmis *abejone* (fenomenologinę *aukščiausiojo laipsnio radikalumo* nuostata), kad pasaulis *galėtų būti kitoks, nei pasirodo* (Schutz 1962; 229).

Nuo pradžių pradedančio filosofo radikalizmo tezės tikslinimas rodo: nei sociologija, nei sociologijos sociologija (jos teorijų ir

praktikų istorija) vien tik savo rankomis, be filosofijos išteklių, apčiuopti pirminių natūraliosios nuostatos struktūrų neįstengtų. Lakoniškai įvardydami tris interpretacinius – 1) *objektyvaus racionalumo* 2) *subjektyvaus racionalumo*, 3) *inter-subjektyvumo* – metodologinius momentus, priminsime, kad nuo pačios pradžios sociologija, – jei tik ją, remdamiesi Maxo Weberio pavyzdžiu, traktuojame kaip *socialinio veiksmo* mokslą, – yra „itin prieštaringas žodis“ (Weber 1978; 4).

Esti trys *epistemologinės* galimybės (iš dalies atitinkančios tris nurodytus momentus), kurias apibūdinsime, remdamiesi Roberto Brandomo nuorodomis,⁴⁹ labai schemiškai: kaip *filosofinę*, *sociologinę* ir *fenomenologinę* pasirinkimo galimybes. *Sociologija* renkasi *sociologinę* (dėl pasirinkimo skaidrumo kažin ar kas prieštarautų, nebent pavydėtų) galimybę ir palaiapsniui išsivaduoja iš dvi-prasmiskumo, kuris randasi nagrinėjant analitiškai sunkiai apčiuopiamus *subjektyvumo* klausimus. Skaidriai sutapdama su pačia savimi, sociologija darosi „neprieštaringa“.⁵⁰

Sociologija natūralizuoja *itin prieštaringą žodį*, kurio autentiškas vardas yra „socio-

logija“. Siaurindama dalykinę akiratį savitai apvalo nuo prieštaravimų. Tai natūralu bendrosios pozityvizmo idėjos konkrečios sklaidos požiūriu: pozityvizmas *mokslo* idėją redukuoja į *tik faktinį* mokslą (Husserl 1970; 5–7). Tai *liekamoji samprata* (ten pat; 9), kaip taupiai ir tiksliai įvardija Edmundas Husserlis. Pozityvizmas kryptingai atmeta bet kokias esą meta-fizines problemas, įskaitant klausimus, vadinamus „galutiniais ir aukščiausiais“, kurie aiškiai ar numanomai apima *proto problemas*, eksplikuotinas kaip savitas žinojimo (pagrįsto ir supratingo, racionalaus žinojimo), pagrįsto ir supratingo vertinimo (supratingų vertybių kaip proto vertybių), etinio veiksmo (aktualiai gero veiksmo, kylančio iš praktinio proto) formas (ten pat).

Tiek filosofija, tiek sociologija, jei tik ir kai tik vadovaujasi *liekamosios sampratos*, arba *pozityvistinės mokslo filosofijos*, gairėmis, artėja prie *respektabiliosios* racionalumo sampratos (*ir* mokslinės, *ir* vertybinės, nors esą *epistemologiškai natūralizuotos*): bet kokia gerbtina tyrimų sritis turinti remtis *tęstiniais ryšiais* su gamtos mokslais; filosofijos,

⁴⁹ Skirtini trys galimi *supratumo sistemų* ir jų *aplinkų* sąveikos būdai, kuriais remiantis *konceptualūs turiniai* priskiriami atitinkamoms *reiškinių būklėms*. Kai norime suprasti, kaip apibrėžia Brandomas, *tam tikrus* aplinkų dalykus, tarkim, kad jose esti *raudoni daiktai* arba *vanduo*, turime gebėti taikyti *empirines sąvokas*, tokias kaip *raudonumas* ir *vanduo*. Robertas Brandomas nurodo tris *supratumo sistemų* galimybes (Brandom 2009; 177–9). *Pirma*, konceptualius turinius *intencionaliai priskiria* interpretuojantys asmenys, kurie vartoja sąvokas apibrėždami išankstines sąlygas. *Antra*, konceptualūs turiniai susiejami su būklėmis ir konkrečiais įgyvendinimo būdais *funkcionaliai*, nustatant jų tarpusavio santykius ir ryšių su aplinka bruožus. *Trečia*, konceptualus turinio-pilnumas yra *vidinis* (angl. *intrinsic*), – šiuo atveju nėra prasmės kalbėti apie konceptualių turinių priskyrimą tam tikroms būklėms aplinkos sistemose, – *įsitikinimų, norų, intencijų būklės* laikomos esminiais *šių aplinkų* bruožais.

⁵⁰ *Sociologija* renkasi *funkcinio supratimo* būdą (jau po europinės socialinės teorijos krizės persikeldama į JAV; Alexander 1987), tapdama empiriškai grindžiama *sociologijos teorija*, kuri šiandieną vėl gręžiasi į klasikinę *socialinę teoriją*, ieškodama filosofinių išteklių (Seidman 1994).

psichologijos, sociologijos, kaip ir kitų kognityviškai reikšmingų disciplinų paskirtis yra *tolydžiai pratešti* gamtos mokslus (Moser, Yandell 1996; 86–7).⁵¹

Tad „natūralizacijos“ galimybė metodologijoje yra visad atvira. Natūralizacijos laipsniai skiriasi tokiu mastu, kokuu minimizuojama *subjektyvumo* ir *adekvatumo* postulatų, taikytinų *visuose* struktūriniuose socialinių mokslų lygmenyse, reikšmė ir maksimizuojama *racionalumo* postulato, taikomo *tik teoriniame* lygmenyje, reikšmė. *Racionalumas*, kalbant griežtai, yra *mokslinio*, arba *teorinio*, lygmens kategorija. *Racionalumo postulas*, kaip pažymi Schutzas, implikuoja, kad *bet kokia kita* analizuojama elgsena turi būti interpretuojama kaip išvestinė iš pagrindinės *racionalaus veiksmo* schemas, – nes moksliskai veiksmas gali būti tiriamas tik racionalių kategorijų struktūroje (Schutz 1964; 86–7).

Racionalumas kaip mokslinis socialinio pasaulio stebėjimo terminas, suporuotas su *specialiąja* (atsieta, neutralia, indiferentiška) nuostata, viena vertus, liudija *teorinį* socialinių mokslų pobūdį ir *tęstinumą* tarp socialinių mokslų ir gamtos mokslų metodų. Tai

rodo, kad *tam tikros* mokslinių procedūrų aibės yra taikytinos tiek gamtos, tiek socialinių mokslų srityse. Kita vertus, *racionalumo* atskyrimas nuo kitų svarbių (kalbant apibendrinai, *supratumo*) kriterijų, liudijančių socialinio pobūdžio *tęstinumą* tarp mokslinės ir sveiko proto tikrovių, vienpusiškai stiprina *natūralistinius/objektyvistinius* racionalumo sampratos bruožus. Metodologiniu požiūriu, abu tęstinumo akcentai yra svarbūs. Tačiau, be minėtų „vertybinio neutralumo“ vertybių, dar ir istorinio pobūdžio ypatumai lemia, kad į pirmą vietą keliami *gamtos mokslų logikos* interesai:

„Netinkama dalykų būklė randasi dėl to, kad modernieji socialiniai mokslai plėtojasi tuo laikotarpiu, kai logikos mokslas labiausiai rūpinasi gamtos mokslų logika. Gamtos mokslų metodai monopolinio imperializmo balsu dažnai deklaruoja esantys vieninteliai moksliniai metodai, nors specifinių problemų, su kuriomis susiduria socialiniai mokslai, nepaiso. Žmogiškų dalykų tyrėjai, palikti be pagalbos ir gairių kovojant su šios rūšies dogmatizmu, turi plėtoti savo koncepcijas, kurios, kaip tikima, yra socialinių mokslų metodologijos. Tačiau tai daroma be pakankamo filosofinio pažinimo; o tai stabdo šias pastangas, kai pasiekiamas apibendrinimų lygmuo, kuris, rodos, pateisina gilų įsitikinimą,

⁵¹ Šią natūralizuotą „vertybinio neutralumo“ tezė Paulus Moseris knygoje *Filosofija po objektyvumo* tiksliai sociologiškai pavadina „mokslinio šovinizmo“ teze. Kad prasmė apibrėžiama remiantis vien tik geriausiųjų gamtos mokslų pasiekimais (Quine 1969), yra lingvistinė mistika, kuri tik papildoma dar nenuskaidrintą lingvistinę mistiką: „Neturime priežasties tarti, kad mūsų kalbinė prasmės samprata turi būti, ar netgi yra, redukuota į gamtotyros žodyną“ (Moser 1993; 137). Glaustai pažymėtina, kad *natūralizmo* anti-epistemologijos sociologijoje ir filosofijoje eina ta pačia kryptimi: radikalus empirizmas (reikia skirti nuo Williama Jameso *radikalus empirizmas*) link. Šiuolaikinėje mokslo filosofijoje, siekiant išvengti *normatyvinės metodologijos* hegemonijos, priimamas konsensus, kad kiekvienas metodas yra toks geras (taigi ir blogas), kaip ir kitas, ir daroma *deskriptyvinė*, kaip ją vadina Larry Laudanas, išvada, kad esą geriausiai, ką galima padaryti, tai *tik aprašyti* metodus, kuriuos vartoja gamtotyrininkai (Laudan 1996; 125). Nors racionalistinis normatyvumas pakeičiamas empiristiniu, tačiau normatyvumas išlieka „matomais, bet nepastebimais“ respекtabilumo normų pavidalais.

kad tyrimo tikslai gali būti įgyvendinami taikant gamtos mokslų metodus be modifikacijų ir be patobulinimų.“ (Schutz 1962; 49–50)

Natūralizmas, arba požiūris, kuris visa tai, kas yra, laiko *vien tik natūralia būtimi*, erdvine-laikine būtimi, grynojo fizinio pasaulio priešastingumo veiksnių sampynomis, apima ne tik tiesioginę implikaciją, t.y. polinkį *psichinius fenomenus* redukuoti į *fizinius fenomenus* šitaip *natūralizuojant sąmonę*, bet ir netiesioginę – *nihilistinės metodologijos* – implikaciją, kuri, gamtos mokslų raidos požiūriu, galbūt yra teisėta, tačiau vargu ar teisėta vertinant *socialinių mokslų* atžvilgiu. Kaip atskleidžia Husserlis, gamtos samprata randasi kaip idealizuota abstrakcija atsisiejant (įskaitant ir asmeninio gyvenimo, ir kultūros pasaulio šaknis) nuo *gyvenimo-pasaulio*: „Būtent šis *Lebenswelt* sluoksnis, nuo kurio gamtos mokslai atsisieja, yra socialinė tikrovė, kurią turi tirti socialiniai mokslai“ (Schutz 1962; 58).

Bet koks gamtamokslinis tyrimas, kaip pažymi Husserlis, pastoviai orientuojamas į *idealiuosius polių, skaitmeninius dydžius ir bendrąsias formules* (Husserl 1970; 48). Visi tiek senosios, tiek naujosios fizikos atradi-

mai yra atradimai formulių pasaulyje, kuris, galima sakyti, *koordinuojamas* su gamtos pasauliu. Simbolinę idealybių prasmę papildomai eksplikuoja išsišakojančios formalaus matematinio samprotavimo technizacijos kryptys. Technizacija apima visus metodus, priklausančius gamtos mokslams. Metodai ne tik „mechanizuojami“. Randasi fundamentali, pasak Husserlio, metodo „paviršutiniškėjimo“ tendencija, atliepanti technizaciją (ten pat). Pažymėtina: kiek socialinių mokslų metodologija sutampa su natūralistine „paviršutiniškėjimo“ tendencija, ji yra *prieštaringa nuo pačios pradžios*.

Natūralizmo *idealusis tipas* – nelygu *konkretei* natūralizmo forma. Skirtina plati natūralizmo formų įvairovė, kurią, kalbant schemiškai, jungia du ašigaliai: nuo Davido Humo' *skeptiško natūralizmo* (retos ir ypatingos intelektualinio grožio formos, gebančios derinti „skeptiškąją“ ir „natūraliąją“ puses; žr. Stroud 2011; 144–66; 189–206) iki *natūralizmo kaip tiesiog nenuskaidrintų teorinių prielaidų* (Schutz 1962; 53).⁵²

Abstrahuojantis, atsisiejant nuo gyvenimo-pasaulio, kuris teikia mokslui pirminius kultūros ir *socialumo* (intersubjektyvumo)

⁵² *Natūralistinė nuostata*, kurią reikia skirti nuo *natūraliosios nuostatos*, gamtą visų pirma traktuoja kaip *materialių daiktų tikrovę*, o paskui – kaip *mentalinio gyvenimo tikrovę* (Schutz 1966; 69). *Socialinę tikrovę*, kuri yra savitas socialinių mokslų objektas, natūralizmo ir loginio empirizmo formos laiko „savaime suprantamu“ dalyku. Pagrindinės socialinių mokslų sąvokos – intersubjektyvumo, sąveikos, socialumo, kalbos – paprasčiausiai postuluojamos kaip nenuskaidrinti šių teorijų pagrindai (Schutz 1962; 53). Plg. *fenomenologinės sociologijos* ir *analitinės sociologijos* požiūris kalbamuoju klausimu (cit. iš Schutzto teksto „Parsonso socialinio veiksmo teorija“): „Šio teksto autorius pripažįsta fundamentalų atskaitos pagrindą, – kad socialiniams mokslams nepakanka vien tik aprašyti faktus ir kad bet koks pagrindžiamas aprašymas jau būtinau suponuoja teorinę išvalgą, užčiuopiančią žmogiškos veiklos esmę. Kita vertus, apgailestautina, kad profesorius Parsonsas sąmoningai atsisako tirti loginius ir filosofinius pagrindus, kuriais remiantis turi būti grindžiama tinkama socialinių mokslų metodologija“ (Schutz 2011b; 16–7).

ištekliai, stiprėja ir natūralizmo, ir antinatūralizmo tendencijos. Viena vertus, *gyvenimo-pasaulis*, *prasmis* gamtos ir socialinių mokslų pagrindas, primiršamas arba užmiršamas. Kita vertus, žmogiškus dalykus aiškinant remiantis tik moksliniais interesais ir kriterijais, skaidrėja reikmė mokslinio ir praktinio racionalumo klausimus nagrinėti atsižvelgiant į įvairiais *pačių pažįstančiųjų subjektų* intencionalaus patyrimo formas. Randantis ankstesniais laikais nežinomoms problemoms, skaidrėja reikmė grįžti prie esminės *subjektyvumo* mįslės, neperskiriamai susijusios su psichologijos dalyku ir metodu (Husserl 1970; 5). Mįslė glūdi pačiose ištakose (čia svarbu *natūralizmo* ir *fenomenologinės* nuostatų skirtis):

„Mokslas turi didelį autoritetą mūsų kultūroje, kadangi žmonės galvoja, kad mokslas pasako mums tiesą apie daiktus. Netgi žmogiški dalykai, kaip sąmonė, kalba, protavimas, kaip teigiama, galiausiai bus paaiškinti remiantis smegenų tyrimų mokslais, kurie savo ruožtu bus redukuoti, iš principo, jei ne faktiškai, į gamtinius fizikos ir chemijos mokslus. Mes turime du pasaulius. Pasaulį, kuriame gyvename, ir pasaulį, aprašytą matematinių mokslų. Įprasta manyti, kad gyvenimo-pasaulis yra tik fenomenas, visiškai subjektivus, o matematinio mokslo pasaulis yra tikrai objektyvus pasaulis.

Gyvenimo-pasaulio problema neatsiranda dar prieš modernųjį mokslą; dar prieš tai žmonės paprasčiausiai galvoja, kad pasaulis, kuriame gyvename, yra vienintelis esantis pasaulis. Ikimodernus mokslas tik artikuliuoja mūsų pažįstamą pasaulį nepretenduodamas rasti pakaitą šiam pasauliui.“ (Sokolowski 2000; 147)

Taigi klausimas: ar reikia ir kokių *pagrindų* reikia norint bent jau suprasti moderniojo dualizmo dilemą? – nuo pačios pradžios yra metodologinis. Viena vertus, gebėjimas

kurti mokslą suponuoja sąmonę (supratimą, protą), taigi sąmonė yra sąlyga tam, kad būtų kuriamas mokslas; kita vertus, mes turime būti sąmoningi (pirmojo asmens subjektyvumo prasme), kad galėtume tirti sąmonę kaip objektą, – transcendentalinis tyrimas sutelkia dėmesį į sąmonę ne kaip objektą, bet kaip *subjektyvumą* (Gallagher, Zahavi 2008; 29).

Fenomenologinės metodologijos nuostata skiriasi nuo natūralistinės. Įgyvendindami *transcendentalinį epoché*, kaip pabrėžia Husserlis, mes, pirma, grįžtame atgal prie *subjektyvumo*, jau turinčio *yra* pasaulį (aktualiai įgyvendinant ankstesnius tikslus); antra, grįžtame prie būdų, kuriais *šis subjektyvumas* pasiektas ir tebeformuoja pasaulį per savo užslėptą vidinį „metodą“ (Husserl 1970; 177). Fenomenologo interesai sietini ne su *jau esamu* pasauliu arba *išorine*, tikslinga veikla, kažkaip jau konstituota šiame pasaulyje. Fenomenologo akiratyje yra bet kokia praktikos rūšis, tačiau tyrimo tikslas yra ne patys praktikos „tikslai“, o buvimo *kaip* tikslo (*gyvenimo tikslų link* ir *apribojimo* juose) fenomenas subjektyvių aspektų, persmelkiančių gyvenimo-pasaulio struktūras, atžvilgiu.

Pažymėtina: nors čia akcentuojama *subjektyvumo analizės stokos* problema, siauresniu metodologiniu (Maxo Weberio *pradžios*: tarp *mokslo*, *socialinio veiksmo* ir *supratimo*) požiūriu, tačiau *stokos* problema yra plačios apimties. *Subjektyvumo*, – kurio prasmiai sluoksniai driekiasi, kaip tikslina Williamas Jamesas, *patyrimo tėkmės* ir *racionalios minties* susikirtimų sąryšiuose (James 2002 [1902];

45),⁵³ – analizės *sisteminės stokos* implikacija yra *dualizmas*. *Natūralizmas*, pasak Schutzo, atskiria *kūnišką* ir *mentalinį* pasaulius, – *antrasis* ilgainiui tampa priklausomu nuo *pirmojo* ir praranda nepriklausomą statusą (Schutz 1962; 130), drauge randantis *scientizmo* principui, kad tik gamtos mokslų, ypač fizikos, metodai yra moksliniai (ten pat; 65).

Tai yra ne tik epistemologinė, bet ir ontologinė pretenzija. Natūralizmo filosofijos požiūriu, tik gamtos mokslai gali spręsti apie tai, kas yra *tikra*. Natūralizuotoje epistemologijoje *fizikalizmo ontologijos* ir *empirizmo epistemologijos* prielaidos idealiai – matomai, bet nepastebimai – sutampa konkrečių mokslinių atradimų prieigose. Natūralizmo pagreitis socialinių mokslų metodo idėja modifikuoja dvejopai. Viena vertus, radikaliai susiaurina išteklių ir galimybių sritį (socialinių mokslų metodo idėja, be *loginio nuoseklumo* postulato, apima esminius filo-

sofinius antropologinius – *relevantiškumo*, *adekvatumo* ir *subjektyvumo* – postulatus). Kita vertus, loginio nuoseklumo postulata suporuoja su specialiuoju moksliniu („neutraliu“) požiūriu, kurio raidos rezultatas yra metodinės kilmės nihilizmas:

„Modernybės nihilizmas turi metodą ir visų pirma yra metodas. Pačiame paviršiuje radikali formalizacija ir matematizacija leidžia pamiršti mokslinių tyrimų pagrindą gyvenimo-pasaulyje ir skatina „likviduoti filosofiją“ <...>. Bet kai zondas prasiskverbia giliau, susiduriama su nevaržomu atsainumu, ištirpdančiu visas ribas ir siaurinančiu tų sociologijų ir bihevioristinių filosofijų, kurios, nepaisydamos šių ribų, bando prasiskverbti į žmogaus ir pasaulio mįsles, empirinių tyrimų galimybes.“ (Grathoff 1989b; xvii)

Mokslų klasifikacija ir specializacija į *racionalius regionus*, – atkreipia dėmesį Husserlis, – būdinga moderniems laikams (Husserl 1970; 62). *Empirizmas* kaip *naujoji psichologija* – tai *natūralistinis* gamtos mokslų koreliatas (ten pat; 84).⁵⁴ Transcen-

⁵³ Ta prasme, kokia matematikai kalba apie *be galo nutolusius* taškus, tiesias linijas, etc., galima metaforiškai sakyti, kaip pažymi Husserlis, kad Dievas yra „be galo nutolęs žmogus“: filosofas, matematizuodamas pasaulį ir filosofiją, tam tikra prasme matematiškai idealizuoja patį save ir – vienu ir tuo pačiu metu – Dievą (Husserl 1970; 66). Racionalistinė analitika – nuo pradžios konstruojama kaip *metodologinio supriešinimo* fenomenas: viena vertus, racionaliai apibrėžiamų *taškų*, *tiesių linijų*, etc., kita vertus, ne racionalių *subjektyvių išpūdžių* supriešinimas. *Tik kognityviniai* mokslininko interesai verčia laikytis atokiai nuo patyrimo ir atsakyti, tariant Williamo Jameso žodžiais, „kelionės betarpiškai konkrečių faktų link“ visų pirma todėl, kad patyrimą sudaro *neaiškūs išpūdžiai* (ten pat). Racionalizmo pagrindus, kaip juos apibrėžia Williamas Jamesas, sudaro keturi pagrindiniai punktai: 1) apibrėžti abstraktūs principai; 2) apibrėžti jusliniai faktai; 3) apibrėžtos hipotezės, grindžiamos šiais faktais; 4) išprotautos išvados (James 2002 [1902]; 62). Priešingai, tiek Jameso, tiek Husserlio fenomenologinės meditacijos prasideda ne nuo abstrakčių principų postulavimo, o nuo pirmojo neabejotino, *savimonės*, fakto, – atkreipia dėmesį Alfredas Schutzas, – sąveikos tarp objektyviai empirinio *manęs* ir subjektyvaus *aš* (Schutz 1975; 1975; 2).

⁵⁴ Kaip primena Johnas Scanlonas, Edmundo Husserlio *atsakymas* natūralistinėms empirizmo doktrinoms (o konkrečiai, Richardo Avenarius' *empiriokriticizmui*, *pozityvistinei natūralios pasaulio sampratos doktrinai*, moksliskai aprašančiai pasaulį tik kaip patyrimo pasaulį) buvo pirminis (paties Husserlio liudijimu) *fenomenologinio klausimo* formuluotės impulsas: „Tai primirštas filosofijos istorijos epizodas“ (Scanlon 1988; 220).

dentalinės fenomenologijos empirinis koreliatas – tai specifiskai žmogiškas, *kultūros*, pasaulis. Tiksliau, objektyvaus pasaulio ribose konstituojamos socialinės bendruomenės (Husserl 2005; 164). *Prieinamumas prie objektyvaus pasaulio* galioja besąlygiškai kiekvienam: prieinamumas esmiškai priklauso gamtos, gyvenamo kūniškumo ir psichofizinio žmogaus konstitutyviam prasmei (ten pat). Tačiau *socialinės bendruomenės pasaulis* yra *riboto pobūdžio objektyvumas*. Pasaulis kaip konkretybė gali būti duotas man ir apskritai bet kuriam subjektui tik tokiu pavidalu, kaip *kultūros pasaulis*, – o šis prieinamumas *nėra besąlygiškas* (ten pat). Čia matyti fundamentali skirtis tarp *natūralizmo* ir *fenomenologijos*. Bendruomenės pasaulis yra *ne besąlygiško objektyvumo* (tai natūralizmo akcentas), o *riboto objektyvumo* (tai fenomenologinis akcentas) rūšis, prieinama man ir kiekvienam, kuris *natūraliąją nuostatą* reflektuoja kaip *visų pirma kultūros pasaulį*.

Jeigu devynioliktojo amžiaus *natūralizmas*, – atkreipia dėmesį Davidas Woodruf Smithas, – Husserlis iš principo siejo su *psichologizmu*, tai šiandieną *natūralizmas* mentalines veikas redukuoja į fizinius *smegenų funkcijų* procesus: „Husserlis šiandieną kartotinai akcentuotų, kad logika nesietina su atsitiktiniais procesais: protuose, smegenyse, visuomenėse. Husserlio požiūriu, logika yra daugiau, negu natūralių psichologinių, nervinių, socialinės veiklos sistemų elgsena. Logika sietina su *idealiomis* prasminėmis struktūromis, kurios aktualizuojamos sąmonėje ir perteikiamos kalboje“ (Smith 2002; 52–3).

Atitinkamai galima teigti: socio-logija kaip socialinė epistemologija ir empiriškai

grindžiama fenomenologija nesietina tik su atsitiktiniais praktinio proto „tikslų“ procesais. Sociologija kaip eidetinio mokslo rūšis neturi išleisti iš akių, supratimo požiūriu, prasminių kultūros fenomeno *konstituavimo struktūrų*. Sociologijos kaip eidetinio mokslo požiūriu, reikėtų vertinti euristinę Alfredo Schutzo tezė, kad *socialinių mokslų* metodai, jei juos palyginsime su gamtos mokslų metodais, yra geriau pritaikyti tam, kad apčiuoptų *būdingą socialinę* tikrovę (Schutz 1962; 3–47).

Mokslas, ypač *socialinis*, neturi būti tapatinamas su *natūralizuotos epistemologijos* norma. Jei pripažįstame *mokslo*, kaip ir *racionalumo*, sampratų daugiabriaunį pobūdį, turime pripažinti, kad fenomenologinis metodas, kaip ir daugelis kitų, yra „mokslinis“ (Schutz 1962; 101; kabutės autoriaus). Kad *sistemiškai* tirtume kasdienį gyvenimą, nuo pradžios reikia pripažinti *socialinio mokslo* ir *gyvenimo-pasaulio* abipusę sąryšį. O šis pripažinimas savo ruožtu reikalauja kitokios, nei analitinė, socialinės teorijos. Jei analitinei sociologijai daugeliu nepastebimų būdų daro įtaką minimalistinė „tik faktiškumo“ norma, tai fenomenologinei – „pilnumo“ norma:

„Nes idealizacija ir formalizacija vadina tą patį vaidmenį socialinių mokslų srityje, kaip idealizacija ir formalizacija gamtos mokslų srityje, kaip tai išskleidė Husserlis, – išskyrus tai, kad čia kalbama ne apie *formų matematizaciją*, bet „*pilnumo*“ (*Füllen*) tipologiją. Be to, socialinių mokslų srityje didelis pavojus yra tas, kad šių mokslų idealizacijos, šiuo atveju tipologijos, gali būti traktuojamos ne kaip metodai, o ne kaip tikroji būtis. Iš tikro šis pavojus yra netgi didesnis mokslų, kurie nagrinėja žmogų ir jo gyvenimo-pasaulį, srityje, kadangi jie visada analizuoja labai sudėtingą dalyką, apimantį aukštesnės tvar-

kos tipus. Šis dalykas neatgrėžiamas betarpiškai į subjektyvią individų veiklą, – o tai yra pagrindinė problema kasdienės apercepcijos sferoje.“ (Schutz 1962; 138)

Idealizacijos procesų padariniai yra dvi-lypiai. Griežta formalizacija ir tikslinimas didina riziką prarasti ryšį su prasminėmis gyvenimo pasaulio struktūromis: gamtos mokslai, „ypač gamtos mokslai, kurie panaudoja matematiką“, praranda ryšį su gyvenimo-pasaulio prasmės pagrindu (Schutz 1962; 127). Dualizmas, būdingas natūralizmo formoms, vengiančioms nuskaidrinti pasirinktas prielaidas, darskart tikslintinas metodologiniame lygmenyje. Kaip mokslininkai, stebintys socialinį pasaulį, šiuo pasauliu mes domimės *ne praktiškai*, o *tik kognityviškai* (šią nuorodą, kuri į *metodologinę* socialinių mokslų diskusiją įtraukiama retai, laikytume *fundamentalia*):

„Tai reiškia, kad mes jame visapusiškai nedalyvaujame ir nesame atsakingai už padarinius, bet veikiau stebime šį pasaulį su tam tikra atsieto nesudrumščiamumo nuostata, kaip fizikai, stebintys savo eksperimentus“ (Schutz 1964; 69).

Tikėtinas dualistinis *kognityvinės* ir *praktinės* nuostatų atskyrimas viena nuo kitos reiškia ne ką kita, kaip specifinio *teorinio lygmens* atskyrimą nuo *kitų* socialinio pasaulio patyrimo lygmenų. Pažymėtina: *kognityvinė* nuostata yra *relevantiška* (sakykim, priekaištas dėl fenomenologijai būdingo „subjektyvizmo“, randamas bemaž kiekvienoje P. Bourdieu knygoje galbūt gali būti taikytinas etnologijai, bet tik ne A. Schutzo metodologijai): socialinės srities mokslininkas, siekdamas pagrįsti *teorinį* mokslo lygmenį, *privalo konceptualizuoti santykį* (didesnį ar mažesnį

atstumą) tiriamo fenomeno atžvilgiu. Kitaip sakant, *suskliiausti* kasdienybės pasaulyje veikiančių asmenų ir jų partnerių sveiko-protu interpretacijas ir atrinkti tik tuos elementus, kurie yra relevantiški ne *veiksmo kasdienėse situacijose*, bet pasirinktos *mokslinės problemos* atžvilgiu. Kaip teigia ir Maxas Weberis, sociologinės *sąvokos* ir *apibendrinimai* yra *šio mokslo įnašas* siekiant priežastinių ryšių aspektu paaiškinti kai kuriuos reikšmingus, kultūros ir istoriniu požiūriais, fenomenus. Tačiau, kaip ir kiekvieno apibendrinančio mokslo atveju, abstraktus sąvokų pobūdis rodo, kad, palyginus su aktualia istorine tikrove, šios sąvokos santykiškai stokoja *konkretaus turinio pilnumo* (Weber 1978; 20).

Šioji Weberio pastaba netiesiogiai liudija, kad sociologija kaip *apibendrinantis* mokslas stokoja fenomenologinės metodologijos: ypač *adekvatumo* kriterijų (mokslinės konstrukcijos yra adekvačios tuomet, jei tik ir kai tik konkretūs asmenys at-pažįsta save teorinėse tipizacijose) ir *subjektyvumo* kriterijų (*kito* individualios sąmonės modeliai visada yra tik „fragmentiški“ ir „apytikriai“, vadinasi turime plėsti *veiksmo prasmės veikiančiajam* apimtį betarpiškoje aki-vaizdoje). Draši, galbūt per daug draši, Alfredo Schutzo metodologinė prielaida postuluojama kaip idealusis sociologijos dalyko tipas: Maxo Weberio „*verstehende Soziologie*“ „<...> siekia paaiškinti visus socialinius fenomenus (visų kultūros mokslų objektus) plačiausia prasme, – teikdama nuorodas į „intencionalias prasmes“, kurias veikiantys asmenys susieja su savo veiksmis“ (Schutz 1962; 138). *Pilnumo tipologijos* atskaitos pradžia yra *racionalumo re-*

levantiškumo problema kasdienio pasaulio ir socialinių mokslų pasaulio *sandūrose*:

„Siekdami iškelti aikštėn užslėptas dviprasmybes ir konotacijas, o taip pat atskirti racionalumo klausimą nuo visų kitų susijusių problemų, turime giliai analizuoti socialinio pasaulio struktūrą ir įvairiapusiškiau tirti skirtingus požiūrius į socialinį pasaulį, būdingus, viena vertus, veikiančioms asmenims pasaulyje, kita vertus, moksliniam šio pasaulio stebėtojui.“ (Schutz 1964; 64)

Kalbant etnometodologiškai, *teorizuojama* ne tik socialinių mokslų pasaulyje. *Teorizuojama* (skirtingų prasminių lygmenų požiūriu, daug įvairiapusiškiau) ir sveiko protavimo pasaulyje. Abipusiškas, inter-subjektyvus dviejų paminėtų lygmenų momentas liudija, kad bet kurią akimirką sąmonės lauko vidinėje trukmėje yra *daug* vienu ir tuo pačiu metu trunkančių patyrimų (Schutz 2011a; 95). Vadinasi, nepakanka apsiriboti tik formaliosios logikos principais. Tik faktiniai mokslai, remdamiesi arba *teorizavimu*, arba *eksperimentavimu*, viena vertus, gundo manyti, kad *intersubjektyvumo* lygmenį galima pasiekti nesunkiai, kita vertus, nepaiso būtent inter-subjektyvumo. Tęstinumą tarp *sveiko proto* ir *mokslinio proto* (ypač *socialinio mokslinio*), arba tarp „pirmojo laipsnio“ konstrukcijų ir „antrojo laipsnio“ konstrukcijų (Schutz 1962; 59), konceptualizuoti nelengva dėl iki šiol neskaidrios profesinio darbo pasidalijimo *sutarties* tarp filosofijos ir sociologijos. Štai nuo šio *artimiausio* – matomo, bet nepastebimo – taško reikėtų pradėti narplioti tikėtinos „korupcijos“ racionalistinių kriterijų struktūrose klausimus:

„Gamtos pasaulis, kurį tiria gamtos mokslininkas, molekulėms, atomams ir elektronams „neriškia“ nieko. O socialinio mokslininko stebimasis lau-

kas – socialinė tikrovė – turi specifinę prasmę ir relevantišką sandarą žmonėms, joje gyvenantiems, veikiantiems ir protaujantiems. Remdamiesi sveiko-proto konstrukcijų aibėmis, jie ikiatrenka ir iki-interpetuoja šį pasaulį, kurį patiria kaip jų kasdienio gyvenimo tikrovę. Būtent šie jų protavimo objektai daro įtaką jų elgsenai ją motyvuodami. Protavimo objektai, kuriuos konstruoja socialinis mokslininkas, ketinantis apčiuopti šią socialinę tikrovę, turi būti grindžiamas protavimo objektais, kuriuos kaip sveiko-proto išprotavimus konstruoja žmonės, gyvenantys savo kasdienį gyvenimą socialiniame pasaulyje. Taigi socialinių mokslų konstrukcijos yra, galima sakyti, antrojo laipsnio konstrukcijos, t.y. socialinės scenos veikėjų išprotautų konstrukcijų konstrukcijos, – šių veikėjų elgseną socialiniai mokslininkai turi stebėti ir aiškinti remdamiesi procedūrinėmis savojo mokslo taisyklėmis.“ (Schutz 1962; 59)

Esminis klausimas, kurio horizonte kartais susitinka, bet dažniau prasilenkia skirtingos sociologijos – analitinė ir fenomenologinė – tradicijos, yra tas: ar sociologija turi rūpintis tik predikatinium *aiškinimo* ir formaliu *tikrinimo* (priežastingumo struktūrų ir artikuliuojamų kintamųjų dydžių koreliacijų) lygmenimis; ar ji turi – vienu ir tuo pačiu metu – stengtis *suprasti* ieškodama tinkamų *aprašymo* būdų iki-predikatinį kasdienio gyvenimo-pasaulio lygmenį, susidedantį iš daugelio prasminių sluoksnių?

Jei didžiąja dalimi sutariama dėl to, kad Maxo Weberio *socialinių mokslų filosofija* yra tinkamas atskaitos pagrindas (Schutz 1967; xxxi; taip pat žr. įspūdingas aibes sociologijos vadovėlių), tuomet reikia žengti kitą žingsnį (o, kad šis žingsnis būtų lengvas!): tirti *vidinio laiko prasmes* galima, kaip akcentuoja fenomenologinės sociologijos pirmtako tezė, tik remiantis *griežčiausia filosofine refleksija* (ten pat). Fundamentalūs *racionalumo* klausimai socialinių mokslų struktūros lygme-

nyje reikalauja *visuomenės kilmės teorijos*, kuri apimtų konkrečią ontologinę žmogaus egzistavimo pasaulyje kategoriją, veikiau *supratingą*, nei *formaliai racionalią*.

Juk racionalumo horizontai yra *supradingi*, bet nebūtinai *racionalūs*. Šioji etno-metodologinė formulė, jaukiai skambanti mūsų, natūraliosios nuostatos, gyventojų, ausyse, galbūt yra naivi. O kad ir *taip*, tai kas? Mokslininko pastangos tipizuoti, kaip turbūt tikslintų Schutzas, yra tipizacijų kasdieniame gyvenimo-pasaulyje *re-konstrukcija* (Schutz 1964; 18). O kaip re-konstruoti, jei nežinai, kas ir kaip sukonstruota? Tai santykio tarp idealiųjų veiksmo racionalumo tipų, t. y. mokslinių konstrukcijų, ir tipizacijų sveiko protavimo struktūrose problema. Metodologinio radikalizavimo akiratyje – ne tik ir ne tiek perskyros tarp *idealiųjų* ir *praktinių* racionalumo tipų pripažinimas (kad tokia filosofinė skirtis yra), kiek sociologinė *santykio supratimo* problema.

Apibrėžti racionalumo horizonto apmatas – tolygu *saviapmąstymą* atgręžti ir į *gyvenimo-pasaulį*, kuriame įsikūrę ne tik *kognityviniai*, bet ir *fundamentalūs žmogaus rūpesčiai*, – „mūsų kaip žmonių *pirminėje kasdienio gyvenimo tikrovėje* koreliatai“

(Schutz 1962; 228; kursyvas mano – A. V.). Tai metodologinė – ir *fenomenologiškai* grįstina – nuoroda, kad socialinis patyrimas gyvenimo-pasaulyje turi *savitai racionalius*, veikiau nuovokius, *supratingus*, *pasitikrinimo būdus*, kuriuos reikia skirti nuo *racionalių mokslinės verifikacijos būdų*.

2.1.2. Fenomenologinio ir analitinio požiūrių į racionalumo problemą skirtis

„Bet, žinoma, aš pabrėžiu, kad bet koks teiginys, suformuluotas socialinėje teorijoje, turi būti mažų mažiausiai nuoseklus ir eksplikuojamas remiantis gerai artikuluoto filosofinio žinojimo struktūra.“

(SCHUTZ 1978a; 103)

Stipri bendrojo pobūdžio tezė, – kad *klasikinė sociologija*, nevienodai apibrėžiamų *metodologinių* ir *epistemologinių* komponentų integravimo į supratimo ir aiškinimo struktūras požiūriu, iš esmės skiriasi nuo *postklasikinės*, – reikalauja tikslinti skirtingų, nors nebūtinai nesuderinamų, požiūrių į racionalumo problemą aspektus. Siekdami patikslinti, bent jau nuskaidrinti, *objektyvaus racionalumo* ir *subjektyvaus racionalumo* bruožus, skirsime du – *analitinės sociologijos*⁵⁵ ir *fenomenologinės sociologijos*⁵⁶ – požiūrius į racionalumo problemą.

⁵⁵ Nors *analitinės sociologijos* termino vartojimas nėra plačiai paplitęs, analitinė tradicija sociologijoje istoriškai siejama su Maxo Weberio, Alexis de Tocqueville'o, ankstyvojo Talcotto Parsonso, Roberto Mertonso, Jono Elsterio, Raymondo Boudono, Thomas Schellingo, James Colemano metodologijomis (Hedström 2005; 6).

⁵⁶ Terminą „fenomenologinė sociologija“ dažniau vartoja Amerikos, o ne Europos sociologai. Šis terminas, pasak Hisashi Nasu (Nasu 2012), rodos, pirmąkart paminimas Edwardo Tiryakiano esė „Egzistencinė fenomenologija ir sociologija“ (Tiryakian 1965). 1973-ųjų rinkinyje *Fenomenologinė sociologija*, redaguotame George'o Psathas'o (Psathas 1973), fenomenologinė sociologija siejama visų pirma su Alfredo Schutzto metodologiniu įdirbiu. Nuo tol fenomenologinė sociologija „kryptingai auga“ (Nasu 2012; 3; Embree 1988; žr. taip pat: <http://www.waseda.jp/Schutz/AlfredEng.htm>).

Pirmuoju minėtu atveju išryškinama *griežta skirtis* tarp būtinų loginio nuoseklumo principų ir atsitiktinių sveiko protavimo konstrukcijų. Išvengti galimų prieštaravimų – teoriškai skaidriai suvaldant praktinio racionalumo formų *įvairovę* – mėginama aiškia pirmenybę teikiant *loginio nuoseklumo* principams. Skirtis tarp teorinių *antrojo* laipsnio ir praktinių *pirmojo* laipsnio konstrukcijų eksplikuojama ir antruoju atveju, tačiau *kartu* pabrėžiant *tęstinumo* tarp dviejų skirtingų lygmenų komponentus ir *tęstinio metodologinio radikalizavimo* reikmę: „<...> socialinės srities mokslininkas privalo turėti galimybę pakeisti savo tyrimo lygmenį į individualios žmogaus veiklos lygmenį; ir ten, kur yra įgyvendinamas realus mokslinis darbas, šis pokytis visada yra galimas“ (Schutz 1964; 85).

Analitinis akcentas – tai perėjimo *iš teorijos į praktiką* problema: „Kadangi mokslas yra racionalus pasiekimas *par excellence*, čia formuluojamas būdas grindžiamas analogija tarp mokslinio stebėtojo ir veikiančiojo asmens įprastoje kasdienėje veikloje“ (Parsons 1949; 58). *Fenomenologinis* akcentas – tai veikiau pereigos *iš praktikos į teoriją* problema: „Mokslai, kurie siekia interpretuoti ir aiškinti žmogaus mąstymą ir veiksmą, turi pradėti pamatinių struktūrų aprašymu: to, kas sudaro ikimokslinę tikrovę, kuri atrodo savaime akivaizdi žmonėms, išliekantiems natūralioje nuostatoje“ (Schutz, Luckmann 1973; 3).

Į akis krintantis pirmasis ryškus skirtumas tarp *analitinės* ir *fenomenologinės* metodologijų, kalbant schemiškai, yra tas, kad pirmoji išauga iš „supriešinimų“, o antroji – iš „jungčių“. *Analitinis požiūris* į žmogaus elgseną, kaip pažymi Jonas Elsteris, apima dvi pagrindines intelektines tradicijas: pirmoji supriešina *protą* ir *aistras*, o paskesniu laikotarpiu – *protą* ir *interesus*; o antroji, racionalaus pasirinkimo teorija, *racionalumą* supriešina su įvairiomis *iracionalumo* formomis (Elster 2009; 1–2).⁵⁷

Kad ir kaip skirtųsi analitinių teorijų formos, visas jas grindžia „pirminis motyvas“, kurį Husserlis vadina *empiristinio natūralizmo* motyvu. Šis motyvas kyla iš labiausiai gerbtino pirminio šaltinio, *kognityvinės praktikos radikalizmo*, kurio paskirtis – stiprinti autonomiško proto kaip autoriteto *tiesos klausimais* teises, atmetant bet kokios rūšies prieštarus. Ieškodamas racionalių, arba mokslinių, sprendinių atsakant į esminį klausimą: *kaip grįžti prie pačių daiktų?* – natūralistinis empirizmas prieina prie išvados, kad mokslas randasi tik iš patyrimo ir turi pagrįsti *tarpišką* pažinimą *betarpišku* patyrimu.

„Tikrasis mokslas“ ir „empirinis mokslas“ klaidingai tapatinami. Mokslas, kaip teigiama, turi reikalą tik su *patiriama, realia aktualybe*. O tai, kas yra *ne aktualybė*, įskaitant *eidetinę žiūrą*, grindžiamą vaizduote ir atitinkamai naujais, eidetiniais, duomenimis,

⁵⁷ Esminį šiai tradicijai *supriešinimo* principą ne tik išsaugo, bet ir ideo-logiškai sustiprina loginis pozityvizmas. Atskirdamas *mokslą* nuo *ne mokslo*, socialinius mokslus loginis pozityvizmas, tariant Johno Zammito žodžiais, per-stato į *žemesnę padėtį*, palyginti su *gamtos mokslais*, o humanistiką susieja su iliuzine *subjektyvumo sritimi* (Zammito 2004; 8), arba „bepasmisškų problemų“ sritimi (Garfinkel 2011).

kurie yra *irrealūs*, natūralistų požiūriu, yra „tik vaizduotė“. Taigi mokslas, grindžiamas vaizduote, esąs tik įsivaizduojamas mokslas. Empiristinis natūralizmas, iš esmės susiaurinęs pažinimo ribas, apsiriboja patyrimu kaip prezentuojančiu pačius daiktus ir paverčia empirinio natūralizmo sprendinius (nors laisvė nuo prietarų reikalauja tik atmesti visus „sprendinius, svetimus patyrimui“) „spekuliatyvia a priori konstrukcija“, kuri nėra geresnė vien dėl to, kad ateina iš empirizmo stovyklos (Husserl 1983; §19 [35–7]).

Analitinis realizmas (T. Parsonso natūralistinė epistemologija ir metodologija, kurios *elementariosios analitinės schemas* laikomos šiuolaikinių analitinių kryptių klasikiniu paveldu) reikalauja griežtai skirti *loginius* (mokslinius) ir *ne loginius* (ne mokslinius) elementus. Pačiame „analitinio realizmo“ pavadinime glūdi *tikrojo* mokslo, galinčio *tiesiogiai pasiekti tikrovę*, pretenzija. Kaip pabrėžia Talcottas Parsonsas, analitinis realizmas, priešingai negu fiktyvus (sic) požiūris į tikrovę, teigia, kad bent kai kurios bendrosios mokslo sąvokos yra ne fiktyvios,

o adekvačiai „apčiuopia“ (angl. *adequately „grasp“*) objektyvaus išorinio pasaulio bruožus. Šios *tikrumo* pretenzijos taikytinos sąvokoms, kurios stilistiškai taupiai vadinamos *analitiniais elementais* (Parsons 1949; 730; taip pat žr. Hedström 2005; 3).

Fenomenologiniu požiūriu, kuris į pirmą vietą kelia ne izoliuotą prietarų (šįkart *teorinių* ir *elementariųjų analitinių*) lygmenį, o racionalumo kriterijų sklaidos *santyki* mokslinio samprotavimo ir sveiko protavimo sandūrose, sakyti, kad jei sveiko protavimo teiginiai yra *ne moksliniai*, vadinasi, jie yra *ne loginiai* (žr. aukščiau), būtų *naivus mokslinio žinėjimo* ir *racionalių veiksmo elementų* tapatinimas. Šios *nuostatos* taikymo rezultatas yra tas, kad V. Pareto ir T. Parsonsas *ne loginių* ir *ne mokslinių* elementų sritį priskiria „liekamųjų kategorijų“ sričiai (Schutz 2011b; 20). Pridurtina: toli gražu ne tik T. Parsonsas, bet ir plačios apimties *konstruktyvioji*, arba *formalioji*, analizė, eliminuoja (Garfinkel 2002) irrealias indeksines išraiškas, „neparankias formaliajam diskursui“ (Garfinkel 2005; 10).⁵⁸

⁵⁸ Atskirties motyvas yra *racionalistinis*. *Sąvokos* yra *apibrėžtos, aiškios, tikslios*. Šių aiškių ir ryškių teorinio racionalumo požymių nerastume sveiko protavimo struktūrose. Čia neaiškios ne tik sąvokos, o ir teiginiai: kasdienybės veikėjai apie savo socialinį pasaulį žino tik iš dalies, jų teiginiai įprastai pritaikomi tik labai siauros apimties situacijose. Šie „teiginiai“, kitaip nei moksliniai teiginiai, formuluojami neatsižvelgiant į pagrįstumo *platesniuose* empirinio pasaulio regionuose galimybes. Tačiau vadinamieji *paprasti teiginiai*, – atkreipia dėmesį Schutzas, – yra „<...> *tik specialioji formaliosios logikos forma* (ten pat). Tai *savitos* šios logikos kategorijos ir procedūros, kurios valdo mąstymą kasdieniame gyvenime. Ši *modifikuota kasdienio gyvenimo logika*, „atsitiktinių sprendinių“ logika, kaip ją vadina Husserlis, dar nėra išplėtotą. Tam tikras atskaitos pagrindas, kuriuo remiantis derėtų artikuliuoti šią loginę sistemą, turi būti subjektyvi tiesos ir patikrinamumo eksplikacija, – o tai leistų išvengti klaidinančių racionalistinių argumentų, kurie postuluoja veikiančiojo asmens *neišmanymą* arba *klaidą*. Analitinis požiūris, tiesmukai perkeltas į kasdienį lygmenį, reikalauja skirti loginius (mokslinius) ir ne loginius (ne mokslinius) elementus. Fenomenologinis požiūris reikalauja nuskaidrinti *racionalumo, subjektyvumo* ir *natūraliosios nuostatos* santykio komponentus.

Analitinės sociologijos kaip specifinės natūralistinio empirizmo rūšies, samprata grindžiama apriorine *analitinio realizmo* analogija. Matyt, neatsitiktinai, t.y. nuosekliau įsisąmoninant minimos analogijos epistemologinio pagrindimo nepakankamumą, *analitinės sociologijos* samprata susiejama su *mechanizmo* samprata (Hedström, Swedberg 1998; Demeulenaere 2011). Viena vertus, analitiškumas leidžia aiškinimą dalinti į „paskirus elementus“ fiksuojant jų savitumą, statusą, funkcijas. Kita vertus, sudaro galimybę apibrėžti jų tarpusavio sąryšius, o ypač pagrindinį „priežasties-padarinio mechanizmą“, ir nustatyti šio mechanizmo funkcionavimo dėsnius (Hedström, Swedberg 1998; 99–200). *Mechanizmo* samprata, kiek ji siejama su siauresnio techninio pobūdžio kriterijų aibėmis, teikia galimybę supriešinti realistinę *racionalaus objektyvumo* normą, *tik-faktiškumų* sritį, ir irrealią *subjektyvaus racionalumo* normą kaip tik diskursyvią, interpretacinę, vaizduotės, subjektyvių prietarų sritį.

Jei šią sąsają – *analitinės sociologijos* ir *mechanizmo* – palygintume su *fenomenologinės sociologijos* sąsaja, kreipiančia į *objektyvią subjektyvių prasminių struktūrų* analizę, matytume, kad šiųdviejų metodologijų tikslai aiškiai skiriasi. Nesiskiria tik priemonės, kuriomis remiantis siekiama, rodos, labai skirtingų tikslų. *Analitinė sociologija* laikoma, kaip teigia steigėjai, „ne manifestu“, kuriuo remiantis artikuliuojami kitokie, lyginant su ne analitinėmis kryptimis, būdai, o pastanga nuskaidrinti (analitiškai) teorinius ir epistemologinius principus, kurie sudaro

bet kokį sėkmingai įgyvendinamos sociologijos, o ir mokslo, pagrindą:

„Analitinė sociologija turėtų siekti apibrėžti tinkamų (angl. *sound*) epistemologinių ir metodologinių principų, pagrindžiančių visus anksčiau artikuliuotus ir patikimus sociologinius atradimus, aibes. Analitinės sociologijos tikslas yra nuskaidrinti pagrindinius epistemologinius, teorinius ir metodologinius principus, nuo kurių esmingai priklauso tinkamo aprašymo ir aiškini- mo išsklaida.“ (Ten pat.)

Jei pripažinsime, kad nuskaidrinti epistemologinius, teorinius ir metodologinius principus, nuo kurių esmingai priklauso tinkamo aiškini- mo arba/ir aprašymo išsklaida, yra pagrindinis ir analitinės, ir fenomenologinės metodologijų uždavinys, turėsime aiškintis, ar ir kuo iš esmės skiriasi *analitinių faktų* ir *fenomenologinių faktų* sampratos, *aiškinimo* ir *aprašymo* būdai, jūdviejų požiūris į racionalumo formų ir tikrovės santykį.

Analitinei sociologijai būdinga *supriešinimo* nuostata randasi iš šios krypties „socialinės padėties“ ypatumų. Bendrojoje mokslo struktūroje ji užima stabilią „viduriniojo lygmens“ padėtį. Vadinamieji *vidurinio* arba *mikro* lygmens priežastingumo modeliai, arba „mechanizmai“ labai griežtai skiriami, viena vertus, nuo *plačios apimties teorijų*, kita vertus, nuo *interpretacinio* arba *fenomenologinio* pobūdžio *aprašymų*. Vidurinėsios padėties ypatumai verčia sutelkti dėmesį į *formaliųjų loginių sąvokų* tikslinimo (juk nuo šio tikslinimo priklauso vadinamųjų empirinių faktų *tikrumas*) klausimus.

Analitinė sociologija priklauso empiristinei *aksiominių sąvokų* tikslinimo kryptčiai: *idealiųjų sąvokų* tikslinimo, arba aiškini- mo, rūšiai, apimančiai tik *pačių sąvokų tęstinumo*

kintamuosiuose bei kitose *įtsumo* procedūrose idėja, atsiribojančia ne tik nuo *eidietinės mentalinių procesų teorijos* (ir, atitinkamai, *aprašomojo tikslinimo* betarpiška intuicija įžvelgiamose esmėse), bet ir sąlygiškai susiaurintos aprašomosios *fenomenologinės sociologijos* idėjos.⁵⁹ Tarp Carlo Hempelio formuluotų „adekvatumo sąlygų“ analitinei kryptčiai svarbiausios yra *analitinio įtsumo* (loginio aiškinimo tvarkos, kuri apima bent vieną dedukciškai būtiną nomologinį teiginį arba „dėsnį“ ir reikalauja empiriškai tikrinti aiškinamojo teiginio argumentus; žr. Schmid 2011; 136–7) sąlygos. Analitinė sociologija, jausdama eideitinių mokslų poreikį, šliejasi prie „itin išplėtotų senųjų eideitinių disciplinų, tokių kaip matematinės disciplinos, ypač geometrija ir aritmetika“ (Husserl 1983; §71).

Formalūs supriešinimo bruožai išryškėja netgi pavadinimuose. Analitinė teorija turi būti *aiškinamoji*, priešingai nei *diskursyvi*, *interpretuojanti*, *aprašomoji* teorijos. Priežastingumo mechanizmų nustatymo požiūriu, *aiškinimas* supriešinamas su *bet kokia kita* sociologine veikla: „Šiuolaikinės socialinės teorijos tendencija, kaip vakardienos „parsonsizmo“, yra suteikti vardus, šiuos vardus pervardinti ir aprašyti, o ne aiškinti“ (Hedström, Swedberg 1998; 1). *Aiškinimas* laikomas vieninteliu kriterijumi, vertu empirinės disciplinos *vardo* (!). Nors sociolo-

gija ir apskritai socialiniai mokslai yra empiriniai mokslai, papildomai *akcentuojamas* „empirinės socialinės teorijos“ (Rueschmeyer 2009; 1) pavadinimas nurodant tris būdingus – 1) teorinių stebėjimo taisyklių, 2) numatymo pasitelkiant hipotezių aibės konstravimą, 3) tęstinio ir sistemingo mokslinės informacijos kaupimo (ten pat; 4-5) – požymius.

Analitinės sociologijos, įvardijančios reikšmingus *aiškinimo*, *skaidymo* ir *abstrahavimo*, *tikslumo* ir *aiškumo*, veiksmo komponentus (Hedström 2005; 1), pagrindinė užduotis, kuri priešpriešinama *didžiosios teorijoms* ir *eklektiško empirizmo*, įskaitant paviršutinišką *kintamųjų analizę*, formoms (ten pat), yra *išnarstyti* ir *abstrahuoti*: „Išnarstyti (angl. *dissect*), kaip čia vartojame šį terminą, – tolygu sudėtinę visybę išskaidyti (*decompose*) į sudedamąsias dalis ir veikas, o paskui įtraukti į akiratį (*to bring into focus*) tai, ką laikome esmingiausiais elementais“ (ten pat; 2).

Kalbant apibendrintai, *analitinė krypttis* orientuojasi į idealiųjų mokslinių konstrukcijų, siejamų su relevantiška moksline problema, lygmenį. Maxo Weberio sociologijos analitinis pagrindas yra *idealieji tipai* (Hollis 1987; 185), o ankstyvojo Talcotto Parsonso – *elementariųjų sąvokų schema*. Abi šios analitinės programos sėkmingai panaudojamos šiuolaikinėse analizėse.⁶⁰ Taigi santykis

⁵⁹ Mūsų analizė remiasi fenomenologinės redukcijos tradicija tik tiek, kiek tai būtina norint įgyti aiškų vidinio-laiko sąmonės supratimą“ (Schutz 1967; 43–4).

⁶⁰ Kaip aiškina Martinas Hollis, T. Parsonso teorijos centre yra „elementarusis veiksmas“, arba „racionalus pasirinkimas kartu su socialiniais parametrais“. Nors Parsonsas, kaip teigiama, konstruoja *bendrają teoriją*, tačiau *elementarusis veiksmas* yra tinkama euristinė analitinės metodologijos priemonė (Hollis 1987; 134–5; taip pat žr. Hedström 2005). Analitinę kryptį tenkina kompromisas tarp *individuo* ir *socialinės struktūros* (idealiųjų racionalios elgsenos tipų ir holistinio struktūrinio

tarp *išnarstymo* ir *abstrahavimo* analitinėje tradicijoje yra „pagrindinis“ santykis. Pagrindinis dėmesys, skiriamas būtent šiai racionalumo problemos atkarpai *teoriniame lygmenyje*, aiškiai užgožia racionalumo *relevantiškumo sveiko protavimo lygmenyje* problemą. Fenomenologiniu požiūriu, *analitinio realizmo* kaip *empirinio mokslo* priešlaida⁶¹ yra *nepakankamai realistinė*:

„Socialinio veiksmo teorija turi išsaugoti subjektyvų požiūrį iki pilniausiojo laipsnio, jei tokia teorija nenori prarasti pagrindų, tiksliau, nuorodos į socialinį kasdienio gyvenimo ir patyrimo pasaulį. Subjektyvaus požiūrio išsaugojimas yra vienintelė, bet pakankama, garantija, kad socialinė tikrovė nebus pakeista pramanytu neegzistuojančiu pasauliu, kurį konstruoja kuris nors mokslininkas“ (Schutz 2011b; 34).

Analitiškai stiprus *skirties* tarp *teorinių* racionalumo konstrukcijų ir *praktinio* racio-

lumo konstrukcijų kasdienybėje akcentas nereikalauja, kaip, sakykim, fenomenologinės metodologijos grindimo atveju, kad kiekviena *mokslinio žmogaus veiksmo modelio* sąvoka būtų konstruojama taip, kad būtų suprantama *sveiko protavimo interpretacijos* lygmenyje tiek patiems veikiantiems asmenims, tiek ir jų partneriams (Schutz 1962; 44).

Abi minimos – analitinė ir fenomenologinė – tradicijos artikuliuoja santykį tarp *racionalumo* ir *socialinio veiksmo*. Abi jos pripažįsta, kad socialinių mokslų paskirtis yra tirti *socialinį veiksmą*: „*Socialiniai* mokslai tiria *socialinį veiksmą*“ (Hollis, Smith 1990; 71; kursyvas mano). Klausimas tik tas: ar ir kaip sprendžiamas, pirma, atotrūkio tarp idealaus modelio ir aktualaus pasaulio *galvosūkis* ir, antra, ar ir kaip nuskaidrinami socialinės tikrovės prasmingumo struktūrų

modelio), paremiantis socialinės sistemos *pusiausvyros* teoremą ir pernelyg nesureikšminantis *subjektyvumo* komponentų. Šiuo aspektu paminėtini du momentai. *Pirma*. Kaip korektiškai pažymi Hollis, *subjektyvios prasmės* idėja yra labai neapibrėžta: apima įvairiausių sąmoningų, ekspresyvių ir tik reflektivių veikų būdus. *Antra*. Pastangos subjektyvias prasmes rekonstruoti objektyviai yra bendroji socialinių mokslų metodologijos problema, tačiau Martinas Hollis šią problemą (*bendrają* socialinių mokslų ir filosofijos problemą), kažkodėl sieja tik su tariamai „neišspręsta hermeneutikos problema“: bendras nepasitikėjimo hermeneutika socialinių mokslų srityje šaltinis, anot jo, yra tas, kad „prasmės“ idėja yra pernelyg įvairi ir neapčiuopiama (Hollis 1987; 75). Kalbant tiksliau, hermeneutinės Peterio Wincho koncepcijos (Winch 1990) išvada yra pernelyg neapibrėžta: nėra neutralaus, objektyvaus, išorinio kriterijaus, kuriuo remiantis vertintina *tikrovė* (angl. *reality*) ir *racionalumas* (angl. *rationality*). (Ten pat; 87.) Pridurtina, kad hermeneutika jokiū būdu neveda į reliatyvistinę aklavietę. Kad ir šios dvi skirtingos kryptys. *Pirma*, aprioristinė: Michaelas Friedmanas siūlo reliatyvizmo ir objektyvizmo įtampą spręsti remiantis J. Habermaso *komunikacinio racionalumo* koncepcija (Friedman 2001; 93). *Antra*, fenomenologiškai grindžiama hermeneutika susilaiko, kiek tai įmanoma, nuo iš anksto postuluojamo apriorizmo: a) apie tai, kokias prasmes veiktėjas priskiria savo veiksams, supratingai kalbėti galima tik apibrėžus patį veiksmą; b) norėdami tinkamai apibrėžti veiksmą, turime detalai tirti veiksmą konstituojančius procesus; c) veiksmą nuo kitų išgyventų patyrimų skiria specifinis dėmesingumo aktas: prasmė yra specialus būdas, kurį subjektas dėmesingai nukreipia į savo patyrimą, ir būtent tai iškelia patyrimą į veiksmo lygmenį (Schutz 1967; 215).

⁶¹ Ar galima teigti, kad *patyrimo teiginiai* yra ne logiški, ne racionalūs, o „tik receptai“? „Visiškai ne!“ (Schutz 2011b; 20; *šauktukas autoriaus*).

laipsniai? Ši dvigubą klausimą, turėdamas mintyse pirmiausiai analitinius uždavinius, tinkamai formuluoja Martinus Hollis:

„Iš kur mes žinome faktą, kad yra racionalūs veikėjai, apibrėžiama prasme?

Klausimas meta iššūkį idealiųjų-tipinių modelių, kuriais remdamiesi siekiame suprasti realų pasaulį, vartojimui. Kodėl darome prielaidą, kad veikėjai yra tobulai racionalūs, jei mes žinome, kad tokie jie nėra? Galima paviršutiniškai paneigti šią problemą. Tai galima padaryti akcentuojant subjektyvų elementą naudingumo teorijoje ir racionalaus pasirinkimo teorijoje: kol visi veikėjai visada daro tai, kas jiems atrodo geriausiai kalbamuju metu, ir nėra ko daugiau pridurti. Bet aš tikiuosi kvestionuoti šią minties kryptį, pabrėždamas, kad racionalumas apima daugiau, negu subjektyvų nuoseklumą. Kitas pasiūlymas būtų akcentuoti laipsnį, kuriuo visi veiksmai paklūsta taisyklėms (arba tam, ką veikėjas laiko taisyklėmis), ir šiuo aspektu visada yra racionalūs. Tikiuosi parodyti pakankamą priežastį, kuri neleistų taisyklėms absorbuoti veikėjų. Taigi, mano požiūriu, čia susiduriame su tikru galvosūkiu: atotrūkiu tarp idealaus modelio ir aktualaus pasaulio.“ (Hollis 1987; 186)

Idealusis modelis analitinėje sociologijoje grindžiamas „*analogija* tarp mokslinio stebėtojo ir veikiančiojo asmens įprastoje kasdienėje veikloje“. Skiriamasis šios analogijos bruožas yra tas: orientuojantis į sistemingos mokslinės atrankos procedūras rekomenduojama suskliausti *sveiko protavimo interpretacijas* kaip netikslus ir atsitiktinius kasdienio pasaulio „teorinius receptus“. *Relevantiškas santykis* tarp teorinio racionalumo ir prakti-

nio racionalumo prasminių struktūrų darosi vienpusiškas, o kalbant griežtai, abejotinas arba nebūtinasis.⁶²

Tai reiškia, kad padidėja tikimybė, jog *objektyvios* socialinių mokslų kategorijos gali būti įtraukiamos į analizę kaip, kasdienybės pasaulio atžvilgiu, nenuskaidrintos, *natūralistinės*, prielaidos; kaip *kultūros vertybės* arba *analitiniai vienetai*, sudaromi remiantis teoretiko postuluojamais *faktiniais teiginiais*. Fenomenologinė nuostata reikalauja *suskliauti* ne tik kasdienio pasaulio *tikrumą* (tikrovę *kaip* tikrovę), bet ir socialinio mokslo prielaidų, teiginių bei sąvokų *tikrumą* (*aprioriškumą*).

Siekiant nuosekliau eksplikuoti *fenomenologinius racionalumo reiškinių* aspektus, svarbu sukonkretinti dviejų tarp savęs susijusių lygmenų – *metodologinio* ir *istorinio* (esminių pokyčių socialinių mokslų metodologijos istorijoje) – aspektus. Jei atotrūkis tarp *idealaus modelio* ir *aktualaus pasaulio* pripažįstamas kaip *bendroji* analitinės ir fenomenologinės metodologijų problema, reikia nušviesti ir skirtingus sprendinius, ir bendrus sąlyčio taškus (bendri reikalai kartais suartina, bent jau ne visada atitolina). Pastangos atsižvelgti į *pilną konkretumą* socialinėje tikrovėje neatsiejamos nuo pastangų suprasti *racionalumo* ir *subjektyvumo* sąryšius. (Čia plačiau išskleisime jų *tarpusavio santykio*, o kitame poskyryje – *subjektyvumo analizės*, problemas.)

⁶² Jei tik ir kai tik *faktas* apibrėžiamas kaip empiriškai verifikuojamas *teiginys* apie reiškinį remiantis *konceptinės schemos* terminais (Parsons 1949; 41), paskesnis šios *koreliacijos* tikslinimas darosi abejotinas ir netgi „gana pavojingas“ (Schutz 2011b; 9).

Racionalumas yra *socialinės* kilmės terminas, glaudžiai susijęs su kitais panašiais – supratingumo, nuovokumo, samprotavimo, planavimo, projektavimo, konstravimo, įžvalgumo, įmatymo (nuo Maxo Weberio *minties eksperimentų* iki Johno Dewey *draminių skirtingų veiksmo krypčių vaizduotėje pakartojimų*) – socialinės kilmės terminais, implikuotais įvairiuose kasdienio gyvenimo patyrimo sluoksniuose: „Atskirti racionalumo klausimą nuo daugelio gretutinių problemų – gana sunki užduotis“ (Schutz 1996; 7).

Tai gana sunki užduotis visų pirma dėl to, kad *kasdienis racionalumas* pasirodo ne kaip statiškas, o kaip dinamiškas fenomenas. *Kito žingsnio* fenomenas: „Mes sustojame ir mąstome tik tada, kai darymo seka yra pertraukiama; problemos formos suskaidymas verčia mus sustoti ir repetuoti alternatyvius – už, apie, tiesiog – būdus, kaip siūlo mūsų ankstesnis susidūrimų su šia problema patyrimas“ (Schutz 1996; 17).

Sociologinė *racionalumo* termino kaip *parengiamosios koncepcinės schemos* paskirtis yra eksplikuoti racionalumo fenomeno

savisklaidą pačiame socialiniame pasaulyje, atpažinti praktinio racionalumo dalykus *dabartiškumo lauke*. Fenomenologiniu, arba taikomuoju (čia aptarta prasme), požiūriu, ši užduotis reikalauja *dėmesingumo* reflektuojant kiekvieną akimirką praėjusius dalykus „taip, kaip jie patys savaime egzistuoja“ (Husserl 2005; 27). Vadovaudamiesi Edmundo Husserlio *pirmojo autentiško pažinimo žingsnio* parengiamaisiais aprašymais (Husserl 2005; §5, §6), galime tarti: lemiamoje pradžios vietoje turime išsiskverbti giliau (ten pat; 21). Išsiskverbti – lygu pripažinti, kad racionalumo evidencija, skleisdama idėjos lygmenyje, *diferencijuojasi*.

Sąvokų formavimosi tikslumas taikomajame *mentaliųjų procesų esmių* moksle jokių būdu nėra „laisvo pasirinkimo“ ir „loginės technikos“ dalykas, kaip pažymi Edmundas Husserlis. Sąvokų formavimosi tikslumas įrodomas betarpiškoje konkretumo, turinčio abstrakčius įvairių rūšių momentus, intuicijoje (Husserl 1983; §74 [164–5]). Tai *tikslumas pačiose per-prantamose esmėse*, kurių komponentai visapusiškai priklauso nuo savitų provincijų prigimčių.⁶³

⁶³ *Tikslieji mokslai ir grynai aprašomieji mokslai* dera, bet negali užimti vienas kito vietos: kad ir kaip būtų išplėtotas tikslusis idealiųjų pagrindų mokslas, šis mokslas negali įgyvendinti pirminių ir teisėtų grynojo aprašymo uždavinių (ten pat; §74). Šis klaidinantis judesys, – kai *tikslusis idealiųjų pagrindų mokslas* užima *konkrečiosios eidetikos* mokslų vietą, – būdingas analitinei sociologijai ir gausiems metodologiniams jos vediniams: „Kai kurių pagrindėjų nuomone, racionalumas nurodo į logiškumą. Profesorius Parsonso apibrėžimas yra vienas pavyzdys, o nuoroda į Pareto ne loginio veiksmo teoriją – kitas. Kalbant apie mokslinę racionalaus akto sąvoką, teikiama nuoroda į logikos sistemą. Tačiau kasdienio patyrimo lygmenyje tradicinė logika negali suteikti reikiamų ir laukiamų paslaugų. Tradicinė logika yra sąvokų, grindžiamų tam tikromis idealizacijomis ir apibendrinimais, logika“ (Schutz 1996; 16). *Analitika* ir *fenomenologija* dera, jei tik neužima viena kitos vietų. Kaip tik todėl reikia skaidrinti santykį tarp, viena vertus, *aprašymo* bei *aprašomųjų sąvokų* ir, kita vertus, *nedviprasmiškų apibrėžimų*, arba *tikslųjų apibrėžimų*, siejamų su *idealiomis sąvokomis*, o taip pat eksplikuoti paralelinį santykį tarp *aprašomųjų* ir *aiškinamųjų mokslų* (Husserl 1983; 165).

Analitinė sociologija, praleisdama *santykių*, taigi ir *supratimo*, lygmenį, teikia palankių šansų visų pirma *objektyvaus racionalumo* analizei: „Mūsų tikslas yra suprasti, kaip pokyčiai priežastinių sąlygų kintamųjų lygmenyje koreliuoja su pokyčiais padarinių analizės lygmenyje“ (Ylikoski 2011; 164). Neatsitiktinai šie modeliai, ypač statistinės analizės, kartais vadinami „parengtais receptais“, kuriais remiantis galima aiškinti iš principo viską, kuo tik esame suinteresuoti, – ir visai nesvarbu, kokie kompleksiški būtų socialiniai procesai (Hedström 2005; 104–5); nesvarbu, ar tai abstraktūs, ar konkretūs atvejai (Fararo 2011).

Analitinė paradigma, kuri istoriškai formuojasi, kaip teigiama, nuo ketvirtojo iki aštuntojo dvidešimtojo amžiaus dešimtmečių, – tai *postklasikinės* sociologijos teorijos era, turinti du pagrindinius „post-klasikus“, T. Parsoną ir G. Homaną (Fararo 2011; 99–100). Kad ir kaip skirtųsi minėtų dviejų „postklasikų“ metodologiniai *holizmo* ir *individualizmo* modeliai, juos jungia siekis objektyviai analizuoti specifinius *optimizacijos* procesus. Tiek platesnės apimties *analitinių vienetų* struktūrinės diferenciacijos, – socialinių sistemų kaip ypatingos organinės rūšies individų, *superego* (Parsons 1982; 130), tiek siauresnės apimties *analitinių vienetų*, – individualių *interesų* ir *normų*:

„Socialinių sistemų integracija yra normatyvinės kultūros rezultatas. Tai yra, socialinė sąveika gali būti koordinuota, nes normos ir vertybės stabiliai apibrėžia ir rutiniškai paremia fiksuotų veikėjų interesai“ (Parsons 1982; 115).

Jei tik ir kai tik *natūralistinė prielaida* laikoma *aktualia pradžia* (racionalumo ir tikrovės santykio atžvilgiu), aprioriškai postuluojuama moderni *sąmonės progresyvumo* kryptis sistemingai produkuoja naujus elementariusius organiškiosios rūšies, *objektyviojo racionalumo*, vienetus: „Socialinė sistema yra diferencijuota sistema, struktūriškai reikšmingų komponentų atžvilgiu“ (Parsons 1991; 77). T. Parsonso *postklasizmas* pažeidžia *klasikinius* paties T. Parsonso teorijos komponentus. Nors klasikinė sociologija sudaryta iš dviejų pagrindinių metodologinių ir epistemologinių komponentų, *aiškinimo* ir *supratimo*, postklasikiniame variante lieka tik *aiškinimas* ir tik *objektyvus racionalumas* (kad ir kokios būtų ankstyvojo Parsonso analitinės schemos pretenzijos): Parsonsas išplėtoja savo teoriją remdamasis Durkheimo ir Weberio metodologijomis, tačiau nutildo kai kuriuos esminius šių klasikų įnašus, „kartais visiškai ignoruodamas klasikines temas“ (Hilbert 1992; 1).

Kaip kad *scientizmo* nuostata, būdinga *loginio pozityvizmo* filosofijai ir *loginio empirizmo* metodologijai, ilgainiui integruojama į minimalistinę *natūralizuotos epistemologijos* normą,⁶⁴ taip ir T. Parsonso *objektyvaus*

⁶⁴ Kad ir kokia būtų loginio pozityvizmo dogmų kritika postpozityvizmo laikotarpiu, ji išsaugo *scientizmo* dogmą. Quine'o *epistemologinis natūralizmas* pažeidžia Quine'o *scientizmo* standartus. Viena vertus, Quine'o *scientizmas* neigia, kad yra arba gali būti teisėta, kognityviniu požiūriu, filosofija, kuri yra *nepriklausoma* nuo gamtos mokslų, – vadinasi, draudžia postuluoti filosofinius teiginius arba dar-prieš, arba pra-lenkiančius gamtos mokslus. Tačiau paties Quine'o *epistemologinis natūralizmas* yra filosofijos dar-prieš gamtos mokslus pavyzdys (plačiau apie tai žr. Moser, Yandell 1996).

racionalumo nuostata integruojama į post-klasikinę tendenciją, ignoruojančią *subjektyvaus racionalumo* dimensiją. Kaip postklasikinę būklę taupiai, bet tiksliai apibendrina Normanas Denzinas: „Sociologai faktiškai sukuria subjektą, strategiškai vartodami tekstinę medžiagą, kurios paskirtis – atgyvinti subjektą rašytojo tekste“ (Denzin 1992; 20).

Racionalaus subjektyvumo dimensija darosi ne funkcionali vyraujant objektyvistiniam – „privilegiuoto objektyvių išraiškų vartojimo“ (Garfinkel 2005; 10) – požiūriui. Išryškėja esminis skirtumas tarp *fenomenologinės* ir *analitinės* sociologijų požiūrių į sąvokų formavimąsi. Pirmuoju atveju *empirinės evidencijos* klausimai neperžengia metodologinių relevantiškumo, subjektyvumo ir adekvatumo klausimų ribų, o sąvokų formavimo problemos siejamos tik su idealiu teoriniu pasauliu. Kaip teigia analitinio realizmo prielaidos, teorinės sąvokos, socialinį pasaulį gali pasiekti *tiesiogiai*. Kaip tik todėl, kaip akcentuoja T. Parsonsas, svarbu yra *ne metodologija* ir *ne epistemologija*, o *sistemingas santykis su bendrąja mokslinės teorijos sistema* (Parsons 2011; 42).

Fenomenologiškai grindžiamoje metodologijoje racionalumas yra *problema*, į kurią *orientuoja*, taigi ragina *skaidrinti*, minimas terminas. Racionalumas yra „tik neadekvati koncepcinė schema“, kuri, mokslinio socialinio pasaulio stebėjimo metodologijos ir epistemologijos požiūriais, vis dėlto yra kertinė (Schutz 1996; 7). Analitinėje metodologijoje racionalumas yra „adekvati koncepcinė schema“, sukonstruota pagal sėkmingiausio gamtos mokslo, fizikos, teorinį modelį (Parsons 1949). Racionalumo kaip *mokslinės/loginės sąvokos* taikymo amplitudė smarkiai plečiasi: juk analitinės socialinių mokslų metodologijos *prielaida* (*prie-taras*, tikslesniu, *taikomuoju*, požiūriu) yra ta, kad „individas“ ir „visuomenė“ racionalėja, arba modernėja.

Plečiasi būtent *teorinio* racionalumo termino taikymo amplitudė. Čia reikia tikslinti: *ne racionalumo teorija* suformuoja modernų racionalios *kapitalistinės ekonomikos tipą*, o, priešingai, pastovus antrojo pagreitis reikalauja visa apimančios racionalizacijos *būtina kryptimi*; Weber 1978; 71), *siaurėjant* galimybėms pačioje visuomenėje artikuliuoti kitokio pobūdžio supratingumo kriterijus, o ne tik idealųjį *instrumentinio racionalumo* tipą.⁶⁵

⁶⁵ Racionalaus pasirinkimo teorijos (*ne tokio racionalaus* pasirinkimo teorijos jas pavydžiai vadina racionalumo atstovėmis siaurėjančios visuomenės *vaizdiniui*) viena vertus, rafinuotai detalizuoja vėberišką *priežastingumo* dimensiją mikroskopiniame lygmenyje, kita vertus, sąmoningai atsiriboją nuo kitos vėberiškos – *prasmingumo* racionalaus veiksmo analizėje – dimensijos. Racionalaus pasirinkimo teorija sociologijoje, kaip teigia šiuolaikiniai šios teorijos lyderiai, mažai dėmesio skiria „psichologiniam modeliui, atsirandančiam iš individualaus veiksmo“ (Coleman, Fararo 1992; x). Siaurėjant *visuomenės* fenomeno prasmei (jos prasmę išsekina trijų išorinio, chronologinio, laiko ekspertizų – *verifikacijos, falsifikacijos, natūralizmo* – kriterijai) kitą pirmą kartą užveriamos durys į *iki-predikatinę* prasmų konstituavimo kasdieniame pasaulyje sferą. Pagrindinę klasikinę teorinę problemą, *prasmės problemą*, kaip komentuoja etnometodologė Anne Rawls (Rawls 1992; 228), Jamesas Colemanas visiškai pra-leidžia (brūkšnelis čia ne atsitiktinis: „praleisti“ – vienas iš daugelio *etnometodologinių metodų*). Apsiribodami *tik objektyvaus racionalumo* analize (tiesa,

Scheminiu požiūriu, išryškėja šiuolaikiškas atvirkščio proporcingumo „dėsnis“: juo daugiau supratingumo teorijoje, tuo mažiau racionalumo praktikoje; juo daugiau racionalumo praktikoje, tuo mažiau supratingumo teorijoje. Taikomoju požiūriu, teorinio racionalumo „esti per daug“. Štai kodėl „mažiau racionalumo yra daugiau racionalumo“, kaip teigia tiksliai Jono Elsterio knygos *Protas ir racionalumas* išvada:

„Modernios Vakarų visuomenės persmeltkos racionalumo. Šiuo aspektu, ir tik šiuo aspektu, galima kalbėti apie racionalumą, veikiau apie piktnaudžiavimą racionalumu, kaip specifiską Vakarų, arba modernų, fenomeną. Šiuo atžvilgiu optimalių sprendimų ieškojimas aprašytas kaip jatrogeninis.⁶⁶ Tam tikra prasme galime tarti: „mažiau yra daugiau““ (Elster 2009; 67–8)

Teorinis racionalumas, netgi kaip parengiamoji konceptuali schema, kurios paskirtis

yra apčiuopti racionalumo savisklaidą kasdieniame gyvenime, gali neatitikti *praktinio racionalumo* schemų, kuriose galioja ne *loginio* (grindžiamo *idealizacijomis* ir *apibendrinimais*) pobūdžio, o *atsitiktinio* pobūdžio teiginiai⁶⁷. Metodologinė šios skirties svarba darskart kreipia dėmesį į nepaprastai sudėtingą klausimą: kaip, remiantis objektyviomis, teorinio pobūdžio, priemonėmis galime gebėti atpažinti *iš esmės kitokį atsitiktinių teiginių* pasaulį, kuriame, kitaip nei pirmajame, daugybė „pertrūkių“, „subjektyvių šuolių“, „praleidimų“, „prieštaravimų“? *Konstruktivioji analitika*, kaip tiksliai šią kryptį vadinna Haroldas Garfinkelis (2002), atsitiktinių teiginių *nepastebi*, nors, kiek ji nuosekli, ir *mato*. Analitinės sociologijos atskaitos pradžia, teorinio konstrukcionizmo požiūriu, yra gerai artikuliuota, stabili ir iš principo vengia *metodologinio radikalizavimo*.⁶⁸

išsaugodami nominalų analitinį subjektyvumo komponentą), racionalaus pasirinkimo analitikai prieina prie ne itin originalios išvados, gerai žinomos dar prieš Maxą Weberį: „<...> visi žmonės visais laikais yra būtybės, kurios remiasi vien tik „instrumentinio racionalumo“ terminais“ (Archer, Titter 2000; 5).

⁶⁶ Wiener J. 1998. „Managing the Iatrogenetic Risks of Risks Management“, *Risk, Health, Safety and Environment* 9: 39–82.

⁶⁷ Logikų tyrimai nurodo indeksinių išraiškų ir indeksinių sakinių požymius, kuriuos atskleidžia atskaitos (dėl to, kad jos esti socialiai organizuotų jų vartojimo galimybių bruožai). Husserlis kalba apie išraiškas, kurių prasmės negali suprasti klausytojas, jeigu jis nieko nežino ar nenumano apie išraiškos vartotojo biografiją ir jo ketinimus, ištarimo aplinkybes, ankstesnę pokalbio raidą, specifinį konkrečios ar potencialios sąveikos tarp išreiškėjo ir klausytojo santykį (Garfinkel 2005; 9–10).

⁶⁸ Fenomenologiniu požiūriu, sunkiausia yra pati pradžia, t.y. *metodiniai svarstymai*, kuriems trūksta pirminio „patogaus pasitikėjimo“. Nėra taip, tariant Husserlio žodžiais, kad naujas laukas tiesiog driekiasi prieš mūsų akis, apimdamas reljefiškai išsiskiriančias duomenų aibes, kurias mums tereikia pasiekti pasinaudojant užtikrinta galimybe padaryti šiuos duomenis mokslo objektais, įskaitant metodą, būtent kuris ir *leidžia tęsti* darbą. Šiuo atveju tai, kas *nežinoma*, yra to, kas *žinoma*, horizontas: kiekviena metodinė pastanga pradedama nuo to, kas duota; bet kokia paskesnė metodo raida pradedama nuo esamo parankinio metodo; tereikia sukonkretinti specialiuosius metodus, kurie derėtų su jau duotais ir fiksuotais bendrųjų mokslinių metodų tikrinimo būdais... *Kaip visa tai skiriasi fenomenologijoje* (Husserl 1983; 148): netgi jau išplėtotų metodų atvejais čia trūksta patogaus pasitikėjimo, kurį įprastai remia *daugybė sėkmingų, patvirtinamųjų, taikomųjų* pastangų ir pripažintuose moksluose, ir kasdienybės praktikoje (ten pat; § 63).

„<...> ne tiek sunku suvokti veikiantį asmenį kaip analogišką mokslininkui, kurio žinojimas yra principinė šio asmens veiksmo determinantė tuo mastu, koku aktuali veiksmo raida atliepia stebėtojo, kuris, anot Pareto, „turi gilesnį aplinkybių žinojimą“, lūkesčius“ (Parsons 1949; 58–9).

Pirmasis fenomenologiškai grindžiamos metodologijos žingsnis yra *pasitikrinimo* (reikia skirti nuo *patikrinimo*, būdingo pozityvistinėms, bet nebūtinai visoms analitinėms, metodologijoms) klausimas. Tai ypač aktualu svarstant *fenomenologinius racionalumo problemas* bruožus. Preliminari skirtis yra aiški nuo pačios pradžios. *Racionalumas*, kalbant griežtai, yra *pagrindžiamoji* mokslinio stebėjimo lygmens kategorija ir, atitinkamai, *taikomoji* metodinio lygmens priemonė. O *racionalumo problema* yra pagrindžiamųjų kategorijų ir taikomųjų priemonių *modifikacijos* ir *apribojimo* reikšmingose praktinio racionalumo struktūrose *tikslinimo problema*.

Tai, kas reikšminga, yra *racionalumo* ir *socialinės tikrovės* problemų *sąryšingumas*: tokie skirtingi filosofai, kaip Williamas Jamesas, Henri Bergsonas, Johnas Dewey, Edmundas Husserlis, Alfredas Northas Whiteheadas, sutaria dėl to, kad kasdienio gyvenimo sveiko protavimo žinojimas yra nekvestionuojamas, bet visada kvestionuotinas pagrindas, kuriuo tyrimas *prasideda* ir kuriame *vieninteliame* šis tyrimas gali būti įgyvendinamas (Schutz 1996; 71).

Vadinasi, mokslininkas, kurio specialioji *kognityvinė nuostata* reikalauja metodiškai „atsisieti“ nuo sveiko protavimo kontekstų, svarstydamas *racionalumo*, o galiausiai tikrovės *kaip* tikrovės, problemą turi būti pasirengęs – *tikrovė esti pa-kraščiuose* (Schutz 1962; 207) – pereigai „atgal prie daiktų“ kasdienėse gyvenimo-pasaulio struktūrose. „Pirmojo metodinio principo“ (Husserl 2005; 19), kuris randasi *paruošiamojo darbo* horizonte, nuosekliai skleidžiant „normuojantį metodinį evidencijos principą“, aki-ratyje yra *metodologinė gairė*, kurią Edmundas Husserlis vadina „galima tarpine pakopa“ (ten pat; 20), arba „są-ryšingumu“, skirtinu nuo samprotaujančio asmens postuluojamų „sąlygų“, nuo kurių priklausytų visų kitų daiktų pažinimas (Husserl 1983; 150). Pirmojo metodinio principo idėja, kurios paskirtis yra eksplikuoti sistemingą *autentiškų pažinimų* tvarkos pavidalą, orientuoja į, viena vertus, *predikacijų* ir, kita vertus, to, kas išvelgta *ikipredikatyviai*, santykį.⁶⁹

Esminis fenomenologinio pa-grindimo *dinamiškumas* reikalauja *metodologinės radikalizacijos*. *Pasitikrinti* – tolygu į dienos šviesą iškelti *reflektyvų fenomenologijos są-ryšį su pačia savimi* (Husserl 1983; §65 [149–151]). Pirma, šioji procedūra, kai ja vadovojamasi naiviai, visų pirma padeda išvelgti naują provinciją, įgyti bendrosios praktikos ją įmatant,

⁶⁹ „Kadangi mokslai siekia predikacijų, kurios tobulai ir akivaizdžiu tikslumu (*Anpassung*) išreiškia tai, kas yra išvelgta ikipredikatyviai, tai, savaime aišku, reikia pasirūpinti ir šia mokslinės evidencijos puse. Turint galvoje kasdienės kalbos nestabilumą, daugiareikšmiškumą ir nesirūpinimą išraiškos tikslumu, būtina net ten, kur šios kalbos išraiškos priemonės jau yra visuotinai naudojamos, imtis iš naujo grįsti reikšmes, pasirūpinant pirmąpradžiu orientavimu į moksliskai susiformavusias išvalgas ir fiksuojant jas tose reikšmėse. Ir šitai įtraukiame į mūsų nuo šiolei nuosekliai normuojantį metodinį evidencijos principą.“ (Husserl 2005; 19)

apčiuopiant ir analizuojant, iš dalies susipažįstant su duomenimis. Antra, mokslinė pačios procedūros esmės, duotybių funkcionavimo būdų, išvalgų ir aiškumo sąlygų bei padarinių refleksija į dienos šviesą iškelia *esminių fenomenologijos sąryšingumą su pačia savimi* kaip *metodo savityrą* aiškumo, išvalgos, išraiškos ir kitais panašiais atžvilgiais. *Pasitikrinimo*, arba *metodologinės radikalizacijos*, bruožas, kaip pabrėžia Husserlis (tai svarbu čia svarstomo *metodologinio testinumo* tarp filosofijos ir sociologijos požiūriu), taikytinas visiems metodologiniams tyrimams, susijusiems su fenomenologija, – kad ir kaip toli išsiplėstų jų ribos (ten pat).

Remiantis Alfredo Schutzo *Refleksijomis relevantiškumo problemos klausimu* (Schutz 2011c; 93–199) pridurtina, kad fenomenologinės sociologijos savi-graža siekia pažinti *arčiausiąją tikrovę*. O tiksliau: arčiausiąją *savaime suprantamą* gyvenimo-pasaulio *relevancijų struktūrų* atžvilgiu. Šios savi-gražos paskirtis yra atpažinti ir aprašyti daugiafunkcinius relevantiškų gyvenimo-pasaulio prasminių struktūrų sluoksnius, *relevancijų*

struktūrų sąveikas.⁷⁰ Fenomenologinės analizės atskaitos pradžia yra *prasminių kontekstų vienetai* (angl. *units of meaning-context*; Schutz 2011c; 142).

Analitinėje sociologijoje *elementariųjų veiksmo schemų sąvokų aibės*, jei tik tiriama sistemingai, socialinę tikrovę atpažįsta *empiriškai tiesiogiai* (tai pamatinė *metodologinė prielaida*).⁷¹ Fenomenologinė sociologija, priešingai, atsisako „patogaus analitinio saugumo“, jau nuo pradžios įtraukdama epistemologiškai nepatogų *esminio nepažinumo* momentą, – kad galimybė išvelgti *daugiafunkcinius* prasminių kontekstų gyvenimo-pasulyje momentus, – apimant juos homogeniškais prasmių struktūromis, – susiduria su esminiais apribojimais. (Ten pat.)

Analitiniai faktai už-tikrina empiristiškai. Fundamentali analitiškai grindžiamos sociologijos tezė yra ta: norint pagrįsti visuomet *tarpiską žinojimą*, reikia jį grįsti *betarpišku patyrimu*. Čia žinojimas *natūralistiškai* tapatinamas su patyrimu. Empiristiškai grįžti prie daiktų – tolygu pagal išorinius požymius atpažinti moksliskai tiriamus faktus kuo la-

⁷⁰ Plg.: „Čia pirmą kartą mūsų tyrimų akiratyje pasirodo paskesnė kitų skyrių tematika. Tiksliau, faktas, kad laukas, tema, horizontas ir relevancija turi visiškai kitokią struktūrą tuomet, kai į ją žvelgiame subjektyviai (t.y. kalbamojo subjekto požiūriu), ir tuomet, kai į ją žvelgiame objektyviai (t.y. stebėtojo požiūriu). Šio skirtumo priežastis yra kontrapunktinė mūsų asmenybės ir paties mūsų sąmonės srauto struktūra. Gyvenimas *vienu ir tuo pačiu metu* įvairiose tikrovės sferose, įvairiose sąmonės įtampose, *attention à la vie* būsenose, įvairiose laiko dimensijose, sąveikaujant skirtingiems mūsų asmenybės lygmenims (skirtingiems anonimiškumo ir intymumo laipsniams), kontrapunktiškai artikuliuojant temas ir horizontus, susijusius su kiekvienu šių lygmenų (įskaitant ir šizofreniškus *ego* pavyzdžius) – visa tai yra *vieno bendro fenomeno – relevancijų struktūrų sąveikos – raiška* (Schutz 2011c; 101; kursyvas autoriaus).

⁷¹ Dauguma filosofų, kaip pažymi Donaldas Davidsonas, pradėdami Descartes'o prielaidomis, tvirtina, kad visas pažinimas grindžiamas duomenimis, *betarpiškai duotais* individualiam protui. Tačiau *betarpiškumo* prie-laida, kuri yra bendra ir Descartes'ui, ir britų empiristams, – kad tik tai, kas esti *betarpiškai* prieš-priešiais, proto pažįstama *tiesiogiai, be iš-protavimų*, – yra problemiška (plačiau žr.: Davidson 2004; 3–18).

biau apribojant tyrimų lauką (Durkheim 2001; 19). Tai sugrįžimas prie *betarpiško patyrimo* įprasta prasme, bet jokiū būdu ne sugrįžimas prie pačių daiktų. *Daiktai* nėra *tik* daiktai, „priklausantys“ gamtai (natūrai), *tik* empiriškai aktualūs reiškiniai (Husserl 1983; 36). Sugrįžti prie pačių daiktų – lygu sugrįžti prie apodiktinių principų, „<...>“ prie esmei būdingų bendrybių ir būtinybių, kurios garantuoja fakto susiejimą su jo racionaliais pagrindais, su jo grynos galimybės pagrindais, sykiu jo sumokslinimu (logizavimu). Taigi mokymas apie grynąsias galimybes „savaimė“ yra pirmesnis už mokymą apie tikrovę ir tik jis daro pastarąją apskritai galimą kaip mokslą“ (Husserl 2005; 90–1).⁷²

Nuoroda į eidetinę sferą – tai nuoroda į aprioristinį fenomenologijos pobūdį, taikytiną kasdienybėje: „Joks kubas negali būti mažomas be esminių savo bruožų. Visos kitos kokybės ir tiriamo konkretaus objekto požymiai yra ne esminiai. <...> Taigi eidetiniai tyrimai nagrinėja ne konkrečius realius daiktus, o galimai įsivaizduojamus daiktus“ (Schutz 1962; 114). Fenomenologiniai faktai – tai *relevancijos* (sąmonė yra *ko nors* sąmonė). Būdingus atžvilgius kaip „tikrus faktus“ konstituoja daugiasluoksnė gyvenimo-pasaulio struktūra. Natūralioje nuostatoje, – kultūros

patyrimo aplinkose, tarp partnerių ir porininkų, – mes konstituojame sąryšius įvairiais šios aplinkos objektų, kurie daro mums įtaką, kaip ir mes jiems, *atžvilgiais*.

Čia tikrinimas apima daugybę papildomų priešdėlių: pa-tikrinimas, per-tikrinimas, už-tikrinimas, pa-tikrinimas, į-tikrinimas ir pan. (Jei apsiribotume *tikrinimu*, pakaktų *racionalumo* kaip *verifikacijos* postulato, kuris galioja tik grynajame teoriniame lygmenyje.) Fenomenologinius faktus sudaro priešdėlių *at-skaitingumas* prasminių tikrovės struktūrų atžvilgiu. Priešdėlių *panaudojimas* (kalbant taisyklingai, *vartojimas*, bet *reflektyvus*) kasdienėje socio-loginėje veikloje yra esminis reiškinys (Garfinkel 2005; 1). Kalbant nerišliai (kaip įprasta praktikos, o ne teorijos logikoje), *tikr*-ovės akcentai konstituojami matomai, bet nepastebimai. Vadinamųjų *atsitiktinių teiginių* raiška nėra, kaip gali atrodyti, netvarkinga. Veikiau priešingai, šie teiginiai „<...>“ daro veiklą pastebimai-racionalią-ir-referuojamą-dėl-praktinių-tikslų, t.y. „atskaitingą“ (ten pat).

Kai postuluoju pastovias tyrimo sąlygas, kurios apima „pagrindines“ teorines racionalumo kategorijas, įskaitant *elementariausias*, siejamas su vadinamąja *racionalumo norma*,⁷³ pagrindžiame *tik teorinio stebėjimo*

⁷² Kaip pabrėžia Dorion'as Cairns'as, „Husserlio filosofinį mąstymą didele dalimi motyvuoja dvi antipatijos. Viena iš jų yra nepasitenkinimas sąvokų, teiginių, teorijų neskaidrumu. Kita – nepasitenkinimas įsitikinimais, kurių jis kruopščiai neištyrė savo stebėjimais“ (Cairns 2002; 219).

⁷³ Kaip teigia analitinės sociologijos pirmtakas, ankstyvasis Talcottas Parsonsas, paprasčiausia ir labiausiai paplitusi samprata yra ta, kuri apibrėžia specifinį *normos*, susijusios su *priemonių-tikslų* santykiu, tipą (kai tikslas pripažįstamas kaip duotas, netiriant racionalumo, arba „supratingumo“, dimensijų šio tikslo atžvilgiu): „Veiksmas yra racionalus, kiek siekia tikslų esamos situacijos sąlygomis, remiantis priemonėmis, kurios, tarp prieinamų veikiančiam asmeniui, labiausiai tinkamos siekiant tikslų dėl priežasčių, kurios yra suprantamos ir verifikuojamos pozityvaus mokslo.“ (Parsons 1949; 58).

parametrus, nesvarstydami galimų šio lygmens *modifikacijų* susiduriant su *socialinio pasaulio patyrimo stebėjimo* lygmenimis. Kitaip sakant, prarandame galimybę *tikslinti* (*analitinis tikslumas* – nelygu *fenomenologinis tikslumas*; *analitiniai faktai* – nelygu *fenomenologiniai faktai*) šį lygmenį, remiantis *kitais* patyrimo socialiniame pasaulyje lygmenimis. Nebus per daug pakartoti: radikali metodinė *są-ryšingumo* kaip tik *galimos tarpinės pakopos* nuostata skirtina nuo pastovaus *sąlygų / prielaidų* postulato:

„Tai, kas priimta kaip neabejotina duotybė, tampa problema, – teorine, praktine, emocine, – kuri turi būti formuluojama, analizuojama ir sprendžiama. Visos problemos kyla iš pagrindo, duoto kaip neabejotinas pagrindas (pastarasis tikrąja šio žodžio prasme tampa abejotinu [„*fragwürdig*“]). Problemų sprendinius sudaro transformavimas, – remiantis abejotimo procesu, – to, kas tampa abejotinu, į kažką naujo, kas dabar savo ruožtu pasirodo kaip neabejotinas pagrindas“ (Schutz 1996; 117).

Tikrinimas, analitiniu požiūriu, vengia *sangrąžinių* priešdėlių (*metodologinio radikalizavimo*) ir akcentuoja išorinę, struktūrinę, teorinę racionalumo problemos dimensi-

ją.⁷⁴ *Tikrinimas / verifikacija* loginiame pozityvizme pasitelkiamas kaip *prasmės teorijos įrankis*. Tiksliau, kaip struktūrinių *prasmės objektyvumo* sąlygų, orientuojantis į formaliuosius *objektų-struktūros* indikatorius, grindžiamus *konstrukciniais apibrėžimais*,⁷⁵ artikuliuojamas: „Carnapo grynai struktūriškai apibrėžtų aprašymų konstrukcijų paskirtis yra parodyti, kad visos mokslo sąvokos (netgi introspekcinės psichologijos) turi tikrai objektyvias prasmes būtent šiuo atžvilgiu“ (Friedman 2000; 119).

Ne tik moksliskai, bet ir ideologiškai reikšminga pozityvistinė *prasmės teorija* – tai, kalbant metaforiškai, du kartus aštresnė geležtė už atšipusias *epistemologiją* ir *metodologiją* (tai momentas, kai *filosofijos istoriją* siekiama pakeisti *mokslo filosofija*). Pozityvistinio tikrinimo, turinčio sisteminių pačios mokslo raidos pagrindą ir pagrindines sąvokas, paskirtis – ne tik ir ne tiek *verifikacinės procedūros* (argi kas nors procedūriniame amžiuje, pakeitusiame proto amžių, gali išsiversti be procedūrų, ypač ekspertinių, geriausiųjų tarp blogiausiųjų?), kiek *demarkacija* tarp *mokslo* ir *ne mokslo*. Tai visų

⁷⁴ Plg. Rudolfo Carnapo „išorinę“ ir Otto Neuratho „vidinę“ analizės dimensijas. Kaip pažymi Thomas Uebelis, Neurathui, kuris, anot Uebelio, išplėtoja *natūralistinės filosofijos* alternatyvą loginio pozityvizmo atžvilgiu, daro išpūdį Carnapo gebėjimas abstrahuotis nuo visų subjektyvių patyrimo elementų ir nuoseklus pažinimo struktūrizavimas remiantis loginėmis matematinėmis priemonėmis. Tačiau netgi paties Carnapo teigimu, *jau nuo pradžios* Neurathas pabrėžia, kad kalbos fenomenai yra įvykiai *pačiame pasaulyje*, o ne tai, kas nurodo į pasaulį *iš išorės* (Uebel 1992; 72). „Išorinei“ dimensijai besąlygišką pirmenybę teikia T. Parsonsas: kad ir kiek būtų įtraukiama sveiko protavimo („vidinio“) patyrimo, didžioji dauguma pastangų pasiekti intelektualiai išbulintus „racionalumo“ formuluotes remiasi *mokslinio supratimo analogijomis* (Parsons 1949; 58).

⁷⁵ *Konstrukcinės sistemos* paskirtis – žingsnis po žingsnio tvarkyti objektus taip, kad objektai kiekviename lygmenyje būtų konstruojami iš objektų, priklausančių žemesniems lygmenims. Pereinamumo principas užtikrina, kad visi konstrukcinės sistemos objektai yra netiesiogiai konstruojami iš pirmojo lygmens objektų. *Pagrindiniai* objektai formuoja sistemos *pagrindą*. (Carnap 2003; 6)

pirma *klasifikacinė nuostata*. Nepavykusios pastangos eksplikuoti skirtumą tarp *mokslo* ir *ne mokslo*, kaip primena Larry Laudanas, „<...> ir nustešina, ir šiek tiek sutrikdo filosofų kartą, kuri yra įsitikinusi, kartu su Quine'u, kad „mokslo filosofijos kaip filosofijos pakanka““ (Laudan 1996; 23).

Šios sistemos „pagrindų“, „pagrindinių“ sąvokų „ir t.t.“ (t.y. metodo, kuris leidžia tęsti darbą, pereinant „iš to, kas žinoma, į tai, kas nežinoma“) procedūros nušlifuoja objektyvaus racionalumo dimensiją vis labiau atsiribodamos nuo subjektyvumo sprendinių pačiame socialiniame pasaulyje.⁷⁶ Šiuo aspektu tarp *loginio pozityvizmo* ir jį pakeitusio *epistemologinio natūralizmo* yra esminis panašumas. Tai *scientistinis kryptingumas*, labiausiai sekuliarizuota – reikantiškų subjektyvumo struktūrų atžvilgiu – norma. Šią normą, kaip *natūralizmo* akligatvį, tiksliai apibūdina kritinis racionalistas Karlas Popperis: loginio pozityvizmo kriterijų struktūroje sutampa *patikrinamumas* (angl. *verifiability*), *prasmingumas* ir *mokslinis pobūdis* (Popper 1963; 40).

Verifikacinės loginio empirizmo procedūros tiksliai apima tik loginę teiginio arba sakinio formą. Loginį empirizmą domina visų pirma tikslūs „būdai“, o turinio, įskaitant *patyrimo sąvokas*, eksplikavimas –

mažiau: „Tikslus būdas, kuriuo empirinis žinojimas (sic; angl. *empirical knowledge*) susiejamas su patyrimu (angl. *experience*), yra pagrindinis klausimas“ (Hempel 2001; xvii). Svarbu yra formalūs būdai (metodologijos, metodikos, modeliai), mažiau svarbu – *empiriškumo* ir *patyrimiškumo* esminiai panašumai ir skirtumai (jei tokių esti).

Fenomenologiniai faktai – nelygu *analitiniai faktai*. Analitikoje sąvokos laikomos *duotybėmis*. Jų paskirtis – kaip gero ekskursijos vadovo: griežtai laikantis logikos tvarkaraščio ir vadovaujantis atitinkamomis procedūrinėmis taisyklėmis prieiti prie *tik faktų* (dar prieš kelionę orientaciškai sužymėtų logikos žemėlapyje). Fenomenologijoje trūksta *aiškaus pirminio* sąvokų ir jų požymių *ryšio patyrimo*, tačiau čia intuityvesni *metodologinės radikalizacijos*, arba *savi-grąžos* akiračiai, kurių aktualiame ir potencialiame laukuose žingsnis po žingsnio randasi mūsų mentalinių veikų atrinktų elementų ryšiai bei sąryšiai:

„Moksliniai pasaulio aspektai – ne natūralūs, o dirbtiniai. Mokslinis faktas yra konstrukcija, išvesta iš natūralių daiktų, igyvendinant procedūrą, Schelerio vadintą „mokslinė redukcija“. Mokslinių faktų veiksniai yra simboliai, kurie įgyja specifinį turinį tik mokslinių apibrėžimų būdais. Tai nereiškia, kad mokslas nagrinėja

⁷⁶ *Subjektyvaus racionalumo* dimensija racionalistiškai pakeičiama *objektyvaus racionalumo* dimensija. Antroji dimensija gyvenimo-pasaulio struktūrų tiesiog nepasiekia ir negali pasiekti. *Miestas*, kaip liudija puikus Alfredo Schutzo teikiamas pavyzdys, yra vienas ir tas pats dalykas trimis asmenybių tipams: čia-buviui, svetim-šaliui, ir karto-grafui. Čia-buviui miestas turi savitą prasmę: mano gyvenimo miestas. Svetimšaliui – tai vieta, kurioje ji ar jis trumpiau ar ilgiau gyvena ir dirba. Karto-grafui – tai mokslo objektas, žemė-lapis (Schutz 1996; 10). Fenomenologiniu požiūriu, metodologinės *pereigos* iš vieno lygmens į kitą reikalauja, kad anksčiau nekvėstionuotos galimai objektyvistinės tyrimo prielaidos, kitą pirmą kartą turi būti kvestionuojamos (ten pat).

objektus ir įvykius, kurių nerandame natūralių faktų pasaulyje. Tai tik reiškia, kad mokslas nagrinėja tuos pačius objektus arba faktus remdamasis simboliu terminologija, skirtingais aspektais ir skirtingoje aplinkoje. <...>

Fenomenologiniai faktai, kalbant apie jų vienovę ir turinį, nepriklausomi nuo tų veiksmų, kurie nėra pagrįsti pačiuose daiktuose. O ypač jie nepriklausomi nuo juslinių suvokėjo funkcijų. Grynasis faktas, kurį gali pagauti eidetinė intuicija, lieka nepakitęs, netgi jei juslinės funkcijos aktualiai kinta arba įsivaizduojama, kad jos kinta.“ (Schutz 1966; 148)

Pagrindžiamas faktas – nelygu fenomenologiškai aprašomas faktas. Carlo Hempelio, galbūt pagrindinės *loginio empirizmo* (natūraliosios socialinių mokslų filosofijos) figūros, *racionalaus veiksmo* apibrėžimas, natūralistiniu (socialinio mokslo kaip gamtos mokslų *koreliato*) požiūriu, yra, bent iš pažiūros, nepriekaištingas: elementarus, išnarstytas ir parengtas abstrahavimo procedūroms: „Sakyti, kad veiksmas yra racionalus, – tolygu formuluoti empirinę hipotezę ir kritiškai ją tikrinti“ (Hempel 2001; 311). Šis, natūralistinės normos požiūriu, tobulas (tik formalus, tik hipotetiškas) apibrėžimas čia pat ir tuoj pat susiduria su racionalios mokslinės kalbos ir gyvenimo-pasaulio *tarpusavio santykio* iššūkiu: žinoma, kad *matomu, bet nepastebimu*.

Racionalumas, kaip tinkamai pažymi Carlos Hempelis, yra *santykiška* samprata: „Tai, ar konkretus veiksmas (arba sprendimas jį įgyvendinti) yra racionalus, priklauso nuo tikslų, kurių siekiama įgyvendinant šį veiksmą, ir relevantiškos empirinės informacijos, prieinamos sprendimo metu“ (ten pat). Žymiai sunkiau apibrėžti tai, kas yra

„relevantiška empirinė informacija“. Prireikia, jei tik norime būti apdairūs, „plačiosios“ sampratos: „Plačiąja prasme (angl. „broadly speaking“) veiksmas kvalifikuotinas kaip racionalus, jei, remiantis turima informacija, veiksmas siūlo optimalias perspektyvas siekiant tikslų“ (ten pat).

Platėjant racionalumo apibrėžimui plėtėja ir praktinio racionalumo atsargų kasdienybės pasaulyje apimtis. Kaip tik todėl „plačioji prasmė“ skirtina nuo „pilnumo prasmės“: jei *pirmoji* kvalifikuotina kaip *mokslininko-stebėtojo turima informacija* apie stebimo asmens turimą informaciją, tai *antroji* – kaip metodologinė rekomendacija, siūlanti iš vidaus aprašyti *pilnumo tipologijas*, o tiksliau, a) *relevantiško atžvilgius* ir b) *interesų horizontus* pačiame gyvenimo-pasaulyje:

„Gyvenimo-pasaulio patyrimas turi savitą verifikacijos stilių. Šis stilius randasi iš visų paskirų patyrimų harmonizacijos. Jį bendrai konstituoją relevantiško atžvilgiai ir interesų horizontai (galų gale, bet ne vien tik), kuriuos reikia eksplikuoti.“ (Schutz 1962; 136)

Analitinių ir fenomenologinių racionalumo sampratos aspektų aptarimas rodo: kad ir koks būtų nustatomas ryšys tarp *konceptualaus turinio* ir *socialinės aplinkos*, sociologija, jei ji siekia išsaugoti esminius ryšius su gyvenimo-pasauliu, negali ir neturi apsiriboti empirinio mokslo formalizmu (*tik faktiškumu*) ir tik teoriniu *a priori žinojimu*. Juk racionalumas, įtrauktas į klasifikacinę (*a priori*) rūšių struktūrą, randasi kaip *tik pavadinimas*, kaip „<...> tam tikra pretenzija, kuri kaip tik negali būti pateisin-

ta vien nurodant faktą, kuris tą pretenziją realizuoja“ (Husserl 2005; 15).⁷⁷

Pažymėtina, kad fenomenologinė sociologija jokiū būdu neatmeta *sistemiško socialinio pasaulio mokslinio modelio* konstravimo postulato: kad *subjektyvi* žmogaus veiksmo prasmė turi būti aiškinama remiantis *objektyvios* analizės priemonėmis (Schutz 1962; 43). Tačiau kartu pabrėžia: kasdienės sąvokos, kitaip nei *tikslios* (idealiu aiškinamuoju, o ne aprašomuoju) teorinės sąvokos, yra tik apytikrės ir tipizuojančios. Jei teorinė logika orientuoja į koncepcinės schemas „centrą“ ir iš jo išspinduliuojančias simetrijas, tai praktikos logika orientuoja į apytikriai konstituojamas tikrovės pa-kraščius, kurių atsitiktinę prigimtį teorija paprastai igno-ruoja. Vartojant Schutz terminus, ne tik ir ne tiek svarbu teorinė „*tiesos* arba *klaidos*“ antitezė, o „*panašu-nepanašu*“ („*tipiška*“ - „*netipiška*“) pereigos (Schutz 1996; 16).

Kasdieniam gyvenime svarbu subjektyvūs tikrovės pa-kraščiai, arba kitas-pirmas minties ir veiksmo žingsnis. Scheminiame teoriniame, kaip ir natūraliame gamtos, pasauliuose *prasminių relevantiškumo struktūrų* neaptiksime, nes *relevancijos* yra nuolat interpretuojamos, pa-rankinės ir at-rankinės žmogaus veiklos regionai (Schutz 1962; 5). Štai kodėl nebus per daug pakartoti turint mintyse šiuolaikinės socialinės teorijos nusigrėžimą nuo subjektyvumo analizės: „Analizė būtina reikalauja tirti subjektyvumą,

t.y. interpretuoti veiksmą ir veiksmo aplinką remiantis veikiančiojo asmens požiūriu“ (Schutz 1962; 34). Socialinių mokslinių konstrukcijų *adekvatumo* kriterijų reikia ieškoti *pačios socialinės tikrovės rankomis* konstruojamose racionalumo tipizacijose:

„Mes priename prie išvados, kad „racionalus veiksmas“ sveiko protavimo lygmenyje visuomet yra veiksmas nekvestionuojamoje ir neapibrėžtoje tipiško konstrukcijų struktūroje, kurios aplinkoje motyvai, priemonės ir tikslai, veiksmo kryptys ir personalijos laikomos savaime suprantamais dalykais. Juos savaime suprantamais laiko ne tik veikiantis asmuo, bet ir tiria, kad ir jos ar jo porininkas taip pat laiko savaime suprantamais. Šioje konstrukcijų struktūroje, formuojančioje neapibrėžtą jų horizontą, išsiskiria tik specifinės elementų aibės, kurios yra aiškiai ir ryškiai apibrėžtos. Sveiko protavimo racionalumo samprata remiasi šiais elementais. Taigi galime teigti, kad šiame lygmenyje veiksmai yra geriausiu atveju iš dalies racionalūs ir kad racionalumas turi daugelį laipsnių.“ (Schutz 1962; 32–3)

Atsižvelgiant į tai, kas pasakyta dėl *idealiųjų tipų* ir *praktinių tipizacijų* skirties, analitinis teiginys, laikytinas *bendraja filosofine antropologine teze*, – „Supratingos būtybės yra pažinios ir veikios; jos priima sprendimus ir įgyvendina intencionalius veiksmus“ (Brandom 2009; 141), – konkretintinas kaip *specifinė prasmės supratimo teorijos* (Schutz 1967; 215) gairė, kurios paskirtis yra nuskaidrinti skiriamuosius metodologinius empirinio tyrimo įgyvendinimo bruožus socialinių mokslų srityje. Esminis momentas yra tas: prasmės supratimo teo-

⁷⁷ Plg. su šiuolaikine klasifikacinių racionalumo pretenzijų būkle. Kai *protas* jo *vediniai* ir *kriterijai* tampa „tik pavadinimais“, gerokai palengvėja, kaip pažymi Richardas Bernsteinas, visų proto kritikų užduotis: galima retoriškai išjuokti visus, be išimties, mokslinio racionalumo kriterijus (Bernstein 1983; 61).

rija postuluoja *tęstinumą* abejomis čia nurodomomis *pažinumo* ir *veikos* – iš *teorijos* į *praktiką* ir iš *praktikos* į *teoriją* – kryptimis.

Vaizduotėje užrašę baisųjį metodologinį klausuką: „Bet kaip tai galima įgyvendinti?“ – turime pripažinti (kaip sveiko proto žmonės), kad bet kuriuo atveju *mokslinis* socialinio pasaulio pažinimas gali būti *tik netiesioginis*. Jei ir yra koks nors gyvas metodologinis *socialumo* kaip *inter-subjektyvumo* pažinimo momentas, tai tik *numanomas tarp-ininkas*, kurio tarpinė padėtis liudija, kad nėra jokių išankstinių pažinimo formulų, užtikrinančių atitinkamas (skirti nuo žodžio *tinkamas*) tikrumo pateisinimo procedūras. Viena aišku, kad turime, pirma, remtis *ikipredikatinio* socialinio pasaulio žinojimu, antra, neužmiršti, kad *gyvenimas* ir *mąstymas* yra du skirtingi dalykai, – kad mokslas yra *mąstymo* dalykas netgi tada, kai tiriamas dalykas yra *gyvenimas* (Schutz 1967; 240–1).

Metodologiniu požiūriu, svarbi yra padėtis (tos ar to, kurie *supranta*, *aiškina* ir *verčia*) „tarp“ mąstymo ir gyvenimo. Tai, žinoma, triviale tezė. Tačiau būtent *trivialumas* yra *socialinių mokslų* metodologijos (kalbant paprasčiau, etnometodologijos) akiratyje. Pažinimo tiltas tarp *kasdienio gyvenimo* ir *socialinio mokslo* pasaulių neturi tvirto pagrindo. Tačiau *ne-tarpiškas* tiltas nebūtinai nepereinamas. Reikšminga yra *tarpininko padėtis*, o ir menkiausi „tarp“ judesiai: jei *analitikui* svarbu teisingas samprotavimas, o *hermeneutikui* – teisingas gyvenimas, tai *fenomenologui* – teisinga pereiga. Bet kokie – filosofinis antropologinis, analitinis, herme-

neutinis, fenomenologinis – vertimo būdai turi jausti atsakomybę už sveiko proto supratingumo iš-vertimą į racionalumo kalbą.

Fenomenologinė „tarp“ padėtis nusako skirtį tarp *patyrimo* (*partikuliaraus*) ir *intuicijos* (*universalus*) momentų. Šitaip, kaip pažymi Husserlis, mes siekiame įveikti klaidinančią *mokslo*, suprantamo universaliai, ir *patyrimo mokslo* (plg. mums įprastą apibrėžimą: *socialiniai mokslai* yra *empiriniai mokslai*) *tapatinimą*. Šis tapatinimas, neigdamas grynai eidetinio mąstymo pagrįstumą, galiausiai prieina prie skepticizmo, kuris, kaip tikras skepticizmas, paneigia patį save teikdamas *anti-įrodymą*, grindžiamą tik partikuliariais būdais. Empiristinis skepticizmas negali remtis eidetinėmis išvalgomis (nes jas neigia). Todėl remiasi *indukcija* ir *tarpinių išvadų* aibėmis. *Tarpinių grandžių kompleksas* įgyja *universalijų teiginių* reikšmę, – nors tarpinių išvadų *tiesos* (nesvarbu, ar jos dedukcinės, ar indukcinės), kaip ir patys tarpinių įrodinėjimo būdų *principai*, nėra nei patiriami, nei, kaip reikalauja *patyrimo mokslas*, suvokiami (Husserl 1983; § 20 [37–9]).

Šios tarpinių grandžių sistemos skeptiškas prie-taras (anti-įrodymas) tampa empirinių mokslų prielaida. „Tikslųjų mokslų teorijų“ ir „griežtųjų metodų“, „apibrėžtų išsamiai-matematiškai“, visuma sudaro *visa apimančią suvokiamą prie-tarą* [vok. *Präjudiz*], kad daugybinėje aksiomų ir aksiominių sąvokų išsklaidoje *nebelieka nieko neapibrėžto* (ten pat; 163). *Aksiomų* sistema keičiama į *aksiomų formų* sistemą, *įvairiarūšiškumas* – į *įvairiarūšiškumo formas*, *dis-*

ciplina – į *disciplinų formas* (ten pat; 164). Šitaip apibrėžtas įvairiarūšiškumas susiduria su *tikslumo formuojantis sąvokoms* problema: aksiominės sąvokos turi būti paliudijamos *betarpiškoje intuicijoje*, kuri ir suponuoja *tikslumą pačiose apčiuoptose esmėse* (ten pat; 165).

Turint mintyse svarbų fenomenologijos ir sociologijos santykį pažymėtina, kad būtent *aksiomizmas* (*sociologijos* kaip *dėsnius nustatančio mokslo* bruožas), rodos, yra viena pagrindinių *sociologijos* ignoravimo tarp *fenomenologų* priežasčių: „Pirmoji fenomenologų karta tiesiogiai nesuinteresuota sociologinėmis problemomis“ (Ferguson 2006; 83). Dvidešimtojo amžiaus sociologijoje *aksiomizmas* klesti kaip *mokslinio pažinimo sociologijos*, arba *mokslo sociologijos* paradigma (etnometodologo Michaelo Lyncho vadinama „negatyviu precedentu“; Lynch 1993; 41), kurią sukuria Robertas Mertonas, modifikuodamas Karlo Mannheimo *žinojimo sociologiją* ir pritaikydamas ją *struktūrinės funkcinės* analizės reikmėms. Minėtoji mokslo sociologija ignoruoja *skiriamuosius* socialinio mokslo bruožus, kaip juos apibrėžia Schutzas remdamasis fenomenologine nuostata: objektyviai analizuoti subjektyvias žmogaus veiksmų prasmes (Schutz 1962; 43).

Po pozityvizmo griūties septintame dešimtmetyje randasi, ir „labai greitai“ (Halfpenny 1991; 213), *mokslinio žinojimo sociologijos*, kurios kritiškai išsiskverbia į *aksiomizmo* prielaidų laukus (ir ne tik socialinių mokslų) *iš vidaus*. Mokslinių laboratorijų darbinį gyvenimą iš vidaus stebintys

ir aprašantys sociologai iš esmės pakeičia racionalumo diskusijų akcentus: nuo *proto*, *pažinimo* ir *logikos* pereinama prie *konkrečių procedūrinių praktikų aprašymų*. Randasi (ko sunku buvo tikėtis loginio pozityvizmo viešpatavimo mokslo filosofijoje laikotarpiu) netgi „reflektyviosios lygybės“ – tarp *gamtos mokslų* ir *socialinių mokslų* (kaip abipusiškai *literatūrinės* ir *interpretacinės* veiklos) – tezė, kurią formuluoja pirmieviai epistemologiniai demokratai Bruno Latouras ir Steve'as Woolgaras (Latour, Woolgar 1979). Dėl „subjektyvumo“ akcentų griežtojo metodo šalininkų ilgą laiką kaltinti socialinės srities mokslininkai plačiai pritaiko „socialinio faktų konstravimo“ metaforą. „Konstrukcionizmas“, kaip komentuoja Michaelas Lynchas, parodo, kad „tikslieji mokslai“ irgi yra interpretacinė ir literatūrinė veikla, kad „autorius“, „teorija“, „gamta“ ir „publika“ yra tekstualumo hermeneutikos pratybų padariniai (Lynch 1993; 95).

Čia glaustai apibūdinti esminiai pokyčiai diskusijose dėl *racionalumo* sampratos ir *praktinio racionalumo* tyrimų yra palankūs ir analitinei sociologijai, ir fenomenologiskai grindžiamai metodologijai tuo, kad į dienos šviesą iškelia *racionalumo paradoką*, tiksliau, *racionalumo relevantiškumo* sveiko protavimo ir mokslinio protavimo lygmenyse problemą. Išaiškėja pagrindinė racionalumo reiškinų analizės, grindžiamos remiantis mokslinio racionalumo postulatu, yda. *Viena vertus*, juo labiau socialinio veiksmo pavyzdžiai yra standartizuoti ir juo labiau jie anonimiški, tuo didesnė subjektyvaus atitikimo tikimybė ir intersubjektyvios sąvei-

kos dermė. *Kita vertus*: kuo labiau veiksmo pavyzdžiai standartizuoti, tuo mažiau juos pagrindžiantys elementai gali būti analizuojami sveiko proto lygmenyje, remiantis racionaliomis išvalgomis (Schutz 1962; 33).

Šis paradoksas liudija, pirma, kad socialinių mokslų srityje ir gali stigti, ir nuolat stinga *metodologinio radikalizavimo* principų: kiek, žinoma, atsiribojama nuo filosofinių socialinių mokslų pagrindų. Metodologinė šio atsiribojimo implikacija yra *supratingumo lygmens* praradimas. Analiniame lygmenyje sveiko protavimo empirika laikoma tik faktiniais analizės *ištekliais*, jau duotais kasdienybės pasaulyje, o fenomenologiniame – tyrimo *tematika*, kuri teikia nuorodą į genezę, arba konstituciją:

„Husserlio terminas *genezė* nurodo į procesą, kurio metu žinojimas randasi sau-duoties „pradine forma“. O tai nesujie su faktiniais prasmės procesais, kurie randasi iš apibrėžto istorinio subjektyvumo“ (Schutz 1962; 104).

Analitinis faktiškumas (empirinis tikrinimas) – nelygu fenomenologinis faktiškumas (eidetinis pasitikrinimas). Atsižvelgdamas į *analitinius* tikslus (ten pat), fenomenologas sulaukia tikėjimą išorinio pasaulio egzistavimu. Šios technikos paskirtis yra pasiekti neabejotiną tikrumą, kuris yra už regimybės srities, – „atskleisti grynąjį sąmonės lauką“. Jei tik ir kai tik šis tikslas pasiekiamas galima grįžti atgal iš šios aprioristiškai

redukuotos sferos į kasdienę: jei kiekvieną empirinę determinaciją pastarojoje atitinka atitinkamas bruožas pirmojoje, galime būti tikri, kad mūsų atradimai redukuotoje sferoje išlaiko patikrinimą ir kasdienėje gyvenimo sferoje (ten pat).

Fenomenologiškai orientuota metodologija tvirtina, kad dėmesingo tyrėjo žvilgsnio nusipelną „bet kas ir bet kada“ (Garfinkel 2005; Garfinkel 2006), įskaitant esą atsitiktines „indeksines išraiškas“, kurių ilgą laikotarpį *adekvačiai neperprato* logikai, todėl rekomendavo jų „tiesiog nepastebėti“ (Garfinkel 2005; 9–10).⁷⁸ Pastangos suprasti socialinės tikrovės *pilną konkretumą*: kaip konstruojami mes-santykiai? – reikalauja tęstinių *kito pirmo karto* aprašymų: „Visada galiu tai įgyvendinti darkart“ (Schutz 1973; 38), „Kitą pirmąkart“ (Garfinkel 2005). Galima ir pakartoti: sveiko protavimo ir mokslininko konstruojamų *realybių* – pirmojo laipsnio konstrukcijų ir *antrojo* laipsnio konstrukcijų konstrukcijų – prasmės susitinka relevantiškų tikrovių *pa-kraščiuose*.

„Kur mokslininkas randa garantiją, kad jis steigia tikrą vieningą sistemą? Kur randami mokslininko įrankiai, kurių prireikia įgyvendinant šį sunkų uždavinį? Atsakymas yra tas, kad kiekviena socialinių mokslų sritis, kuri pasiekia teorinį raidos lygmenį, turi fundamentalią hipotezę, kuri ir apibrėžia tyrimo lauką, ir teikia vadovaujančius principus, kurių prireikia konstruojant idealiųjų tipų sistemą. Tokios fundamentalios hipotezės, pavyzdžiui, yra klasikinės ekonomi-

⁷⁸ Darkart atkreiptinas dėmesys į, rodos, paprastą, bet lemiamą *pradžios* momentą: „Privalome turėti mintyse, kad visos socialinio pasaulio interpretacijos turi pradėti veikiančio asmens subjektyviu požiūriu. Vadinas, negalime remtis „elementariuoju veiksmu“ kaip terminu, jei nesusiejame šio termino su subjektyvia prasme“ (Schutz 1996; 8–9).

kos utilitarinis principas, o modernioje ekonomikoje – ribinio naudingumo principas. <...>

Šiuose teiginiuose paslėptas vienas didelį nerimą keliantis klausimas. Jei socialinis pasaulis kaip mūsų mokslinio tyrimo objektas yra tik tipiška konstrukcija, kodėl reikia rūpintis šiuo intelektualiniu žaidimu? Mūsų mokslinė veikla, o ypač toji, kuri nagrinėja socialinį pasaulį, taip pat įgyvendinama remiantis tam tikru priemonių-tikslų ryšiu, – kad įgytume žinojimą išsivindami pasaulį, realų pasaulį, o ne tą, kurį sukūrė mokslininko malonė. Juk mes norime rasti tai, kas vyksta tikrame pasaulyje, o ne keleto rafinuotų ekscentrikų fantazijose.“ (Schutz 1964; 87)

Tikrinimas, nusikratęs priešdėlių, gali mesti drąsų iššūkį net sau pačiam: giliai panirti į pačią tikrovę (puikiai žinant, kad sausas iš jos nebeišlipsi!). Kitaip sakant, ne vadovauti mūšiu dėl kriterijų iš sausumos pozicijų, o nerti į patį sukurį: su-tapti su *kova dėl tikrovės*. Jei tik, žinoma, pripažinsime „preliminarių“ Williama Jameso, Edmundo Husserlio, Alfredo Schutzo *tikrovės* apibrėžimą, – „<...> kad yra skirtingos tikrovės, kuriose gyvename vienu ir tuo pačiu laiku“ (Schutz 1964; 88). Nėra tik atsitiktinumas, kad vienmatis, todėl neprilygstamai nuoseklus, pozityvistinis tikrinimas, perėjęs iš sausumos pozicijų į tikruosius filosofijos vandenį, galiausiai su-tampa su geriausia iš blogiausių, sociobiologine, *dabarties tikrove*, kurioje lieka *vienintelės tikros formos* (tereikia atidžiai atsigręžti į tikrovę) – *falsifikacijos* – procedūros. *Tiek* nuožmies, *kiek* liberalios.⁷⁹

Šitaip tikrinama tikrovė virsta patikrinta tikrove iki kito pirmo tikrinimo, kuris savo ruožtu virsta per-tikrinta tikrove iki kito pirmo pa-žangesnio tikrinimo... Štai kodėl mūsų užtikrintą epistemologinę gyvastį permelkia ne mažiau gyvas *tikrumą ribojantis* bruožas, kurį pozityviosios / analitinės filosofijos, šliedamosi prie minimalistinių kognityvinių normų, vadina „indukciniu netikrumu“ (angl. „*inductive uncertainty*“; Hempel 2001; 330), o fenomenologinės, aiškindamosi, iš kur išplaukia *grynosios* minimalistinės normos, – fundamentaliu rūpesčiu: „Iš šių pirminių lūkesčių kyla visi kiti“ (Schutz 1962; 228).

Iš to, kas čia pasakyta apie ne mažiau gyvą tikrinimo procedūrą dalyvį, (*ne*)*tikrumą*, darytina kartotinė, nes svarbi, išvada: reikia skirti *verifikaciją* ir *tikrinimą*. Jei pagrindinis *formaliojo konstrukcionizmo* (nuo loginio empirizmo iki analitinės sociologijos) kriterijus yra *verifikacija* (liet. *tikrinimas*), tai pagrindinis fenomenologiškai grindžiamos metodologijos kriterijus yra *pasitikrinimas* (bet koks šio sangražinio moduso vertimas į pozityvų yra beprasmiškas: blogesnis už esamą).

Kitaip nei analitiniai *abstraktaus teorinio lygmens* mokslai, panaudojantys statistines kreives bei matematinės formules ir orientuoti į racionalaus veiksmo „modelius“, fenomenologinės sociologijos tikrinimo kri-

⁷⁹ „Remiantis mano pasiūlymu, tai, kas būdinga empiriniam metodui, yra tam tikras būdas, atveriantis falsifikaciją bet kuriuo suvokiamu būdu kaip sistemą, kuri turi būti tikrinama. Jos paskirtis – ne išsaugoti neapginamų sistemų gyvastį, bet, priešingai, atrinkti tą, kuri, lyginamuoju požiūriu, yra tinkamiausia, – visas šias sistemas atveriant nuožmiausiai kovai dėl išlikimo“ (Popper 2002; 20).

terijai yra *nuosekliai taikomojo* pobūdžio. O tiksliau, taikytini ne tik racionaliaame teoriniame, bet ir „*visuose* socialinių mokslų analizės lygmenyse“ (Schutz 1996; 23; kursyvas mano). Sangražinė pasitikrinimo dalelytė reikalauja *tęstinės* metodologinės radikalizacijos.

Kalbant sociologiškai, metodologinė įtampa, kurią sukuria, *saviapmąstymo požiūriu*, radikalus racionalumo ir tikrovės pa-kraščių santykis, randasi iš pastangų supra-sti sudėtingą sąryšį tarp autentiško subjektyvaus veikiančiojo asmens požiūrio ir dirbtinio individualaus tipo, kuri konstruoja mokslininkas: „Mokslininkas turi klausiti, kokį individualios sąmonės tipą galima konstruoti ir kokius tipiškus minties turinius šiam tipui turime priskirti siekiant paaiškinti aptariamą klausimą kaip individualios sąmonės veiklos rezultatą supratingame santykiyje“ (Schutz 1964; 85).

Skirtini du preliminarūs, bet esminiai šio supratingumo momentai. Pirmasis, *relevantiškumo*, aspektas yra tas: „<...> niekada neprarasti sąlyčio su kasdienio gyvenimo pasauliu“ (Schutz 1964; 88). Antrasis, *adekvatumo*, aspektas yra tas, kad *tikrovę* sudaro *skirtingos tikrovės*: „Klaidinga laikyti esminiu mokslo bruožu tai, kad mokslas tiria tikrovę, – jei tikrovės modeliu laikome kasdienio gyvenimo pasaulį“ (ten pat). Šioji klaida (racionaliai teoriškai tįstantys *naiviojo empirizmo* tyrimų laukai) aukoja ne ką kita, o fenomenologinį *prasmės* komponentą, *fe-*

nomenologinį postūmį: „žingsnį *Kito* link“ (Husserl 2005; 134).⁸⁰

Analitinis, kaip ir *fenomenologinis*, samprotavimas, įgyvendinami esant tam tikrų idealybių – „ir t.t.“, „kitą pirmąkart“ – tvarkai: *pirmoji* rodo, kad tai, kas įrodyta *kaip pagrįsta*, ir paskui *išlieka pagrįsta*; *antroji* liudija, kad jei aš galiu tai įgyvendinti *pirmąkart*, galiu ir *kitą pirmąkart*, „Galiu padaryti darkart“ (Schutz 1966; 116). Analitinis ir fenomenologinis požiūriai *ir* tęsia, *ir* tikrina šių idealybių suponuojamas indeksinių tvarkų aibes, kalbant fenomenologiškai, „iki paskesnio pa-stebėjimo“ (ten pat). *Racionalumo postulatą* teigia, kad apibrėžti idealieji socialinio veiksmo tipai atrenka ir tipizuoja veiksmo elementus kaip *išvestinius* iš pagrindinės veiksmo schemas:

„Mokslas savo dispozicijoje neturi kitų metodų, o tik racionalius, ir, vadinasi, negali verifikuoti arba falsifikuoti tik atsitiktinių teiginių. Kaip teigėme, kiekvienas tipas, kurį suformuoja mokslininkas, turi indeksą, su-sietą su pagrindine problema. Pavyzdžiui, teorinėje sistemoje pripažįstami tik gryniesi racionalumo tipai“ (Schutz 1964; 87).

Jei *analitinis* požiūris artikuliuoja ir detalizuoja relevantiškas grynųjų racionalumo tipų metodologines procedūras iki elementariausių verifikacinių procedūrų (iki paskesnių pastebėjimų procedūrinuose lygmenyse), tai *fenomenologinis* požiūris, paisydamas racionalumo postulato teoriniame lygmenyje, vienu ir tuo pačiu metu kreipia dėmesį ir į tuos tyrimo lygmenis, kurie susi-

⁸⁰ „Šie sunkumai, – kaip priduria Husserlis, – kyla transcendentalinio svertimybės patyrimo aktų aiškinimo sferoje, jie kyla tuo mastu, kuriuo šiame patyrimo pasirodantis Kitas dar neturi prasmės „žmogus““ (ten pat).

ję su relevantiškumu, subjektyvumu ir adekvatumo postulatais kasdienio gyvenimo-pasaulio struktūrose. Tai yra minėtas „žingsnis *Kito* link“. *Relevantiškas* žingsnis: lyg ir banalu sakyti, kad *pirmas* žingsnis yra dar prieš *antrą* žingsnį.⁸¹ Kitaip nei *natūralus* ir *nestruktūrizuotas* (*socialinės struktūrizacijos* stokos požiūriu, „nerelevantiškas“) pasaulis, t.y. gamtos pasaulis, *socialinis pasaulis* turi *savitą prasmę* ir *relevancijų struktūrą* žmonėms, jame gyvenantiems, mąstantiems, veikiantiems (Schutz 1962; 5–6).

Galima ir atvirkštinė metodologinė tvarka, tačiau tai jau būtų santykio tarp *racionalumo* ir *objektyvumo* problema. Jei pirmuoju atveju esminis dalykas yra *veiksmo* epistemologija ir metodologija, tai antruoju – *juslinio suvokimo* epistemologija ir metodologija. Tai fundamentali perskyra tarp *socialinio veiksmo filosofijos* ir *sensualistinės filosofijos*. Nebus per daug pakartoti: esminė empiristinės *kaip* sensualistinės argumentacijos yda, kaip pažymi Edmundas Husserlis, yra ta, kad reikalavimas sugrįžti prie pačių daiktų yra painiojamas su reikalavimu patei-

sinti pažinimą remiantis patyrimu (Husserl 1983; 35).⁸² Minėta filosofinė skirtis taisyklinga ir sociologijoje: prasmė negali būti moksliskai pagrįsta be *pilnumo tipologijos*, kurią reikia skirti nuo *formų matematizacijos* (Schutz 1962; 138).

Jei pirmuoju – *racionalumo* ir *subjektyvumo* santykio – atveju epistemologo *mąstymo objektai* aprašomi remiantis *mąstymo objektų*, konstituojamų sveiko protavimo pasaulyje, pa-grindu, tai antruoju – *racionalumo* ir *objektyvumo* santykio – atveju mokslininko stebėjimo lauke trūksta relevantiškų subjektyvumo struktūrų; yra tik „objektyvūs“ elementai. Antruoju atveju didesnė tikimybė (nors nebūtinai: „Labai stebina, kad būtent ne gamtos mokslininkai tampa žavėjimosi mechanizmais aukomis“; žr. aukščiau Arono Gurwitsch'iaus citatą), kad bus nepaisoma intuityvios eidetinės išvalgos, – kad „antras“ (mokslinis) žingsnis kaip intakas išplaukia iš natūraliosios nuostatos, arba gyvenimo-pasaulio upės:

„Visas mūsų pasaulio žinojimas, tiek sveiko protavimo, tiek mokslinio samprotavimo, apima

⁸¹ Tai iki-predikatinis *pirminės steigos* momentas, kurį linkęs praleisti analitinis požiūris: „Tad čia būtų tam tikra supanašinanti apercepcija, bet kaip tik todėl jokiū būdu ne analoginis sprendinys. Apercepcija nėra sprendinys, nėra mąstymo aktas. Kiekviena apercepcija, kuria mes vienu žvilgsniu suvokiame ir pastebėdami sugriebiame (*mit einem Blick auffassen und gewahrend erfassen*) iš anksto duotus objektus, kaip antai iš anksto duotą kasdienį pasaulį, kuria tiesiog suprantame jo prasmę kartu su jo horizontais, intencionaliai nurodo atgal į tam tikrą *pirminę steigą* (*Urstiftung*), kurioje pirmą kartą konstituojamas panašią prasmę turintis objektas.“ (Husserl 2005; 137)

⁸² Empirizmas *patyrimą* (įprasta prasme) laiko tiesiog vieninteliu aktu, teikiamu pačių daiktų. Tai, ką „mes“, „moderniaja“ prasme, įprastai vadiname „patyrimu“, susiję tik su *natūralistine aktualybe* (ten pat; 36). Natūralistiškai, arba moderniai, mes siauriname ribas, supančias at-pažįstamus daiktus. Veiksmo filosofijos, kitaip nei sensualizmo filosofijos, požiūriu, svarbu skirtis tarp juslinio patyrimo ir betarpiškos „žiūros“ [*noein*] universalioje prasme: mes traktuojame skirtumus taip, kaip jie duoti intucijoje, nesiremami hipotetinėmis arba interpretacinėmis eksplikacijomis, nesiremami antikinių arba modernių teorijų perskaitymu (ten pat; 33).

konstrukcijas, t.y. abstrakcijų, apibendrinimų, formalizacijų, idealizacijų, būdingų atitinkamiems mąstymo organizavimo lygmenims, aibes. Kalbant griežtai, nėra tokių daiktų kaip faktai, grynų ir paprastų. Visus faktus nuo pačios pradžios atrenka iš universalaus konteksto mūsų protinė veikla. Todėl jie visada yra interpretuoti faktai: arba faktai, pasirodantys atsietai nuo konteksto dirbtinio abstrahavimo būdu, arba faktai, artikuliuojami specifinėje aplinkoje.“ (Schutz 1962; 5)

„Pirmasis“ žingsnis, formaliosios analizės požiūriu, yra keistas žingsnis: ne nuo idealių *mokslinio racionalumo modelių*, grindžiamų itin sėkmingų fizikos ir matematikos modelių principais, prie *juslinio suvokimo* pasaulio, bet nuo *žmogaus veiksmo* pavyzdžių (*tipizacijų* sveiko protavimo pasaulyje) prie specifinės *socialinių mokslų metodologijos*. Lyg ir banalu priminti, koks svarbus yra šis pirmas žingsnis: „Individualus sveiko protavimo žinojimas yra šio pasaulio *tipišku mo konstrukcijų* sistema“ (ten pat; 7; kursyvas mano – A. V.).

Darkart: *pirmas* žingsnis yra prieš *antrą* žingsnį. Jei pradėtume *antruoju* žingsniu, kuri mums perša *sensualistinę epistemologiją* ir *naiviojo empirizmo sociologiją* (neabejotinai *moderniojo solipsizmo* lyderės), filosofijos netrūktų: „empiriškai pilnai“ pasirodytų kito Aš, jos ar jo išgyvenimai, jų patiriamos apraiškos, kalbant apibendrintai, pasirodytų „empiriniai faktai“.⁸³ Fenomenologiškai grindžiama metodologija pradeda ne nuo antro, o nuo pirmo žingsnio: *intencionalumo tarpiskumo*, kuris kyla iš „žemiausio“

sluoksniu, sudarančio *sykiu čia* esančio vaizdinio pagrinda: „Tad turime reikalą su savotišku *sykiu-sudabartinimu* (*Mit-gegenwärtig-machen*), savotiška *aprezentacija* (ten pat).

Sykiu-čia apytikriai išvertę į sociologinę kalbą gauname: kultūros pasaulis nuo pradžios yra *inter-subjektyvus*. Metodologinė kultūros pasaulio re-konstravimo paskirtis – aprašyti ir analizuoti esmines *gyvenimo-pasaulio struktūras*, kurios *subjektyvumo* ir *intencionalių patyrimo struktūrų* formomis skleidžiasi „atviraime tipiškumų horizonte“ (Schutz 1962; 10). Fenomenologiškai grindžiama metodologija tiria *tipizacijų pačiame gyvenimo-pasaulyje* struktūras. Analizės pradžia, kalbant griežtai, yra dar prieš pradžią: „Kiek giliai turime prasiskverbti į atvirą tipiškumo horizontą?“ (ten pat).

Tvarkingai žengdami, taigi *nesvyruodami* (o juk pasitaiko, kai pradedame „nuo antro“), kartu su socialinės fenomenologijos pirmtaku galime tarti: socialinių mokslų dalykas yra *daug kompleksiškesnis*, negu gamtos mokslų dalykas, ir nuo pačios pradžios orientuoja į principus, kurie pa-grindžia žmogaus žinojimą kaip intersubjektyviai pasirodančio *kontrastuojančio poravimo* momentą: kaip *mano monadoje aprezentatyviai konstituojausi kita monada* (Husserl 2005; 142).

⁸³ Plg. su fenomenologiniu požiūriu: „Patyrimas yra originalo suvokimas (*Originalbewußtsein*) ir tikrai, kai patiriame kitą žmogų, sakome, kad Kitas stovi prieš mus *kūniškai* (*leibhaftig*). Kita vertus, šis kūniškumas visiškai netrukdo mums pripažinti, jog iš tikro pats kito Aš nepasirodo, nepasirodo jo išgyvenimai, pačios tos apraiškos, kurias jis patiria, nepasirodo nieko, kas sudaro pačią jo nuosavą esmę. Jei toks pasirodymas būtų įmanomas, jei tai, kas apibrėžia šio Kito nuosavą esmę būtų nesistogiškai prieinama, tai ji sudarytų vien mano paties esybės momentą, tad ir pats Kitas niekuo nesiskirtų nuo manęs.“ (Husserl 2005; 134–5).

Jei taikytume tik *kognityvinę nuostatą* (*bendrą* socialiniams ir gamtos mokslams), mūsų klausimas tikriausiai pabrėžtų procedūrinio kryptingumo ir darbo apimtis: kiek giliai *galime* prasiskverbti į atvirą tipiško horizontą, kai *neutraliai*, kaip gamtotyrininkai, įgyvendiname savo eksperimentus būtinai atsisiedami nuo filosofinio antropologinio lygmens?

Jei taikytume *fenomenologinę nuostatą*, akcentas nuo pradžios būtų filosofinis antropologinis: kiek giliai *turime* skverbtis į atvirus tipiško horizontus? Klausimas konkretintinas: ar ir kaip giliai reflektuojame racionalumo relevantiškumo sveiko ir mokslinio protų pasaulių susidūrimuose parametrus? Perskyra išryškina, viena vertus, *tik kognityvinio stebėjimo* ir, antra vertus, *socialumo* kaip *atsakingumo* už galimus savo veiklos padarinius dimensijas. Tiksliau, atsakomybės už racionalaus veiksmo modelių re-konstrukcijas (Schutz 1962; 7). Mažas re-konstrukcijos brūkšnelis rodo ne į sudaiktintas (dėl giminingų fonetinių sąskambių) konstrukcijas (kad ir „gipso kartono“), o į objekto konstitucijas, arba *sąmonės, daikto* ir *pasaulio*, pasirodant konkrečių reiškinių sandaroms, sąveikas.

Kaip apie šį mažą fenomenologinį brūkšnelį tikriausiai pasakytų Maurice'as Natansonas: „<...> pirmasis iššūkis, su kuriuo susiduria tie, kurie nori suprasti socialinę tikrovę, yra pastanga suprasti veikiančio asmens subjektyvumą, atpažįstant prasmę, kurią jai ar jam reiškia šis veiksmas kaip socialinio pasaulio ašis“ (Natanson 1962; xlv). Tai reiškia, kad, svarstant racionalumo

problema, į metodologinį akiratį įtraukiama pačios *socialinės tikrovės prigimties* koncepcija. Pirmas žingsnis – tai kasdienio gyvenimo pasaulio tipiško analizė: tai, kas patiriama aktualiame objekto suvokime, yra apercipiškai per-keliama į kokį nors kitą panašų objektą, suvokiamą kaip šio patyrimo tipą arba potipį (Schutz 1962; 8).

Ir dar svarbu neužmiršti to, ką užmiršta kai kurios postfenomenologinės sociologijos: kad racionalumo analizė yra ne tik *taikomosios fenomenologijos*, bet ir *teorinės sociologijos* sritis. Nuo pačios pradžios. Ne nuo antro, o nuo pirmo žingsnio. Kaip tik todėl fenomenologinė sociologija neatskirama nuo klasikinės sociologijos. Juk pagrindinis sociologijos uždavinys, tariant Maxo Weberio žodžiais, yra *suprasti tikrovės savitumą*: viena vertus, individualių įvykių ir reiškinių tarpusavio ryšius ir jų kultūrinę reikšmę, kita vertus, priežastis, kodėl šie įvykiai ir reiškiniai yra *tokie*, o ne *kitokie* (Weber 1949; 72). Tarp daugelio savitų *šiuolaikinės tikrovės*, arba *modernybės*, bruožų ypač išsiskiria *racionalumas*. Moderni visuomenė yra „išties unikaliai racionali“ (Brubaker 1984; 44). Taigi klausimas – irgi racionalus, arba modernus (o tai yra viena ir tas pat): ar galima ir kaip galima suprasti *savitus* racionalumo kaitos modernybėje, išties racionalių tikrovėje, bruožus?

„Tačiau ši visuomenė yra racionali tik tada, kai remiamės grynai formaliu požiūriu, arba tik „specifine ir ypatinga“ siaurai apibrėžta reikšme, kuri pašalina vertybines konotacijas, tradiciškai siejamas su žodžiu „racionalumas““ (ten pat; 45).

Taigi supratimo *išties unikaliai racionalių* modernybėje, arba tikrovėje, problema,

jei ne dilema, yra racionalių metodologinių kriterijų, tarp kurių mus itin domina *fenomenologiniai* ir *analitiniai*, kaitos – „senujų“ sunykimo ir „naujųjų“ radimosi – klausimai. Dabartinė diskusija *racionalumo* temomis daug aštriau kelia „mūsų“ racionalumo formų kaip užmaskuotų dominavimo formų konceptualaus gynimo klausimus (Steuerman 2000; xvi).

Viena vertus, modernėjanti *analitinė* racionalumo samprata darosi ir tikslesnė, ir konceptualiai rafinuotesnė. Galbūt dėl šios priežasties racionalaus pasirinkimo teoretikų, akcentuojančių *analitinį* pradą, jau nebaugina, kitaip nei prieš šimtmetį kita, *holistinės* kilmės metateorijos (kaip liberalų nebebaugina holistinės, perdėm demokratinės, teorijos). Kad ir kokia kompleksiška būtų veiksmo aplinka, išlieka elementarusis analitinis veiksmo vienetas: „Remiantis Parsonsu *individualaus veiksmo* sąvoka laikoma atskaitos pagrindu“ (Abell 1992; 184).⁸⁴

Talcotto Parsonso holistinių *teorinio racionalumo* apibrėžimų ir atitinkamų analitinių vedinių įtraukimas į šiuolaikinę analitinę sociologiją, kurioje akcentuojamas metodologinio individualizmo pradai, yra prieštaringas: aprašymo tikslumą individualiame lygmenyje siekiama pakeisti idealiųjų sąvokų, ateinančių iš abstrakčių prielaidų, „tikslumu“. Minėtas racionalumo paradok-

sas rodo, kad juo labiau socialinio veiksmo pavyzdžiai (čia: „individo“ ir „individualaus“ veiksmo sampratos) yra standartizuoti ir juo labiau jie anonimiški, tuo didesnė tikimybė, kad rasis specializuota ir sudėtinga mokslinė terminologija, kurios *episteminis* statusas bus įaugęs į postuluojamą, tačiau neeksplikuojamą lygmenį. Matomos, bet nepastebimos racionalumo *briaunos* natūralioje dienos šviesoje pasirodo tik tada, kai socialinės srities mokslininkas *nuosekliai konstruoja racionalumo modelius konkrečių sąveikų lygmenyje*:

„Norėdami nuskaidrinti, mes turime visų pirma nagrinėti pagrindinius mokslinių konstrukcijų bruožus ir jų santykį su socialinio pasaulio „tikrove“, – kaip šioji tikrovė skleidžiasi kasdienio gyvenimo sveiko protavimo mintyje“ (Schutz 1962; 33–4).

Dažnų prieštaravimų socialiniuose moksluose šaknys, kaip pabrėžia Schutzas, susijusios su *nemodifikuotu* sąvokų ir tipų taikymu tame lygmenyje, kuris skiriasi nuo sąvokų ir tipų, turinčių savo natūralią vietą (Schutz 1964; 84). Kitaip sakant, metodologiniu požiūriu, nuolat tyko pavojus: „Mes turime skirti, viena vertus, racionalias žmogaus veiksmų modelių konstrukcijas ir, kita vertus, racionalių žmogaus veiksmų modelių konstrukcijas“ (Schutz 1962; 44). Viena vertus, mokslas dažnai konstruoja

⁸⁴ Fenomenologiškai grindžiamai sociologijai, kaip minėta, svarbu *individualaus veiksmo racionalumas* (racionalumas, apibrėžiamas *subjektyviai*, veikiančio asmens požiūriu), kurio iš akių neišleidžia Maxas Weberis, o ką jau kalbėti apie Alfredą Schutzą. Ne be reikalo Brubakeris akcentuoja šį, rodo, paprastą teiginį: „Weberio moderniosios socialinės tvarkos racionalumo koncepcijos pagrindus sudaro individualaus veiksmo racionalumas. Kaip kad yra būdingi racionalumo apribojimai modernioje socialinėje tvarkoje, lygiai taip pat, Weberio teigimu, yra būdingi individualaus veiksmo racionalumo apribojimai“ (Brubaker 1984; 49).

racionalius iracionalios elgsenos modelius, kita vertus, sveikas protas dažnai konstruoja iracionalius labai racionalios elgsenos modelius, – aiškindamas politinius, ekonominius, karinius ir netgi mokslinius sprendimus, susieja juos su dalyvaujančiųjų asmenų sentimentais arba ideologijomis. Modelio konstravimo racionalumas yra vienas dalykas (visi tinkamai konstruojami mokslo modeliai yra racionalūs), o racionalios elgsenos modelių konstravimas yra kitas dalykas. Būtų didelis nesusipratimas manyti, kad socialinių mokslų modelių konstravimo tikslas yra tas, kad iracionalią elgseną būtų galima interpretuoti taip, tarsi ji būtų racionali (ten pat).

Šis metodologinis perspėjimas dar kartą liudija Schutzo įvardytą fenomenologinės metodologijos postulatų svarbą: šikart svarbu skirti *loginio nuoseklumo* postulatą ir *relevantiškumo* bei *adekvatumo* postulatą. Svarbu yra atžvilgiai, kuriais remdamasis *mokslininkas* tiria *socialinį* pasaulį. Nepakanka *tik apibrėžti* idealųjį tipą. Turime nurodyti *referencijų schemą*, kurioje idealusis tipas gali būti panaudojamas, nes idealieji tipai turi „pakraščius“, nurodančius į relevantiškus patyrimo organizavimo principus sveiko protavimo lygmenyje (Schutz 1964; 83–4). Jei *loginio nuoseklumo* postulatą reikalauja, kad mokslinė veikla vadovautųsi formaliosios logikos principais, tai *adekvatumo* ir *relevantiškumo*, – kad *bet kokia*

analizė, įskaitant net ir įgyvendinamą fenomenologinę redukciją *transcendentalinio subjektyvumo* sferos link, „<...> išsaugotų fenomenų, tyrinėjamų natūralioje nuostatoje, *koreliacijų pagrįstumą*“ (Schutz 1962; 139; kursyvas mano – A. V.).

Loginio nuoseklumo postulatą reikalauja paisyti formaliosios logikos principų, dar prieš tai eksplikuojant *specialiąją* mokslinę nuostatą ir atsiribojant nuo galimų *šališko subjektyvumo* (Schutz 1967; 4) – instinktyvaus temperamento, politinio ar ideologinio angažavimosi, metafizinių prietarų – veiksmų. *Relevantiškumo postulatą* skatina klausiti, kuris kelias yra supratingesnis: iš *išorinio pasaulio* į *vidinę sąmonę* ar, atvirkščiai, iš *vidinės sąmonės* į *išorinį pasaulį*? Jei pirmasis šliejasi prie natūralizmo ir natūraliųjų mokslinių metodų, tai antrasis (jei tik taiko radikalią tyrimo nuostatą) susilaukia nuo *natūralizmo*, kuris remiasi nenuskaidrintomis – *intersubjektyvumo*, *sveikos*, *bendravimo*, *kalbos* – prielaidomis (Schutz 1962; 53) ir techninėmis šių natūralistinių objektų išvestinėmis.⁸⁵

Kai tik *relevantiškumo postulatą* integruojamas į *loginio nuoseklumo* postulatą, arba teorinės logikos, mokslinio racionalumo struktūrą, randasi du fundamentalūs reikalavimai, tarp kurių tvyro metodologinės kilmės įtampa. *Loginio nuoseklumo* postulatą reikalauja garantijų, kad mokslinės konstrukcijos atlieptų *formaliosios logikos*

⁸⁵ *Natūralizmas* ir *objektyvizmas* – tai metodinė technizacijos tendencija, atsiskirianti nuo gyvenimo-pasaulio, kuris kaip užmirštas mokslų prasmės pagrindas pakeičiamas *grynosios geometrijos* modeliu, specifine „intuityvumo“ rūšimi, atskirta nuo prasmės (Husserl 1970; 49) ir plėtojančia teminius gamtos mokslų ir objektyvistinės psichologijos interesus (Schutz 1962; 131).

principus ir užtikrintų *specialiosios* mokslinės nuostatos (atsiribojimo nuo galimų šališkumų, kuriuos mokslininkas „matomai, bet nepastebimai“ natūralizuoja socializacijos procese) grynumą. *Relevantiškumo postulatas* reikalauja reflektuoti referencijas patyrimo organizavimo atžvilgiu. *Adekvatumo* postulatas reikalauja *abipusiško supratingumo* (kad moksliniai terminai būtų konstruojami pagrįstai ir suprantami veikiančiajam asmeniui, ir jos ar jo porininkams).

Juo grynesnė mokslininko atskaitos pozicija ir juo anonimiškesnės sąvokos (juo labiau užtikrinamas loginis nuoseklumas), tuo labiau atitrūkstanta nuo *supratumo* principo. Metodologinė įtampa slypi mažame *tarp-ininko*, *inter-subjektyvumo* brūkšnyje, kuris, dalindamas sudurtinius žodžius į dvi dalis, teikia mums tik tikėtiną žinojimą: tik *šansą*, susijusį su iš dalies pamatuojama *rizika*: ar ir kaip galiu pasiekti ir perprasti Kito patyrimą remdamasis logiškai nuosekliomis racionalaus supratimo ir elgsenos klasifikacijomis. Galbūt mes, socialinės srities mokslininkai, turime išeiti (iš kur nors juk reikia išeiti) ne iš logikos struktūrų (kaip politikas išeina iš *politinių*, o saugumietis – *saugumo*, taip mes – iš *kognityvinės tikrovės* struktūrų), o veikiau iš supratingo nežinojimo prielaidų, inter-subjektyvių sąveikų (kaip matome, dargi chaotiškų, racionalios artikuliacijos požiūriu)?

Būtent šiuo momentu aiškėja *transcendentalinio epochė* grynosios metodinės prasmės išskleidimo paskirtis, reikalaujanti grįžti atgal prie *konstravimo / tipizavimo* sociologijoje ištakų: juo mokslinė konstrukcija

pri-artėja prie „faktų“ natūralioje nuostatoje lygmens, tuo ji relevantiškesnė (tiriamos problemos apibrėžtumo požiūriu) ir adekvatesnė (abipusiško supratumo požiūriu). Tai padeda suprasti esminį *fenomenologijos* ir *sociologijos* tarpusavio ryšį.

Pirma, kartezinio filosofinės abejonės metodo fenomenologinio radikalizavimo, atmetančio bet kokią prielaidą, kuri neišlaiko kritinės abejonės tikrinimo, uždavinys yra „<...> pasiekti neabejotino tikrumo lygmenį, kuris yra už tik įsitikinimo sferos, kitaip sakant, atskleisti grynąjį sąmonės lauką“ (Schutz 1962; 104). Antra, jeigu šį radikalų būdą pavyksta įgyvendinti, tai sudaro galimybę tyrimus grynojoje sąmoningo gyvenimo sferoje, kuri pagrindžia visus kitus įsitikinimus, atgręžti, kaip jau minėta, atgalios: einant iš šios aprioristiškai redukuotos sferos į kasdienybės sferą (ten pat). Šis savi-grąžos momentas yra lemiamas kriterijus fenomenologiškai grindžiant racionalumo sampratą.

Sociologijos, ne tik fenomenologijos, dėmesio centre yra *socialinės sąveikos* ir *abipusiškos orientacijos*, kuriose *priemonių* ir *tikslų* apskaičiavimas turi didelę reikšmę. Tačiau racionalaus veiksmo tipų *pirmumo* akcentą, kaip dažnai kartoja Alfredas Schutzas, turime labai aiškiai skirti nuo *racionalaus metodo*. Visos pagrįstų mokslų pagrįstos metodologijos yra racionalios, grindžiamos formaliosios logikos principais arba eksplikuojamomis interpretacinėmis schemomis. Pagrįsti mokslai reikalauja maksimalaus teiginių aiškumo ir ryškumo. Šiuo požiūriu, principiniai „gamtos“ mokslo ir „socialinio“

mokslo interesai sutampa. Nors gamtos mokslas, kitaip nei socialinis mokslas, susiduria su „natūralistinėmis faktinėmis“, o ne „relevantiškomis prasminėmis“ (jau socialiai interpretuotomis) struktūromis, jų abiejų paskirtis – kruopšti, tiksli, sisteminga atranka ir interpretacinė veikla. Fenomenologija yra „ne prieš“, o „už“ mokslą.

Kad ir šiek tiek rizikuodami žengti *transcendentalinio subjektyvumo* link, paryškinsi-me metodologinę *analitiko / fenomenologo* skirtį. Neturime galimybių, kaip, tikėtina, pažymėtų Alfredas Schutzas, *saugiai* remtis analitinėmis prielaidomis ir parengtomis transformacijos formulėmis. O ką jau kalbėti apie trans-formacijų supratimą struktūrizuotoje į tam tikrus prasminius sluoksnius gyvenamojo-pasaulio sandaroje. Prasmės provincijų „baigtinumas“ liudija, kad nėra galimybės pereiti iš *vienų* galutinių prasmės provincijų į *kitas* panaudojant *transformacijos formules* (analitikoje: *lyginamąją analizę*).⁸⁶ „Pereiga“ gali būti įgyvendinta tik kaip Kierkegaardo apibūdinamas „šuo-*lis*“

(Schutz 1962; 232), ir apčiuopiama *vidinio laiko* eksplikavimo prasme.

Analitikas vaizduotėje sugyvinatą *tarpininką* (be brūkšnelio, be šuolio potencijos) linkęs vadinti mokytoja Metodologija. Fenomenologas *tarp-ininką* (su brūkšneliu: *šuo-*lis**, arba *šokas*, yra *radikali modifikacija*, įgyvendinama mūsų sąmonės įtampoje kaip *skirtingumo nuostata, attention à la vie*; ten pat) linkęs vadinti ne mažiau, jei ne daugiau, pagarbiai, – mokine Metodologija.⁸⁷

Kitaip sakant, mokytoja Metodologija, racionalumo problemos tarpininkė, įduoda mums į rankas *predikatinio lygmens sprendinį*: pagal formalias taisykles taikomą metodą; mokinė Metodologija, racionalumo problemos tarp-ininkė, atgręžia mus kaip metodologus prieš mus pačius kaip mokinius: čia svarbu *saviapmąstymo* procesas, mokiny-*s* kaip *vertėjas be paliovos*. Metodologo kaip *mokytojo ir mokinio* skirtis svarbi kalbant apie socialinius mokslus, kurių paskirtis – nuskaidrinti konkrečių *socialinių tipologijų prasmines struktūras*, o ne konstruoti, re-

⁸⁶ Vargu ar reikia pridurti, kokia svarbi „pereigos“ eksplikacija įgyvendinant empirinius tyrimus. Plg. H. Garfinkelio aprašytą Agnes pereigą iš vienos baigtinės prasmės provincijos į kitą: „Agnes įgyvendino šį uždavinį, aktyviai ir sąmoningai valdydama – kitų asmenų atžvilgiu – savo išvaizdą kaip objektą. Ji itin rūpinosi savo elgsena, priderama laikysena, asmeninių dalykų valdymu. Veiklą reikėjo įgyvendinti situacijose, kurios buvo visiškai neaiškios, įskaitant ir praktikos taisykles. Tokioms situacijoms būdinga ir didelė rizika, ir geidžiami laimėjimai, o viena negali egzistuoti be kito. Bausmė, pažeminimas, reputacijos ir materialinės naudos praradimas – dalykai, susiję su pereigos rizika. Beveik kiekvienoje sąveikos situacijoje atsiskleisdavo paslapties reikšmė, kaip pagrindo žinojimas. Itin svarbus Agnes rūpestis – neatskleisti pereigos paslapčių.“ (Garfinkel 2005; 126–7). Haroldas Garfinkelis priduria (čia vertėtų darskart paminėti įtampą tarp *analitinio, hermeneutinio ir fenomenologinio* momentų): „Reikia atsakingai pažymėti: jei Agnes gebėjo pereiti kartu su mumis, tai ir man teko ne kartą pereiti drauge su ja“ (ten pat; 148).

⁸⁷ „Iš tikro didis mokytojas visada turi mokytis iš savo mokinių. Arnoldas Schoenbergas, žymus kompozitorius, savo meistriską knygą apie harmonijos teoriją pradeda šiuo sakiniu: „Šią knygą aš išmokau iš savo mokinių“ (Schutz 1964; 88).

miantis natūralistinių mokslų *analogijomis*, abstrakčias *geometrines topologijas*.

Apibendrinant svarstytus dalykus racionalumo problemos klausimu pažymėtina, kad sociologija, – jei tik ši disciplina, siekdama reflektuoti *racionalumo* ir *tikrovės* tarpusavio sąryšius, įsisąmonina klaidinančius *postklasikinius empiristinio natūralizmo* pagrindus, – grįždama prie pačių daiktų, t.y. pasitikrindama *empirinės disciplinos* statusą, turi susigražinti klasikinius a) socialinius teorinius (visų pirma M. Weberio, G. Simmelio, E. Durkheimio, G. H. Meado) b) filosofinius, c) fenomenologinius, d) etnometodologinius *metodologinio radikalizavimo* pagrindus. *Fenomenologinė redukcija*,⁸⁸ kaip pažymi Herbertas Spiegelbergas, Edmundui Husserliui reiškia žymiai daugiau, nei staigus įkvėpimas: tai pastanga atverti naują mūsų santykio su pasauliu interpretacijos galimybę (Spiegelberg 1981; 64).

Tiek analitiniai filosofai, tiek fenomenologai paprastai pradeda tomis pačiomis René Descartes'o prielaidomis (arba jas

kvestionuodami, arba *radikalizuodami*).⁸⁹ Tiek socialinių mokslų analitikai, tiek fenomenologiškai orientuoti metodologai įprastai pradeda tomis pačiomis Maxo Weberio veiksmo analizės prielaidomis: *racionalumas* yra *pagrindinė* socialinių mokslų sąvoka (Hollis, Smith 1990; 71); teorinis Maxo Weberio požiūris yra „<...> tinkama socialinių mokslų filosofijos atskaitos pradžia“ (Schutz 1967; xxxi).

Bendri reikalai ne atitolina, o suartina: filosofija ir sociologija vis dažniau susitinka *socialumo* prieigose. Diskusija dėl racionalumo ištakų, kaip pažymi Robertas Nozickas, priartina prie *socialinių mokslų kilmės*: „<...> racionalumas, mano požiūriu, yra ne tik racionalus mąstymas, bet ir racionalus veiksmas, ir būdai, kuriais remdamosi racionalaus veiksmo teorijos skleidžiasi socialinių mokslų, sociologijos ir istorijos srityse“ (Nozick 1994; 81–2). Donaldas Davidsonas tikina, kad gali būti bendresnis „racionalumo mokslas“: „Esu įsitikinęs, kad tokia teorija, jei ji būtų tikra teorija kaip ir kitos,

⁸⁸ *Fenomenologinė* redukcijos forma beveik nieko bendro neturi su įprastomis „redukcijos“ reikšmėmis, vartojamomis už filosofijos ribų. Taip pat nieko bendro neturi ir su vadinamaisiais „redukcionizmo spąstais“ socialinėje teorijoje. *Redukcijos* termino vartojimas fenomenologinėje filosofijoje, kaip pažymi Herbertas Spiegelbergas, turi mažų mažiausiai dvi reikšmes. Tai 1) vadinamoji *eidetinė redukcija*, išskleidžianti kryptį „nuo *dalinumų* prie *universalijų esmių*“, 2) specifiskesnė ir prieštaringesnė redukcijos reikšmė, kurią Husserlis vadina „fenomenologinė“, arba „transcendentalinė“ redukcija, – „vartais į grynąją fenomenologiją“ (Spiegelberg 1981; 62). Alfredo Schutzo fenomenologinėje metodologijoje tarp *sinonimiškų* (Mickūnas, Stewart 1994; 47) – *transcendentalinės redukcijos, suskliautimo, epochė* – reikšmių, dažniau vartojama paskutinioji, *epochė*.

⁸⁹ Nors fenomenologija, pasak Edmundo Husserlio, atmets beveik visą žinomą karteziškosios filosofijos turinį, ją galima vadinti neo-karteizianizmu (Husserl 2005; 7). Dauguma filosofų, kaip pažymi Donaldas Davidsonas, pradėdami Descartes'o prielaidomis, tvirtina, kad visas pažinimas grindžiamas duomenimis, *betarpiškai duotais* individualiam protui. Tačiau *betarpiškumo* prieš-laida, kuri yra bendra ir Descartes'ui, ir britų empiristams, – kad tik tai, kas esti *betarpiškai* prieš-priešais, proto pažįstama *tiesiogiai, be iš-protavimų*, yra problemiška (plačiau žr.: Davidson 2004; 3–18).

nesivaržytų su gamtos mokslais“ (Davidson 2004; 134). Racionalumas atrandamas kaip *tiltinė figūra* tarp teorijos ir praktikos (vargu ar reikia pridurti, kokie svarbūs racionalumo klausimai socialinių mokslų metodologijoms). Kalbant iš esmės, filosofija žingsnis po žingsnio artėja prie *sociologiškesnių* racionalumo sampratų pakartotinai atradama skirtį tarp *racionalumo* ir *supratingumo*:

„Buvimas nepaliaujamai, perdėtai, neproporcingai racionaliu gali tapti buvimo *neracionaliu* būdu. (Pasiteiraukime bet kurios, gyvenančios su filosofu!) Galbūt geriau būti labiau supratingu (angl. *reasonable*), negu labiau racionaliu (angl. *rational*). Ir netgi šiuo atveju, ir netgi jei yra skirtingos normatyvinio vertinimo ir sprendinių apie racionalų įsitikinimą, išpareigojimą, veiksmą ar asmenį dimensijos, yra normatyviniai padariniai. Jie yra relevantiški vertinimų, ar dalykai yra tokie, kokie turėtų būti, ir ką būtų galima arba nebūtų galima padaryti, atžvilgiais.“ (Brandom 2009; 2)

Kompleksiškiausias (tai pabrėžia ne tik fenomenologai) racionalumo sąvokos vartojimas, susijęs su *nuorodomis į pačius asmenis* (Audi 2004; 17). O tai gera pradžia bendrai metodologinei savi-gražai į Kitą. Racionalumo sąvokos vartojimo *įvairovę*, kaip pažymi Robertas Audi, galima artikuliuoti skiriant šią sąvoką, kaip rekomendavo dar Aristotelis, į dvi dalis, *teorinę* ir *praktinę*, kartu neužmirštant jų tarpusavio susietumo (ten pat). Juk čia ir prasideda profesinis darbo pasidalijimas tarp filosofijos ir sociologijos. *Teorinio*, arba *episteminio*, racionalumo analizės akirtyje yra *racionalaus mąstymo* ir atitinkamų *samprotavimo lygmenų* artikuliuojimas. Pagrindinis *praktinio racionalumo* analizės uždavi-

nys – tirti tai, kas yra *racionalu veikti, ketinti veikti* arba *norėti veikti* (Mele, Rawling 2004; 3). Minėtas darbo pasidalijimas tarp *filosofijos* ir *sociologijos* rodo, kad esminiai *fenomenologiniai* elementai – analitiškai atsisiejus nuo *teorinės / epistemologinės* pusės (filosofijos) – išlieka: *ketinti veikti* arba *norėti veikti* – tai *integrali* (sąmonė yra *ko nors* sąmonė) praktinio racionalumo analizės dalis.

Prasmės siaurinimas socialinėje teorijoje, kaip įspėja, kad ir netiesiogiai, Edmundas Husserlis, galiausiai verčia priimti naivų požiūrį į socialinį pasaulį kaip sudarytą iš daugybės analitinių subjektų ir jų *alter ego*: „<...> sąmonės gyvenimas nėra vien sąmonės *duotybių* visuma ir todėl negali būti analitiškai skaidomas, dalinamas plačiausia šio žodžio prasme į savarankiškus ir nesavarankiškus elementus <...> (Husserl 2005; 59). *Skaidymas*, pagrindinis analitinės metodologijos darbo įrankis, reikalauja tikslų apibrėžimų. Tačiau pagrindinė problema yra ne apibrėžimų taisyklingumas, o *santykių tarp konstrukcijų*, – *antrojo*, arba *teorinio*, ir *pirmojo*, arba *sveiko protavimo*, lygmenų, – struktūros.

Jei filosofinio natūralizmo kaip „speciوليو mokslinio kognityvinio stiliaus“ akirtyje yra gamtos mokslų raida ir natūrfilosofijos, kurios *a priori* prielaida, yra ta, kad „<...> gamta, kaip erdvinė-laikinė sistema, yra *priežastingai savarankiškai uždara sistema* (Armstrong 1995; 38), ypatumai, tai fenomenologinis požiūris yra tas, kad šis kognityvinis stilius priklauso *baigtinei natūraliosios nuostatos provincijai*. Vadinasi, fenomenologinė analizė turi būti įgyvendinama

tiesiog predikatiniame, tiek iki-predikatiniame lygmenyse. Tai reiškia, kad prasmės nuoroda kasdieniame gyvenimo-pasaulyje, kuri yra savaime suprantama kiekvienam „naujam“ šio pasaulio dalyviui, turi būti modifikuojama teikiant nuorodą į kognityvinių stilių, būdingą socialinio mokslo pasauliui. Socialinio mokslo, kitaip nei natūralistinio, paskirtis – rasti tinkamus kognityvinių stilių sąveikos ir vertimo būdus.

Kaip tik šioje, drįstume sakyti, trivialioje (jei šis „trivialumas“ ilgainiui nebūtų pakylėtas į esencializmo aukštumas), bet rizikingoje perskyroje tarp *eksperimentuotojo* (socialinio fiziko, analitiko, profesionalo) ir *homunkulo/žmogelio* – „Prašau, daugiau nereikia tokių eksperimentų. Mes, kaip suprantanti, nesame žiurkės“ (Garfinkel 2005; 48) – randasi įvairūs racionalumo problemos sprendiniai, išsidėstę tarp idealiųjų – *analitinio* ir *fenomenologinio* – tipų.

Neįsitraukdami į paskesnę diskusiją dėl esminės socialiniams mokslams *subjektyvumo analizės* atkreipsime dėmesį į du racionalumo sampratos kaitos šiuolaikinėje sociologijoje ypatumus. Pirmą, empiriškai grindžiamose socialinių mokslų metodologijoje *racionalumas* tampa *objektyvumo*, siejamo su siauresnėmis techninėmis kriterijų aibėmis, *norma*, drauge siaurinant *subjektyvaus racionalumo* tyrimus (*subjektyvumo* tyrimai siaurėjančioje *tik-faktiškumų* srityje darosi abejotini). Antra, suvaržius racionalumo prasmę siaurais techniniais kriterijais, daugėja „neapibrėžiamo“, „nepažinaus“, „neracionalaus“ racionalumo formų, kartais tiesiog tapatinamų su socialinio konteksto

„racionalumu“. Reliatyvistinius minimo proceso padarinius Richardas Bernsteinas tinkamai vadina „epistemologijos sociologizavimu“ (Bernstein 1983). Ne tik pirmuoju, bet ir antruoju atveju stiprėja *natūralistinės* tendencijos: žmogaus „elgsena“ traktuojama taip, kaip gamtos mokslininkas traktuotų savo mąstymo objektų „elgseną“ (Schutz 1962; 6).

Supratingumas kaip *reflektyvumas*, užtikrinantis ryšį tarp objektų, kuriuos konstituuoja subjektai, ir subjektų, konstituojančių objektus, skirtinas nuo *racionalumo* kaip tik priemonių-tikslų ryšio. Juk negalėtume *suprasti* socialinių reiškinių be jų susiejimo su žmogiškų motyvų, priemonių ir tikslų, būdingo žmogui planavimo, kalbant apibendrintai, socialinio veiksmo, schemomis (Schutz 1964; 85). Vos matomas su-pratingumo *brūkšnelis* žymi *intencionalumo*, *nukreiptumo* į reikantiškų prasmų aibes, *konors patyrimo* sąmonės akte aspektus, kurie yra esminiai fenomenologinei sociologijai. Minima skirtis, kadangi ji aiški ir ryški, yra gerai matoma, kad retai pastebima tiek fenomenologiškai, tiek socio-logiškai.

Taigi nebus per daug pakartoti: žodyje socio-logija vartojamas brūkšnelis yra svarbus: tai *pradžios* ir *pradedančiojo* (socio-logo) akcentas. Edmundo Husserlio *idealas*, kaip pažymi Alfredas Schutzas, – tai „pradedančiojo“ filosofijoje nuostata pačia tikriausia *pradedančiojo* termino prasme (Schutz 1962; 100). Sociologija, kiek ji nepaiso čia nurodyto brūkšnelio, vienpusiškai privilegijuoja analitinius „aiškios pradžios“ ir „objektyvaus racionalumo“ momentus.

Objektyvus racionalumas randasi *techniškai optimizuojant* racionalumo kriterijus, kurie, kai tik pasiekiamas skaidrus analitinis *mikrolygmuo*, perkeliami, postuluojant *tikėtinos analogijos* principą ir formaliai išsaugant elementariųjų analitinių vienetų reikautį, į *makrolygmenį*.

Techninis optimizavimas, o kalbant etnometodologiškai, *mechanistinis optimizmas*, aiškumo dėlei vadintinas *begalinio sąmonės progresyvumu*. Priežastinė šio tobulo mechanizmo ašis – ta pati senoji *optimizacija* (Apšvietos *optimizmas*). *Optimizacija*, kaip teigia racionalaus pasirinkimo teoretikai, *kriterijaus* pavidalu pasirodo „bet kokiuose taškuose“ (Coleman, Fararo 1992; xi). Kitaip sakant, optimizacijos/optimizmo, kaip ir racionalumo, moderniai racionalioje visuomenėje daugiau, nei galbūt reikia. Vienaip ar kitaip, *perviršis* yra skiriamasis *objektyvaus racionalumo* bruožas. Pagrindinis *optimizacijos* bruožas natūraliai įaugęs į bendrinį ir *niekaip neišverčiamą* (RPT laimei, o visų kitų nelaimi) racionalaus pasirinkimo teorijos vardą, „the grand theory of high modernity“ (Archer, Tritter 2000; 1);

Objektyvaus racionalumo kaip normos bruožas,⁹⁰ būdingą racionalaus pasirinkimo

teorijoms, skirkime nuo metodologiškai radikalaus *begalinio sąmonės regresyvumo*, tariant Husserlio žodžiais, *buvimo-į-sąveiką-į-intencionaliai-atsigręžusiu*, – fenomeno, čia siejamo su *subjektyvaus racionalumo* saviraiška. Kai priartėjame prie, racionalios artikuliacijos požiūriu, elementariausio sąveikos modelio, *grynojo mes-santykio*, turime atsižvelgti į savitą *alter ego* laikinę struktūrą⁹¹ ir į tai, kad *ne-racionalūs* (*teorinių* racionalumo apibrėžimų požiūriu) elementai galbūt yra *esminės jungiančios* betarpiškų sąveikų tarp porininkų grandys (Schutz 1962; 32). Štai čia, norime ar nenorime, pasirodo hermeneutinė fenomenologija. Prireikia ne tik *racionalumo analizės*, bet ir *supratingumo hermeneutikos*.

Jei laikomės seno kaip pats mokslas požiūrio, kad *pirminis* mokslo tikslas yra sukurti *tinkamą teoriją*, turime aiškintis, kaip keičiasi *pirminis santykis* tarp sveiko proto ir mokslinio proto. Ar ir kaip galima pasiekti, įmatyti, adekvačiai perprasti, aprašyti, paaiškinti konkrečių žmonių *tiesiogiai patiriamą* socialinę tikrovę? Pagrindinė fenomenologiškai orientuotos sociologijos sąvoka, *gyvenimo-pasaulio*, išsikristalizuoja dėmesingame santykiyje tarp *intencionalumo* ir *prasmės*.

⁹⁰ *Objektyvus racionalumas* yra mokslinio darbo norma, atitinkanti a) formaliosios logikos principus ir b) reikalaujanti specialiosios „neutralumo“ nuostatos. Tai *empirinio lygmens* norma, reikalaujanti, kad mokslininko tipinių konstrukcijų sistema būtų apibrėžta orientuojantis į „aukščiausią konceptualios struktūros aiškumo ir ryškumo laipsnį“ (Schutz 1962; 43).

⁹¹ *Dabarties* struktūra – ne tik matematiniai laiko linijos taškai: „Gyventi mūsų veiksmy aibėse – tolygu gyventi mūsų tikėtinoje dabartyje (angl. *specious present*), arba, kaip galima tai pavadinti, mūsų gyvoje dabartyje (angl. *vivid present*). Bet, kaip jau teigėme, šitai gyvendami mes nesuvalkiame savojo *ego* ir mūsų minčių srauto. Mes negalime artėti prie savo *savasties* sferos be reflektivos savi-gražos akto. Bet tai, ką sugriebiame reflektyviu aktu, niekada nėra mūsų minčių srauto dabartis, kaip nėra ir tikėtina dabartis; tai visada yra praetis“ (Schutz 1962; 172–3).

LITERATŪRA

- Abell, Peter. 1992. „Is Rational Choice Theory A Rational Choice of Theory?“ in James S Coleman and Thomas J. Fararo (eds.) *Rational Choice Theory. Advocacy and Critique*. Newbury Park, London, New Delhi: Sage Publications: 183–206.
- Alexander, Jeffrey C. 1987. *Twenty Lectures: Sociological Theory Since World War II*. New York: Columbia University Press.
- Archer, Margaret S.; Tritter, Jonathan Q. 2000. „Introduction“ in Margaret S. Archer and Jonathan Q. Tritter (eds.) *Rational Choice Theory. Resisting Colonization*. London and New York: Routledge: 1–16.
- Arendt, Hannah. 2005. *Žmogaus būklė*. Vilnius: Margi raštai.
- Armstrong, David M. 1995. „Naturalism, Materialism, and First Philosophy“ in Paul K. Moser and J.D. Trout (eds.) *Contemporary Materialism. A Reader*. London and New York: Routledge: 35–47.
- Aspers, Patrik. 2007. „Nietzsche’s sociology“, *Sociological Forum* 22: 474–99.
- Aspers, Patrik. 2009. „Empirical Phenomenology: A Qualitative Research Approach (The Cologne Seminars)“, *The Indo-Pacific Journal of Phenomenology* 9 (2): 1–12.
- Aspers, Patrik. 2010. „The Second Road to Phenomenological Sociology“, *Society* 47: 214–19.
- Audi, Robert. 2004. „Theoretical Rationality: Its Sources, Structure, and Scope“ in Alfred R. Mele and Piers Rawling (eds.) *The Oxford Handbook of Rationality*. Oxford: Oxford University Press: 17–44.
- Augustinas, Aurelijus. 2004. *Išpažinimai* (vertė Eugenija Ulčinėaitė, Vaidilė Stalioraitytė). Vilnius: Aidai.
- Bauman, Zygmunt. 1976. *Towards a Critical Sociology. An essay on commonsense and emancipation*. Abingdon, Oxon: Routledge.
- Barber, Michael D. 2004. *The Participating Citizen. A Biography of Alfred Schutz*. Albany, NY: State University of New York Press.
- Berger, Peter L.; Luckmann, Thomas. 1999 [1966]. *Socialinis tikrovės konstravimas. Žinojimo sociologijos traktatas* (iš anglų kalbos vertė Aldona Radžvilienė). Vilnius: Pradai.
- Berger, Peter L. 2011. *Adventures of an Accidental Sociologist. How to Explain the World without Becoming a Bore*. Amherst, New York: Prometheus Books.
- Bernstein, Richard J. 1983. *Beyond Objectivism and Relativism: Science, Hermeneutics, and Praxis*. Philadelphia, Pennsylvania: Pennsylvania University Press.
- Bhaskar, Roy. 1979. *The Possibility of Naturalism. A Philosophical Critique of the Contemporary Human Sciences*. London and New York: Routledge.
- Bird, Gregory. 2009. „What is Phenomenological Sociology Again?“, *Human Studies* 32: 419–439.
- Black, Max (ed.) 1961. *The Social Theories of Talcott Parsons. A Critical Examination*. Englewood Cliffs, N. J.: Prentice Hall, Inc.
- Bohman, James. 1992. „The Limits of Rational Choice Explanation“ in James S Coleman and Thomas J. Fararo (eds.) *Rational Choice Theory. Advocacy and Critique*. Newbury Park, London, New Delhi: Sage Publications: 207–28.
- Boudon, Raymond. 2011. „Ordinary rationality: the core of analytical sociology“ in Pierre Demeulenaere (ed.) *Analytical Sociology and Social Mechanisms*. Cambridge, New York: Cambridge University Press: 33–49.
- Bourdieu, Pierre. 1977. *Outline of a Theory of Practice* (trans. by Gino Raymond and Matthew Adamson). Cambridge: Cambridge University Press.
- Bourdieu, Pierre. 1991. *Language and Symbolic Power* (trans. by Richard Nice). Cambridge: Polity Press.
- Bourdieu, Pierre. 1992. *The Logic of Practice* (trans. by Richard Nice). Cambridge: Cambridge University Press.
- Bourdieu, Pierre. 1998. *Practical Reason. On the Theory of Action*. Stanford, California: Stanford University Press.
- Brandom, Robert B. 2009. *Reason in Philosophy. Animating Ideas*. Cambridge, Mass., London,

England: The Belknap Press of Harvard University Press.

Brubaker, Rogers. 1984. *The Limits of Rationality. An Essay on the Social and Moral Thought of Max Weber*. London and New York: Routledge.

Cairns, Dorion. 2002. „The First Motivation of Transcendental Epoché“ in Dan Zahavi and Frederik Stjernfelt (eds.) *One Hundred Years of Phenomenology. Husserl's Logical Investigations Revisited*. Dordrecht: Springer: 219–32.

Carnap, Rudolf. 2003. *The Logical Structure of the World and Pseudoproblems in Philosophy* (trans. by Rolf A. George). Chicago and La Salle, Illinois: Open Court.

Carr. David. 1970. „Translator's Introduction“ in Edmund Husserl, *The Crisis of European Sciences and Transcendental Phenomenology. An Introduction to Phenomenological Philosophy* (trans. by David Carr). Evanston: Northwestern University Press: xv–xliii.

Carr. David. 1987. *Interpreting Husserl. Critical and Comparative Studies*. Dordrecht / Boston / Lancaster: Martinus Nijhoff Publishers.

Carr, David. 1994. „Alfred Schutz and the Project of the Phenomenological Social Theory“ in M. Daniel and L. Embree (eds.) *Phenomenology of the Cultural Disciplines*. Dordrecht / Boston / London: Kluwer Academic Publishers: 319–32.

Carr. David. 1999. *The Paradox of Subjectivity. The Self in the Transcendental Tradition*. New York/Oxford: Oxford University Press.

Coleman, James S.; Fararo, Thomas J. 1992. „Introduction“ in James S Coleman and Thomas J. Fararo (eds.) *Rational Choice Theory. Advocacy and Critique*. Newbury Park, London, New Delhi: Sage Publications: ix–xxii.

Coleman, James S. 1994 [1990]. *Foundations of Social Theory*. Cambridge, Mass. and London, England: The Belknap Press of Harvard University Press.

Coulter, Jeff. 1989. *Mind in Action*. Atlantic Highlands, NJ: Humanities Press International Inc.

Coulter, Jeff. 1991. „Logic: ethnomethodology and the logic of language“ in Graham Button (ed.) *Ethnomethodology and the Human Sciences*. Cambridge: Cambridge University Press: 20–50.

Coulter, Jeff; Sharrock, Wes. 2007. *Brain, Mind, and Human Behavior in Contemporary Cognitive Science. Critical Assesments of the Philosophy of Psychology*. Lewiston, Queenston, Lampeter: The Edwin Meller Press.

Davidson, Donald. 2004. *Problems of Rationality*. Oxford: Clarendon Press.

Denzin, Norman K. 1992. „The Many Faces of Emotionality“ in Carolyn Ellis and Michael G. Flaherty (eds.) *Investigating Subjectivity. Research on Lived Experience*. London, New Delhi: Sage Publications: 17–30.

Demeulenaere, Pierre. 2011. „Introduction“ in Pierre Demeulenaere (ed.) *Analytical Sociology and Social Mechanisms*. Cambridge, New York: Cambridge University Press: 1–32.

Dreher, John. 2012. „Investigating Friendship: a Prospective Dispute Between Protosociology and Phenomenological sociology“ in Hisashi Nasu and Frances Chaput Waksler (eds.) *Interaction and Everyday Life. Phenomenological Essays in Honor of George Pssthas*. Lanham/Boulder/New York/Toronto/Plymouth, UK: Lexington Books: 153–67.

Drummond, John J. 1988. „Realism Versus Anti-Realism: A Husserlian Contribution“ in Robert Sokolowski (ed.) *Edmund Husserl and the Phenomenological Tradition. Essays in Phenomenology*. Washington, D.C.: The Catholic University of America Press: 87–106.

Durkheim Émile. 1999. *Elementarios religinio gyvenimo formos* (iš prancūzų kalbos vertė Jūratė Karazijaitė ir Jonė Ramunytė). Vilnius: Vaga.

Eberle, Thomas S. 2012. „Phenomenology and Sociology: Divergent Interpretations of a Complex Relationship“ in Hisashi Nasu and Frances Chaput Waksler (eds.) *Interaction and Everyday Life. Phenomenological Essays in Honor of George Pssthas*. Lanham/Boulder/New York/Toronto/Plymouth, UK: Lexington Books: 135–52.

Ellis, Carolyn; Flaherty, Michael G. 1992. „An Agenda for the Interpretation of Lived Experience“ in Carolyn Ellis and Michael G. Flaherty (eds.) *Investigating Subjectivity. Research on Lived Experience*. London, New Delhi: Sage Publications: 1–16.

Embree, Lester. 1988. *Wordly Phenomenology: The Continuing Influence of Alfred Schutz on North American Human Science*. Washington D.C.: Center for Advanced Research in Phenomenology and University Press in America.

Embree, Lester. 2011. "Introduction" in Lester Embree (ed.) *Collected Papers V. Phenomenology and the Social Sciences*. Dordrecht, Heidelberg, London, New York: Springer: xi–xv.

Embree, Lester. 2013. "Welcome to the phenomenological tradition!", *South African Journal of Philosophy* 32 (4): 395–9.

Elster, Jon. 2009. *Reason and Rationality* (trans. By Steven Rendall). Princeton, Oxford: Princeton University Press.

Endress, Martin. 2005. "Introduction: Alfred Schutz and Contemporary Social Theory and Social Research" in Martin Endress and George Psathas (eds.) *Explorations of the Life-World. Continuing Dialogues with Alfred Schutz*. Dordrecht: Springer: 1–15.

Fararo, Thomas. 2011. „Generative process model building“ in Pierre Demeulenaere (ed.) *Analytical Sociology and Social Mechanisms*. Cambridge, New York: Cambridge University Press: 99–120.

Gallagher, Shaun; Zahavi, Dan. 2008. *The Phenomenological Mind. An Introduction to Philosophy of Mind and Cognitive Science*. Abingdon, New York: Routledge.

Garfinkel, Harold; Sacks, Harvey (ed.). 1986. „On formal structures and practical action“ in Harold Garfinkel (ed.) *Ethnomethodological Studies of Work*. London and New York: Routledge: 157–191.

Garfinkel, Harold; Hinkle, Gisela J. et al. 1977. „When is Phenomenology Sociological?“ [Panel: Harold Garfinkel, James Heap, John O'Neill, George Psathas, Edward Rose, Edward Tiryakian, D. Lawrence Wieder, Helmut R. Wagner (Chairperson – Gisela J. Hinkle)], *The Annals of Phenomenological Sociology* 2: 1–40.

Garfinkel, Harold. 2002a. *Ethnomethodology's Program. Working Out Durkheim's Aphorism* (edited and Introduced by Anne Warfield Rawls). Lanham, Boulder, New York, Oxford: Rowman and Littlefield Publishers, Inc.

Garfinkel, Harold. 2002b. „Author's Introduction“ in Harold Garfinkel *Ethnomethodology's Program*: 65–77.

Garfinkel, Harold. 2002c. „Author's Acknowledgments as an Autobiographical Account“ in Harold Garfinkel *Ethnomethodology's Program*: 77–90.

Garfinkel, Harold. 2005. *Etnometodologiniai tyrimai* (iš anglų kalbos vertė Algimantas Valantiejus). Vilnius: VU Specialiosios psichologijos laboratorija.

Garfinkel, Harold. 2006. *Seeing Sociologically. The Routine Grounds of Social Action* (edited and introduced by Anne Warfield Rawls). Boulder, London: Paradigm Publishers.

Garfinkel, Harold. 2008. *Toward a Sociological Theory of Information* (edited and Introduced by Anne Warfield Rawls). Boulder, London: Paradigm Publishers.

Garfinkel, Harold. 2011. „Etnometodologijos programa“, *Sociologija. Mintis ir veiksmas* 1 (28): 5–26.

Giddens, Anthony. 1993. *New Rules of Sociological Method: A Positive Critique of Interpretive Sociologies* (second ed.). Stanford, California: Stanford University Press.

Goffman, Erving. 1974. *Frame Analysis*. New York: Harper and Row.

Grathoff, Richard (ed.) 1978. *The Theory of Social Action: The Correspondence of Alfred Schutz and Talcott Parsons* (ed. by R. Grathoff). Bloomington / London: Indiana University Press.

Grathoff, Richard (ed.). 1989a. *Philosophers in Exile. The Correspondence of Alfred Schutz and Aron Gurwitsch, 1939–1959*. (Trans. by J. Claude Evans.) Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press.

Grathoff, Richard. 1989b. „Introduction“ in Richard Grathoff (ed.). *Philosophers in Exile. The Correspondence of Alfred Schutz and Aron Gurwitsch, 1939–1959*: xv–xxxviii.

Gupta, Anil. 2006. *Empiricism and Experience*. Oxford, New York: Oxford University Press

Gurwitsch, Aron. 1975. „Introduction“ in Alfred Schutz, *Collected Papers III. Studies in Phenomenological Philosophy* (ed. M. Natanson). The Hague / Boston / London: Martinus Nijhoff: xi–xxxii.

Gurwitsch, Aron. 1978. „Galilean Physics in the Light of Husserl’s Phenomenology“ in Thomas Luckmann, (ed.). *Phenomenology and Sociology. Selected Readings*. Harmondsworth: Penguin Books: 71–89.

Gurwitsch, Aron. 1975. „Introduction“ in Alfred Schutz, *Collected Papers III. Studies in Phenomenological Philosophy* (ed. M. Natanson). The Hague / Boston / London: Martinus Nijhoff: xi–xxxi.

Gurwitsch, Aron. 1989. „A Letter to Alfred Schutz, April 4, 1952“ in Richard Grathoff (ed.) *Philosophers in Exile. The Correspondence of Alfred Schutz and Aron Gurwitsch, 1939–1959*. (Trans. by J. Claude Evans.) Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press: 175–8): 172–5.

Gurwitsch, Aron. 2010. „Some Fundamental Concepts of Constitutive Phenomenology“ in Richard M. Zaner and Lester Embree (eds.) *The Collected Works of Aron Gurwitsch (1901–1973), vol. III: The Field of Consciousness: Phenomenology of Theme, Thematic Field, and Marginal Consciousness*. Dordrecht, Heidelberg, London, New York: Springer: 151–193.

Hacking, Ian. 1999. *The Social Construction of What?* Cambridge, Mass., London, England: Harvard University Press.

Halfpenny, Peter. 1991. „Rationality and the Sociology of Scientific Knowledge“, *Sociological Theory* 9 (2): 212–5.

Hedström, Peter; Swedberg, Richard (eds.). 1998. *Social Mechanisms: an Analytic Approach to Social Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.

Hedström, Peter. 2005. *Dissecting the Social. On the Principles of Analytic Sociology*. Oxford, New York: Oxford University Press.

Hempel, Carl G. 2001. „Rational Action“ in James H. Fetzer (ed.) *The Philosophy of Carl G. Hempel. Studies in Science, Explanation, and Rationality*. Oxford: Oxford University Press: 311–28.

Hilbert, Richard A. 1992. *The Classical Roots of Ethnomethodology* (Foreword by Randall Collins). Chapel Hill, London: The University of North Carolina Press.

Hollis, Martin. 1987. *The Cunning of Reason*. Cambridge: Cambridge University Press.

Hollis, Marin; Smith, Steve. 1990. *Explaining and Understanding International Relations*. Oxford: Clarendon Press.

Hume, David. 2007. *Traktatas apie žmogaus prigimtį* (iš anglų kalbos vertė Joana Vanagienė) Vilnius: Charibdė.

Hume, David. 2011. „My Own Life“ in Tom Griffith (ed.) *David Hume. The Essential Philosophical Works*. London: Wordsworth Classics of World Literature: 853–60.

Husserl, Edmund. 1970. *The Crisis of European Sciences and Transcendental Phenomenology. An Introduction to Phenomenological Philosophy* (trans. by David Carr). Evanston: Northwestern University Press.

Husserl, Edmund. 1983. *Ideas Pertaining to a Pure Phenomenology and to a Phenomenological Philosophy. First Book. General Introduction to a Pure Phenomenology* (trans. by Fred Kersten). The Hague / Boston / Lancaster: Kluwer Academic Publishers Group.

Husserl, Edmund. 2005. *Karteziškosios meditacijos* (iš vokiečių kalbos vertė Tomas Sodeika). Vilnius: Aidai.

Ylikoski, Petri. 2011. „Social mechanisms and explanatory relevance“ in Pierre Demeulenaere (ed.) *Analytical Sociology and Social Mechanisms*. Cambridge, New York: Cambridge University Press: 154–72.

James, William. 2002 [1902]. *Varieties of Religious Experience. A Study in Human Nature*. London and New York: Routledge.

Fay, Brian. 2003. „Phenomenology and Social Inquiry: From Consciousness to Culture and Critique“ in Stephen P. Turner (ed.) Chichester: *The Blackwell Guide to the Philosophy of Social Sciences*. Blackwell Publishing Ltd.: 42–63.

Farber, Marvin. 1943. *The Foundation of Phenomenology. Edmund Husserl and the Quest for a Rigorous Science of Philosophy*. Albany: State University of New York Press.

Farber, Marvin. 1968. *Naturalism and Subjectivism*. Albany: State University of New York Press.

Ferguson, Harvie. 2006. *Phenomenological Sociology. Insight and Experience in Modern Society*.

London, Thousand Oaks, New Delhi: SAGE Publications.

Foucault, Michel. 1989. *The Order of Things. An archeology of the human sciences*. London and New York: Routledge.

Friedman, Michael. 2000. *A Parting of the Ways. Carnap, Cassirer, and Heidegger*. Chicago and La Salle, Illinois: Open Court.

Friedman, Michael. 2001. *Dynamics of Reason*. Sanford, California: CSLI Publications.

Fuller, Steve. 1997. „Why Practice Does Not Make Perfect: Some Additional Support for Turner's Social Theory of Practices“, *Human Studies* 20: 315–323.

Fuller, Steve. 1991. *Social Epistemology*. Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press.

Kavolis, Vytautas. 1968. *Artistic Expression – A Sociological Analysis*. New York, Ithaca: Cornell University Press.

Latour, Bruno; Woolgar, Steve. 1979. *Laboratory Life: The Social Construction of Scientific Facts*. London: Sage.

Laudan, Larry. 1996. *Beyond Positivism and Relativism. Theory, Method, and Evidence*. Oxford: Westview Press, Inc.

Le Bon, Gustave. 2011. *Minios psichologija (iš prancūzų kalbos vertė Nomeda Hofertaitė)*. Vilnius: Vaga.

Lynch, Michael. 1993. *Scientific Practice and Ordinary Action: Ethnomethodology and Social Studies of Science*. Cambridge: Cambridge University Press.

Luckmann, Thomas. 1973. „Preface“ in Alfred Schutz and Thomas Luckmann *The Structures of the Life-World*. Evanston: Northwestern University Press: xvii–xxvi.

Luckmann, Thomas (ed.). 1978. *Phenomenology and Sociology. Selected Readings*. Harmondsworth: Penguin Books.

Luckmann, Thomas. 1978a. „Preface“ in Thomas Luckmann, (ed.). *Phenomenology and Sociology. Selected Readings*. Harmondsworth: Penguin Books: 7–13.

Luckmann, Thomas. 1978b. „Philosophy, Social Sciences and Everyday Life“ in Thomas Luckmann, (ed.). *Phenomenology and Sociology. Selected*

Readings. Harmondsworth: Penguin Books: 217–253.

MacIntyre, Alasdair. 1988. *Whose Justine? Which Rationality?* Notre Dame: Notre Dame University Press.

Mele Alfred R., Rawling Piers (eds.). 2004a. *The Oxford Handbook of Rationality*. Oxford: Oxford University Press.

Mele Alfred R., Rawling Piers. 2004b. „Introduction: Aspects of Rationality“ in Alfred R. Mele and Piers Rawling (eds.) *The Oxford Handbook of Rationality*. Oxford: Oxford University Press: 3–16.

Merleau-Ponty, Maurice. 1978. „The Philosopher and Sociology“ in Thomas Luckmann, (ed.). *Phenomenology and Sociology. Selected Readings*. Harmondsworth: Penguin Books: 142–60.

Merton, Robert K. 1968. *Social Theory and Social Structure*. New York: The Free Press.

Mickūnas, Algis; Stewart, David. 1994. *Fenomenologinė filosofija (iš anglų kalbos vertė Arūnas Sverdiolas)*. Vilnius: Baltos lankos.

Moser, Paul K. 1993. *Philosophy After Objectivity. Making Sense in Perspective*. New York, Oxford: Oxford University Press.

Moser, Paul K.; Yandell, David. 1996. „Naturalized Epistemology, Rationality and Normativity“, *Proto Sociology (An International Journal of Interdisciplinary Research)* 8/9: 86–102.

Nasu, Hisashi. 2012. „Phenomenological Sociology in the United States: The Developmental Process of an Intellectual Movement“ in Hisashi Nasu and Frances Chaput Waksler (eds.) *Interaction and Everyday Life. Phenomenological Essays in Honor of George Pstathas*. Lanham/Boulder/New York/Toronto/Plymouth, UK: Lexington Books: 3–22.

Natanson, Maurice. 1962a. „Editor's Note“ in Maurice Natanson (ed.) Alfred Schutz. *Collected Papers I. The Problem of Social Reality*. The Hague / Boston / London: Martinus Nijhoff: xxiii–xxiv.

Natanson, Maurice. 1962b. „Introduction“ in Maurice Natanson (ed.) Alfred Schutz. *Collected Papers I. The Problem of Social Reality*. The Hague / Boston / London: Martinus Nijhoff: xxv–xlvi.

Natanson, Maurice. 1977. „Alfred Schutz Symposium: The Precognence of Sociality“ in Don Ihde

and Richard M. Zaner (eds.) *Interdisciplinary Phenomenology*. Dordrecht: Springer:109–123.

Natanson, Maurice. 1978. „Phenomenology as a Rigorous Science“ in Thomas Luckmann, (ed.). *Phenomenology and Sociology. Selected Readings*. Harmondsworth: Penguin Books: 181–199.

Natanson, Maurice. 1989. „Foreword“ in Richard Grathoff (ed.) *Philosophers in Exile. The Correspondence of Alfred Schutz and Aron Gurwitsch, 1939–1959*. (Trans. by J. Claude Evans.) Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press: vii–xi.

Natanson, Maurice. 1998a. *The Erotic Bird. Phenomenology in Literature*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.

Natanson, Maurice. 1998b. „The Strangeness In the Strangeness“: Phenomenology and the Mundane“ in Robert Sokolowski (ed.) *Edmund Husserl and the Phenomenological Tradition. Essays in Phenomenology*. Washington, D.C.: The Catholic University of America Press.

Nenon, Tom. 1999. „The Phenomenological Foundation of the Social Sciences“ in Lester Embree (ed.) *Schutzian Social Science*. Boca Raton, FL, USA: Springer: 173–86.

Nozick, Robert. 1994. „Anarchy at Harvard“ in Giovanna Borradori, *The American Philosopher. Conversations with Quine, Davidson, Putnam, Nozick, Danto, Rorty, Cavell, MacIntyre, and Kuhn* (transl. by Hosanna Crocitto). Chicago and London: The University of Chicago Press: 70–85.

Papineau, David. 1993. *Philosophical Naturalism*. Oxford: Blackwell.

Parsons, Talcott. 1949. *The Structure of the Social Action. A Study in Social Theory with Special Reference to a Group of Recent European Writers*. Glencoe, Ill.: The Free Press.

Parsons, Talcott. 1978. „A 1974 Retrospective Perspective“ in Richard Grathoff (ed.) *The Theory of Social Action*. Bloomington and London: Indiana University Press: 115–24.

Parsons, Talcott. 1982. *On Institutions and Social Evolution. Selected Writings* (ed. By Leon H. Mayhew). Chicago and London: Chicago University Press.

Parsons, Talcott. 1991. *The Social System*. London: Routledge.

Parsons, Talcott. 2011. „The Theory of Social Action and Letters with Talcott Parsons“ (January 16, 1941) in Lester Embree (ed.) *Collected Papers V. Phenomenology and the Social Sciences*. Dordrecht, Heidelberg, London, New York: Springer: 5–74.

Popper, Karl Raimund. 1963. *Conjectures and Refutations*. London: Routledge and Kegan Paul.

Popper, Karl Raimund. 2002. *The Logic of Scientific Discovery*. London and New York: Routledge

Psathas, George. 1973. *Phenomenological Sociology. Issues and Applications*. New York/London/Sydney/Toronto: John Wiley and Sons.

Psathas, George. 1989. *Phenomenology and Sociology. Theory and Research*. Boston: The Center for Advanced Research in Phenomenology, Inc.

Putnam, Hilary. 1981. *Reason, Truth and History*. Cambridge: Cambridge University Press.

Rawls, Anne Warfield. 1992. „Can rational choice be a foundation for social theory?“ *Theory and Society* 21: 219–41.

Rorty, Richard. 1979. *Philosophy and the Mirror of Nature*. Princeton: Princeton University Press.

Quine, W. V. O. 1969. „Epistemology Naturalized“ in *Ontological Relativity and Other Essays*. New York: Columbia University Press.

Rueschemeyer, Dietrich. 2009. *Usable Theory. Analytic Tools for Social and Political Research*. Princeton and Oxford: Princeton University Press.

Sacks, Harvey. 1995. *Lectures on Conversation. Vol. I & II* (ed. by Gel Jefferson; with an Introduction by Emanuel A. Schegloff). Malden, MA; Oxford, UK; Carlton, Victoria, Australia: Blackwell Publishing.

Sayer, Andrew. 2010. *Method in Social Science. A Realist Approach (Revised Second Ed.)*. London and New York: Routledge.

Scanlon, John. 1988. „Husserl’s Ideas and the Natural Concept of the World“ in Robert

Seidman, Steven. 1994. „The end of sociological theory“ in Steven Seidman (ed.) *The Postmodern Turn. New Perspectives On Social Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.

Schatzki, Theodore R. 2001. „Introduction: practice theory“ in Theodore R. Schatzki, Karin Knorr Cetina and Eike von Savigny (eds.) *The Practice Turn in Contemporary Theory*. London and New York: Routledge: 10–23.

Schmid, Michael. 2011. „The logic of mechanistic explanations in the social sciences“ in Pierre Demeulenaere (ed.) *Analytical Sociology and Social Mechanisms*. Cambridge, New York: Cambridge University Press: 136–53.

Schutz, Alfred. 1962. *Collected Papers I. The Problem of Social Reality* (ed. by M. Natanson). The Hague / Boston / London: Martinus Nijhoff.

Schutz, Alfred. 1964. *Collected Papers II. Studies in Social Theory* (ed. by A. Brodersen). The Hague / Boston / London: Martinus Nijhoff.

Schutz, Alfred. 1966. *Collected Papers III. Studies in Phenomenological Philosophy* (ed. M. Natanson). The Hague / Boston / London: Martinus Nijhoff.

Schutz, Alfred. 1967. *The Phenomenology of the Social World* (trans. by George Walsh and Frederick Lehnert). Evanston, IL: Northwestern University Press.

Schutz, Alfred; Luckmann, Thomas. 1973. *The Structures of the Life-World* (trans. by Richard M. Zaner and H. Tristram Engelhardt, Jr.), vol. 1. Evanston, IL: Northwestern University Press.

Schutz, Alfred. 1978a. „Parson's Theory of Social Action: A Critical Review“ in R. Grathoff (ed.) *The Theory of Social Action: The Correspondence of Alfred Schutz and Talcott Parsons* (Bloomington / London: Indiana University Press: 8–60).

Schutz, Alfred. 1978b. „You have to go a few steps further in radicalizing your theory: March 17. 1941.“ in R. Grathoff (ed.) *The Theory of Social Action: The Correspondence of Alfred Schutz and Talcott Parsons* (Bloomington / London: Indiana University Press: 95–106).

Schutz, Alfred. 1989. „A Letter to Aron Gurwitsch, April 20, 1952“ in Richard Grathoff (ed.) *Philosophers in Exile. The Correspondence of Alfred Schutz and Aron Gurwitsch, 1939–1959*. (Trans. by J. Claude Evans.) Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press: 175–8.

Schutz, Alfred. 1996. *Collected Papers IV* (ed. by Helmut Wagner and George Psathas in collaboration with Fred Kersten). The Hague / Boston / London: Martinus Nijhoff.

Schutz, Alfred. 2011a. „Husserl and His Influence on Me“ in Lester Embree (ed.) *Collected Papers V. Phenomenology and the Social Sciences*. Dordrecht, Heidelberg, London, New York: Springer: 1–4.

Schutz, Alfred. 2011b. „The Theory of Social Action and Letters with Talcott Parsons“ in Lester Embree (ed.) *Collected Papers V. Phenomenology and the Social Sciences*. Dordrecht, Heidelberg, London, New York: Springer: 5–74.

Schutz, Alfred. 2011c. „Reflections on the Problem of Relevance“ in Lester Embree (ed.) *Collected Papers V. Phenomenology and the Social Sciences*. Dordrecht, Heidelberg, London, New York: Springer: 93–199.

Schutz, Alfred. 2011d. „Letters of Alfred Schutz to Eric Voegelin“ in Lester Embree (ed.) *Collected Papers V. Phenomenology and the Social Sciences*. Dordrecht, Heidelberg, London, New York: Springer: 215–25.

Schutz, Alfred. 2011e. „Letters of Alfred Schutz with Aron Gurwitsch“ in Lester Embree (ed.) *Collected Papers V. Phenomenology and the Social Sciences*. Dordrecht, Heidelberg, London, New York: Springer: 227–73.

Searle, John R. 2010. *Making the Social World. The Structure of Human Civilization*. Oxford, New York: Oxford University Press.

Searle, John R. 2001. *Rationality in Action*. Cambridge, Mass., London, England: The MIT Press.

Simmel, Georg. 2007. *Sociologija ir kultūros filosofija* (iš vokiečių kalbos vertė Albinas Lozuraitis). Sudarytojas ir mokslinis redaktorius Zenonas Norkus. Vilnius: Margi raštai.

Smith, David Woodruff. 2002. „What is „Logical“ in Husserl's *Logical Investigations*? The Copenhagen Interpretation“ in Dan Zahavi and Frederik Stjernfelt (eds.) *One Hundred Years of Phenomenology. Husserl's Logical Investigations Revisited*. Dordrecht“ Springer: 51–68.

Sokolowski (ed.) *Edmund Husserl and the Phenomenological Tradition. Essays in Phenomenology*. Washington, D.C.: The Catholic University of America Press: 217–235.

Sokolowski, Robert. 1974. *Husserlian Meditations. How Words Present Things*. Evanston: Northwestern University Press.

Sokolowski, Robert. 2000. *Introduction to Phenomenology*. Cambridge: Cambridge University Press.

Steuerman, Emilia. 2000. *The Bounds of Reason. Habermas, Lyotard and Melanie Klein on rationality*. London and New York: Routledge.

Staudigl, Michael; Berguno, George. 2014. *Schutzian Phenomenology and Hermeneutic Traditions*. Dordrecht, Heidelberg, New York, London: Springer.

Spiegelberg, Herbert. 1965. *The Phenomenological Movement. A Historical Introduction. Second ed. Vol I*. The Hague: Martinus Nijhoff.

Spiegelberg, Herbert. 1975. *Doing Phenomenology. Essays On and In Phenomenology*. The Hague: Martinus Nijhoff.

Spiegelberg, Herbert. 1981. *The Context of the Phenomenological Movement*. The Hague: Martinus Nijhoff.

Stroud, Barry. 2011. *Philosophers Past and Present. Selected Essays*. Oxford: Clarendon Press.

Tiryakian, Edward, A. 1965. „Existential Phenomenology and the Sociological Tradition“, *American Sociological Review* 30: 674–88.

Tocqueville, Alexis de. 1996. *Apie demokratiją Amerikoje* (iš prancūzų kalbos vertė Valdas Petrauskas). Vilnius: Amžius.

Turner, Stephen P. 1994. *The Social Theory of Practices: Tradition, Tacit Knowledge, and Presuppositions*. Chicago: University of Chicago Press.

Turner, Stephen P. 2010. *Explaining the Normative*. Malden, MA: Polity.

Uebel, Thomas E. 1992. *Overcoming Logical Positivism From Within. The Emergence of Neurath's Naturalism in the Vienna Circle's Protocol Sentence Debate*. Amsterdam-Atlanta, GA.

Vaitkus, Steven. 1991. *How Is Society Possible? Intersubjectivity and the Fiduciary Attitude as Prob-*

lems of the Social Group in Mead, Gurwitsch, and Schutz. Dordrecht/Boston/London: Kluwer Academic Publishers.

Vaitkus, Steven. 2005. „The „Naturalty“ of Alfred Schutz's Natural Attitude of the Life-World“ in Martin Endress, George Psathas, Hisashi Nasu (eds.) *Explorations of the Life-World. Continuing Dialogues with Alfred Schutz*. Dordrecht: The Netherlands: Springer: 97–121.

Valantiejus, Algimantas. 2012a. „Alfredas Schütz'as ir atviri fenomenologinės sociologijos horizontai: intersubjektyvumo konstitucija ir orientacija Tavešp“, *Sociologija. Mintis ir veiksmai* 2 (31): 24–74.

Valantiejus, Algimantas. 2012b. „Haroldas Garfinkelis ir socialinio veiksmo postfenomenologija III“, *Sociologija. Mintis ir veiksmai* 1 (30): 53–164.

Valantiejus, Algimantas. 2013a. „Racionalumo problema sociologijoje (I)“, *Sociologija. Mintis ir veiksmai* 1 (32): 15–52.

Valantiejus, Algimantas. 2013b. „Racionalumo problema sociologijoje (II)“, *Sociologija. Mintis ir veiksmai* 2 (33): 7–69.

Valantiejus, Algimantas. 2013c. „Šiandienos kritinės teorijos klausimu“, *Sociologija. Mintis ir veiksmai* 2 (33): 205–38.

Wagner, Helmut. 1983. *Phenomenology of Consciousness and Sociology of the Life-World. An Introductory Study*. Alberta: The University of Alberta Press.

Wagner, Peter. 2000. „The bird in hand: rational choice – the default mode of social theorizing“ in Margaret S. Archer and Jonathan Q. Tritter (eds.) *Rational Choice Theory. Resisting Colonization*. London and New York: Routledge: 19–35.

Weber, Max. 1949. „Objectivity“ in Social Sciences and Social Policy,“ in Edward A. Shils and Henry A. Finch (transl. and eds.) *The Methodology of the Social Sciences*. Glencoe, Illinois: The Free Press.

Weber, Max. 1978. *Economy and Society. An Outline of Interpretive Sociology* (eds.: Guenther Roth and Claus Wittich). Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press.

Weber, Max. 1997. *Protestantiškoji etika ir kapitalizmo dvasia* (iš vokiečių kalbos vertė Zenonas Norkus). Vilnius: Pradai.

Wieder, Lawrence. 1977. „When is Phenomenology Sociological?“ [Panel: Harlod Garfinkel, James Heap, John O’Neill, George Psathas, Edward Rose, Edward Tiryakian, D. Lawrence Wieder, Helmut R. Wagner (Chairperson – Gisela J. Hinkle)], *The Annals of Phenomenological Sociology* 2: 1–40.

Wilshire, Bruce. 1968. *Williams James and Phenomenology: a Study of, The Principles of Psychology*. London: Bloomington, Indiana University Press.

Winch, Peter. 1990 [1958]. *The Idea of a Social Science and its Relation to Philosophy*. London: Routledge.

Wittgenstein, Ludwig. 1995. *Filosofiniai tyrinėjimai* kn. Liudvikas Vitgenšteinas *Rinktiniai raštai*

(iš vokiečių ir anglų kalbų vertė Rolandas Pavilionis). Vilnius: Mintis.

Wittgenstein, Ludwig. 2009. *Apie tikrumą* (iš vok. kalbos vertė Saulenė Pučiliauskaitė). Vilnius: Baltos lankos.

Zahavi, Dan. 1996. „Husserl’s Intersubjective Transformation of Transcendental Philosophy“, *Journal of the British Society for Phenomenology* 27 (3): 228–45.

Zahavi, Dan. 2005. *Subjectivity and Selfhood. Investigating the First-Person Perspective*. London, England, Cambridge, Mass.: The MIT Press.

Zammito, John. 2004. *A Nice Derangement of Epistemes. Post-Positivism in the Study of Science from Quine to Latour*. Chicago and London: The University of Chicago Press.

ABSTRACT

TOWARDS A PHENOMENOLOGICALLY GROUNDED UNDERSTANDING OF SOCIAL THEORY

I. SOCIOLOGY, PHENOMENOLOGICALLY GROUNDED METHODOLOGY AND RADICALIZATION OF CRITERIA

The first part of the article aims to specify some reflexive aspects of phenomenologically grounded understanding of sociology. The article seeks to elaborate the internal structure of the problem of rationality and to draw attention to the taken for granted, „seen but unnoticed“, character of ordinary social life in terms of methodologically complicated relationship between scientific mind and common sense. This article aims to provide an argument that the specification of three criteria – a) rationality of social world, b) radical reflexivity, c) epoché of the natural attitude – are the main sources of methodological radicalization of phenomenologically grounded social theory.

Sociologijos katedra,
Filosofijos fakultetas
Vilniaus universitetas,
Universiteto 9/1; LT-01513 Vilnius